

**МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

КАФЕДРА ПРАВА

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ
«ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ»**

Мелітополь, 2019

УДК 340.15 (477) (072)

П 57

Попенко Я.В. Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Історія держави і права України» [Електронний ресурс] : галузь знань 08 Право, спеціальність 081 Право, перший рівень вищої освіти. Мелітополь: МДПУ імені Б. Хмельницького, 2019. 92 с.

Методичні рекомендації укладено з урахуванням вимог кредитно-модульної системи. Матеріали містять силабус навчальної дисципліни «Історія держави і права України», змістовні блоки дисципліни, плани семінарських занять, методичні рекомендації для засвоєння самостійних тем дисципліни, питання для самоконтролю, перелік тем до складання екзамену, тематика курсових робіт, список основної та рекомендованої літератури тощо.

Розраховані для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Право» першого курсу навчання Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Очеретяний Володимир Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри правового регулювання економіки і правознавства Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету

Ніколіна Інна Іванівна – кандидат історичних наук, доцент, заступник декана з навчальної роботи факультету історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Рекомендовано до друку Вченою радою природничо-географічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, протокол № 1 від 30 серпня 2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. СИЛАБУС ДИСЦИПЛІНИ	6
1.1. Мета та цілі курсу	6
1.2. Формат курсу	6
1.3. Перелік компетентностей, які набуваються під час опанування курсом	6
1.4. Результати навчання	6
1.5. Обсяг курсу	7
1.6. Ознаки курсу	7
1.7. Технічне й програмне забезпечення /обладнання	7
1.8. Політики курсу	7
1.9. Схема курсу	8
1.10. Система оцінювання та вимоги	12
1.11. Рекомендована література	15
РОЗДІЛ 2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	17
2.1. Блок 1. Державно-правовий розвиток на території України за Стародавніх часів та за Давньоруської держави	17
2.2. Блок 2. Держава і право литовсько-польського періоду та козацької доби	18
2.3. Блок 3. Правове становище українських земель у період втрати державності	20
2.4. Блок 4. Держава і право України новітнього періоду	22
РОЗДІЛ 3. ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ	26
3.1. Семінарське заняття № 1. Утворення та суспільно-політичний устрій Київської Русі (друга половина IX ст. – початок XIII ст.).	26
3.2. Семінарське заняття № 2. Державний лад і право на території Південно-Західної Русі в період політичної роздробленості.	27
3.3. Семінарське заняття № 3. Поява централізованих держав у період подолання феодальної роздробленості.	28
3.4. Семінарське заняття № 4. Суспільно-політичний лад та право України у період національно-визвольної війни середини XVII ст.	29
3.5. Семінарське заняття № 5. Джерела кодифікації українського права та його основні риси.	30
3.6. Семінарське заняття № 6. Суспільно-політичний лад та право України у першій половині XIX ст.	31
3.7. Семінарське заняття № 7. Джерела та основні риси права України в період другої половини XIX ст.	32
3.8. Семінарське заняття № 8. Суспільно-політичний лад на західноукраїнських землях в період австрійського панування.	33
3.9. Семінарське заняття № 9. Державно-політична криза 1916-1917 рр. в Росії та її вплив на суспільно-державний лад та право України.	34
3.10. Семінарське заняття № 10. Держава і право Української Народної Республіки у період Директорії. Держава і право Західноукраїнської Народної Республіки.	35
3.11. Семінарське заняття № 11. Державний устрій і право УРСР в 1930-х рр.	36
3.12. Семінарське заняття № 12. Зміни в державній системі та праві Радянської України в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.).	37
3.13. Семінарське заняття № 13. Зміни в державному устрої та праві України в період реформ кінця 1980-х на початку 1990-х рр.	38
3.14. Семінарське заняття № 14. Розпад СРСР та відродження незалежної держави – Україна.	39

3.15. Семінарське заняття № 15. Держава і право сучасної України.	40
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ СТУДЕНТАМИ	41
4.1. Тема 1: Зародження та становлення вітчизняної історії держави і права.	41
4.2. Тема 2: Рабовласницькі держави та право на території України у давні часи.	42
4.3. Тема 3: Розвиток держави і права Київської Русі в продовж другої половини IX ст. – на початку XIII ст.).	43
4.4. Тема 4: Право Київської Русі.	44
4.5. Тема 5: Держава і право Давньоруської держави у період політичної роздробленості.	45
4.6. Тема 6: Держава та право Галицько-Волинської Русі.	46
4.7. Тема 7: Українські землі під владою Речі Посполитої	47
4.8. Тема 8: Держава і право України у умовах визвольної війни середини XVII ст.	48
4.9. Тема 9: Державно-політичний розвиток України-Гетьманщини.	49
4.10. Тема 10: Реформи адміністративного устрою Гетьманщини у складу Російської імперії.	50
4.11. Тема 11: Кодифікація українського права та його риси впродовж XVII-XVIII ст.	51
4.12. Тема 12: Суспільна організація та право України у першій половині XIX ст.	52
4.13. Тема 13: Реформи другої половини XIX ст. та їх вплив на українські землі.	53
4.14. Тема 14: Розвиток права в Україні впродовж другої половини XIX ст.	54
4.15. Тема 15: Суспільні зміни та право в Україні на початку XX ст.	55
4.16. Тема 16: Західна Україна у складі Австрії та Австро-Угорщини.	56
4.17. Тема 17: Криза монархії в Російській імперії та її вплив на розвиток України.	57
4.18. Тема 18: Держава і право Першої УНР.	58
4.19. Тема 19: Держава і право періоду Гетьманату (квітень-грудень 1918 р.).	59
4.20. Тема 20: Держава і право Другої УНР.	60
4.21. Тема 21: Створення державно-правових інститутів Радянської України.	61
4.22. Тема 22: Апарат управління та право України в 1930-х рр.	62
4.23. Тема 23: Радянська Україна в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.).	63
4.24. Тема 24: Держава і право України у 1950-х – середині 1980-х рр.	64
4.25. Тема 25: УРСР в умовах політики «перебудови».	65
4.26. Тема 26: Відродження незалежної України.	66
4.27. Тема 27: Держава і право України в умовах новітньої незалежності.	67
РОЗДІЛ 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ	68
РОЗДІЛ 6. ТЕМИ КУРСОВИХ РОБІТ	69
РОЗДІЛ 7. ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ ТА МІЖНАРОДНІ УГОДИ	71
РОЗДІЛ 8. ХРОНОЛОГІЧНИЙ ДОВІДНИК	78
РОЗДІЛ 9. ПЕРЕЛІК ТЕМ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ЕКЗАМЕНУ З ДИСЦИПЛІНИ	86
РОЗДІЛ 10. ЛІТЕРАТУРА	87
10.1. Основна	87
10.2. Додаткова	87
РОЗДІЛ 11. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	91

ВСТУП

Для побудови демократичної, суверенної, правової та соціальної держави необхідні висококваліфіковані спеціалісти, які повинні відповідати професійним вимогам юриста. У формуванні професійних знань та вмінь бакалавра права важливе місце посідає дисципліна «Історія держави і права України».

Дисципліна передбачає систематичний виклад матеріалу щодо історичного та правового розвитку інститутів держави та права України від давнини до сьогодення. Дисципліна не лише дає уявлення про етапи вітчизняного державотворчого процесу, а й забезпечує розуміння системного взаємозв'язку всіх складових історико-правового процесу, значення кожного з них у суспільному та духовному розвитку нашої країни. Дисципліна передбачає вивчення основних етапів становлення держави та права України, ознайомлення студентів з численними фактами, подіями, явищами, правовими пам'ятками, які тривалий час були предметом суб'єктивістського висвітлення в історичній науці, а часто і просто замовчувались.

Актуальність вивчення дисципліни «Історії держави і права України» зумовлена як соціальними, так і фаховими причинами. Наша держава не вперше у своїй тривалій історії увійшла в епоху кардинальних змін. XXI століття принесло новий тягар кризових явищ у соціально-політичній сфері, економіці, освіті та науці.

Розбалансовані державні механізми та правова система, деформовані виміри духовно-моральних цінностей. Українське суспільство в пошуках цивілізованої перспективи свого розвитку звертається до аналізу свого минулого, власної історії державно-правового розвитку. Без вивчення минулого, глибокого усвідомлення історичних подій та явищ неможливо творити нову демократичну правову державу.

Історія держави і права України посідає важливе місце серед комплексу наук, які вивчають історію українського суспільства, економіки, культури, політико-правової думки та ін. Частина загальної історії нашого народу – вона викликає жвавий інтерес і є предметом гострих дискусій. Загалом історії держави і права України – одній з основних фундаментальних юридичних навчальних дисциплін – належить важливе місце в системі юридичної освіти.

Засвоєння здобувачами вищої освіти за освітньо-професійною програмою Право дисципліни сприяє здобуттю необхідних для інтелігента обсягу та рівня загальнокультурної освіти, забезпечує орієнтацію в культурному просторі, формує світогляд студентської молоді. Системність набутих знань сприяє розумінню студентами, майбутніми бакалаврами права, значення для суспільства та держави тієї галузі професійної діяльності, до якої вони готуються.

Адже знання історії держави і права власної країни має виключно важливе значення для формування світогляду та підвищення загальнокультурного рівня, розширення загальнотеоретичної та спеціальної підготовки.

Контроль за видами діяльності студентів здійснюється шляхом поточного оцінювання знань, періодичним контролем, заліком та іспитом. За результатами суми балів, набраних під час аудиторних занять, студент складає підсумковий іспит з дисципліни.

Підсумкова оцінка виставляється за національною, 100-бальною шкалами та ECTS.

Програма вивчення навчальної дисципліни «Історія держави і права України» складена відповідно до освітньо-професійної програми Право Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Міждисциплінарні зв'язки: «Історія України», «Історія держави і зарубіжних країн», «Теорія держави і права», «Історія політичних та правових вчень», «Конституційне право України», «Політична історія сучасного світу».

СИЛАБУС ДИСЦИПЛІНИ

Мета та цілі курсу

Метою вивчення курсу «Історія держави і права України» є визначення закономірностей зародження, розвитку та функціонування різних типів і форм держави, а також правових інститутів українського народу в хронологічній послідовності; сприяння формуванню правової культури і правосвідомості майбутніх фахівців-юристів.

Завдання, що стоять при вивченні курсу «Історія держави і права України», полягають у формуванні у студентів певного обсягу державно-правових знань, виробленні навичок аналізу державно-правових явищ, подій, інститутів та виявленні їх причинно-наслідкових зв'язків, самостійному узагальненні історико-правової інформації.

Формат курсу

Очний (offline) у вигляді лекційних та семінарських занять.

Змішаний (blended) через систему Центру освітніх дистанційних технологій МДПУ ім. Б.Хмельницького.

Перелік компетентностей, які набуваються під час опанування курсом

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.

Спеціальні (фахові, предметні компетентності) (СК)

СК 2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

СК3. Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи.

СК 16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

Результати навчання

Програмні результати навчання (ПРН)

Соціально-гуманітарна ерудованість:

ПРН 2. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання.

ПРН 4. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми.

ПРН 5. Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю.

Дослідницькі навички:

ПРН 7. Складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.

Комунікація:

ПРН 12. Доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло.

ПРН 13. Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.

Професійна самоорганізація та використання інформаційних технологій:

ПРН 14. Належно використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для своєї професійної діяльності.

Праворозуміння:

ПРН 20. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

Обсяг курсу

Вид заняття	лекції	семінарські заняття	самостійна робота
Кількість годин	52	62	126

Ознаки курсу

Рік викладання	Семестр	Спеціальність	Курс, (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
2019-2020	1-2	право	1	Нормативний

Технічне й програмне забезпечення /обладнання

В ході вивчення курсу демонструються тематичні відео ролики з проблем становлення української державності та вітчизняної правової системи. Напр.:

➤ телепроект телеканалу Інтер до 15-ої річниці незалежності України (<https://www.youtube.com/watch?v=DQusSIi4Qtl>);

➤ телепроект телеканалу Інтер «Історія України» (<http://resource.history.org.ua/item/0013395>);

➤ телепроект телеканалу 1+1 «Павло Скоропадський» (<https://www.youtube.com/watch?v=IKPgRRSNzqU>);

➤ телепроект телеканалу 1+1 «Симон Петлюра» (<https://www.youtube.com/watch?v=Lq9XAozt5fw>) та ін.;

➤ Документальний фільм «Україна. Народження нації» в 4-х частинах тощо (<https://www.youtube.com/watch?v=eydHXfo5hnc>).

Політики курсу

Політика академічної поведінки та етики:

- Не пропускати та не запізнюватися на заняття за розкладом;
- Вчасно виконувати завдання семінарів та питань самостійної роботи;
- Вчасно та самостійно виконувати контрольні-модульні завдання

Схема курсу

Тема	Форма діяльності (заняття, кількість годин)	Література	Завдання	Вага оцінки	Термін виконання
БЛОК 1. ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЗА СТАРОДАВНІХ ЧАСІВ ТА ЗА ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ					
Тема 1. Загальні питання навчальної дисципліни «Історія держави і права України».	Лекція Самостійна робота	2,3,4, 18	контрольні питання		впродовж першого навчального семестру (перший періодичний контроль)
Тема 2. Рабовласницькі державні утворення і право на території Північного Причорномор'я та Приазов'я.	Лекція Самостійна робота	2,3,4,10	контрольні питання	–	впродовж першого навчального семестру (перший періодичний контроль)
Тема 3. Утворення та суспільно-політичний устрій Київської Русі (друга половина IX ст. – початок XIII ст.).	Семінарське заняття Самостійна робота	5,6,18	реферат, питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж першого навчального семестру (перший періодичний контроль)
Тема 4. Правова система Київської Русі.	Лекція Самостійна робота	5,6,18	контрольні питання	–	впродовж першого навчального семестру (перший періодичний контроль)
Тема 5. Державний лад і право на території Південно-Західної Русі в період політичної роздробленості.	Семінарське заняття Самостійна робота	5,6,18	реферат, питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж першого навчального семестру (перший періодичний контроль)
Тема 6. Поява централізованих	Семінарське заняття Самостійна	5,6,18	презентація питання семінару	від 2 до 5 балів поточного	впродовж першого навчального семестру (перший

держав у період подолання феодалної роздробленості.	робота			контролю	періодичний контроль)
БЛОК 2. ДЕРЖАВА І ПРАВО ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПЕРІОДУ ТА КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ					
Тема 7. Державний лад і право на українських землях під владою Великого Князівства Литовського, Польського королівства та Речі Посполитої.	Лекція Самостійна робота	2,3,20,21,22	контрольні питання	–	впродовж першого навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 8. Суспільно-політичний лад та право України у період національно-визвольної війни середини XVII ст.	Семінарське заняття Самостійна робота	1,6,7	реферат, питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж першого навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 9. Суспільний устрій та державно-правові інститути України-Гетьманщини.	Лекція Самостійна робота	1,6,7	контрольні питання	–	впродовж першого навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 10. Адміністративно-політичне становище України-Гетьманщини у складу Російської імперії.	Лекція Самостійна робота	1,6,7	контрольні питання	–	впродовж першого навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 11. Джерела кодифікації українського права та його основні риси.	Семінарське заняття Самостійна робота	1,6,9	реферат, питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж першого навчального семестру (другий періодичний контроль)

БЛОК 3. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ПЕРІОД ВТРАТИ ДЕРЖАВНОСТІ

Тема 12. Суспільно-політичний лад та право України у першій половині XIX ст.	Семинарське заняття Самостійна робота	1,6,7	питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж другого навчального семестру (перший періодичний контроль)
Тема 13. Буржуазні реформи 60-70-х рр. XIX ст. в Російській імперії та їх вплив на суспільно-державний лад України.	Лекція Самостійна робота	2,3,7,8	контрольні питання	–	впродовж другого навчального семестру (перший періодичний контроль)
Тема 14. Джерела та основні риси права України в період другої половини XIX ст.	Семинарське заняття Самостійна робота	2,3,7,8	реферат, питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж другого навчального семестру (перший періодичний контроль)
Тема 15. Суспільно-політичний лад та право України на початку XX ст.	Лекція Самостійна робота	2,3,7,8	контрольні питання	–	впродовж другого навчального семестру (перший періодичний контроль)
Тема 16. Суспільно-політичний лад на західноукраїнських землях в період австрійського панування.	Семинарське заняття Самостійна робота	2,3,18,23	есе, питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж другого навчального семестру (перший періодичний контроль)

БЛОК 4. ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ НОВІТНЬОГО ПЕРІОДУ

Тема 17. Державно-політична криза 1916-1917 рр. в Росії та її вплив на суспільно-державний лад та право України.	Семинарське заняття Самостійна робота	2,11,17	реферат, питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж другого навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 18.	Лекція	2,11,17	контрольні	–	впродовж другого

Держава і право Української Народної Республіки за часів Центральної Ради.	Самостійна робота		питання		навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 19. Держава і право Української Держави гетьмана П. Скоропадського	Лекція Самостійна робота	2,11,17	контрольні питання	–	впродовж другого навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 20. Держава і право Української Народної Республіки у період Директорії. Держава і право Західноукраїнської Народної Республіки.	Семінарське заняття Самостійна робота	2,11,17	презентація питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж другого навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 21. Утворення державно-правових інститутів української радянської держави та їх конституційне оформлення.	Лекція Самостійна робота	3,4,18,24	контрольні питання	–	впродовж другого навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 22. Державний устрій і право України в умовах становлення тоталітарної системи.	Лекція Семінарське заняття Самостійна робота	3,4,18,24	реферат, питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж другого навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 23. Зміни в державній системі та праві Радянської України в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.).	Семінарське заняття Самостійна робота	3,4,18,24	питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж другого навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 24. Державно-правові	Лекція Самостійна	3,4,18,24	контрольні питання	–	впродовж другого навчального

інститути України в другій половині 1950-х – середині 1980-х рр.	робота				семестру (другий періодичний контроль)
Тема 25. Зміни в державному устрої та праві України в період реформ кінця 1980-х на початку 1990-х рр.	Семінарське заняття Самостійна робота	5,6,25	реферат, питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж другого навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 26. Розпад СРСР та відродження незалежної держави – Україна.	Семінарське заняття Самостійна робота	5,6,25	есе, питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж другого навчального семестру (другий періодичний контроль)
Тема 27. Особливості державно-правового розвитку України на сучасному етапі.	Лекція Семінарське заняття Самостійна робота	2,3,24,25	реферат, питання семінару	від 2 до 5 балів поточного контролю	впродовж другого навчального семестру (другий періодичний контроль)

Система оцінювання та вимоги

Загальна система оцінювання курсу	<p>За семестр з курсу дисципліни проводяться два періодичні контролю (ПКР), результати яких є складовою результатів контрольних точок першої (КТ1) і другої (КТ2). Результати контрольної точки (КТ) є сумою поточного (ПК) і періодичного контролю (ПКР): $КТ = ПК + ПКР$. Максимальна кількість балів за контрольну точку (КТ) складає 50 балів. Максимальна кількість балів за періодичний контроль (ПКР) становить 60 % від максимальної кількості балів за контрольну точку (КТ), тобто 30 балів. А 40 % балів, тобто решта балів контрольної точки, є бали за поточний контроль, а саме 20 балів. Результати поточного контролю обчислюються як середньозважена оцінок ($X_{ср}$) за діяльність студента на практичних (семінарських) заняттях, що входять в число певної контрольної точки. Для трансферу середньозваженої оцінки ($X_{ср}$) в бали, що входять до 40 % балів контрольної точки (КТ), треба скористатися формулою: $ПК = (X_{ср}) * 20 / 5$. Таким чином, якщо за поточний контроль (ПК) видів діяльності студента на всіх заняттях $X_{ср} = 4.1$ бали, які були до періодичного контролю (ПКР), то їх перерахування на 20 балів здійснюється так: $ПК = 4.1 * 20 / 5 = 4.1 * 4 = 16.4 // 16$ (балів). За періодичний контроль (ПКР) студентом отримано 30 балів. Тоді за контрольну точку (КТ) буде отримано $КТ = ПК + ПКР = 16 + 30 = 46$ (балів).</p> <p>Студент має право на підвищення результату тільки одного періодичного контролю (ПКР) протягом двох тижнів після його складання у випадку отримання незадовільної оцінки. Якщо підсумковим контролем вивчення дисципліни є диференційований або недиференційований залік, то набраних таким чином 60 і більше балів достатньо для його зарахування.</p> <p>Якщо підсумковим контролем є екзамен, на його складання надається 100</p>
--	---

	балів за виконання тестів (або задач чи завдань іншого виду). Загальний рейтинг з дисципліни (ЗР) складається з суми балів (Е), отриманих на екзамені, і підсумкової оцінки (ПО) та ділиться навпіл. $ZP = (ПО + E) / 2$
Семінарські заняття	<p>«5» – студент в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі розрахункові / тестові завдання. Здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.</p> <p>«4» – студент достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно вирішив більшість розрахункових / тестових завдань. Студент здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, у яких можуть бути окремі несуттєві помилки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.</p> <p>«3» – студент в цілому володіє навчальним матеріалом, викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових розрахунків, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно вирішив половину розрахункових / тестових завдань. Має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.</p> <p>«2» – студент не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових розрахунків, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності. Правильно вирішив окремі розрахункові / тестові завдання. Безсистемно відділяє випадкові ознаки вивченого; не вміє зробити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки.</p>
Умови допуску до підсумкового контролю	Студент, який навчається стабільно на «відмінні» оцінки і саме такі оцінки має за періодичні контролю, накопичує впродовж вивчення навчального курсу 90 і більше балів, має право не складати екзамен з даної дисципліни. Студент зобов'язаний відпрацювати всі пропущені семінарські заняття протягом двох тижнів. Невідпрацьовані заняття (невиконання навчального плану) є підставою для недопущення студента до підсумкового контролю.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗАЛІКУ З КУРСУ (наприкінці I семестру навчання)

Під час проведення заліку навчальні досягнення студентів оцінюються за двобальною шкалою: «зараховано» або «незараховано».

Оцінка «зараховано» (60-100 балів)	Ставиться студентові, який виявив знання основного навчального матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання і майбутньої роботи за фахом бакалавра права, здатний виконувати завдання, передбачені програмою, ознайомлений з основною рекомендованою літературою. При виконанні завдань припускається помилка, але демонструє спроможність їх усунувати.
---	---

Оцінка «незараховано» (1-59 балів)	Ставиться студентіві, який допускає принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань, не може продовжити навчання чи розпочати професійну діяльність без додаткових занять з відповідної дисципліни.
---	---

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕКЗАМЕНУ З КУРСУ (наприкінці II семестру навчання)

Загальна максимальна сума за екзамен – 100 балів.

З них три теоретичні (усні) питання максимально оцінюються у 75 балів.

I-е питання – 25 балів;

II-е питання – 25 балів;

III-е питання – 25 балів;

Тестові питання максимально оцінюються у 25 балів.

Кожна правильна відповідь оцінюється у 2,5 бали.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів з навчального курсу «Історія держави і права України»

Рівень, шкала ECTS, бали	Теоретична підготовка	Практичні уміння і навички
1	2	3
A 90 – 100 відмінно – 5	Студент має глибокі, міцні і систематичні знання всіх положень історії, може не тільки вільно матеріалом, але й самостійно довести існування певних закономірностей, принципів, використовує здобуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях, здатний вирішувати проблемні питання. Відповідь студента відрізняється точністю формулювань, логікою, достатній рівень узагальненості знань	Студент самостійно розв'язує типові ситуаційні задачі різними способами, стандартні, комбіновані й нестандартні казуси з історії права, здатний проаналізувати й узагальнити отриманий результат. При виконанні індивідуальних завдань та самостійних робіт студент дотримується усіх вимог, передбачених програмою курсу. Крім того, його дії відрізняються раціональністю, вмінням оцінювати помилки й аналізувати результати
B 82 – 89 C 74 – 81 добре – 4	Студент знає і може самостійно сформулювати основні історичні підходи, принципи функціонування системи управління та права, пов'язати їх з реальними історичними явищами, може привести вербальне формулювання основних положень права певної історичної епохи, навести приклади їх застосування в практичній діяльності, але не завжди може самостійно здійснити критичний аналіз. Студент може самостійно застосовувати знання в стандартних ситуаціях, його відповідь логічна, але розуміння не є узагальненим	Студент самостійно розв'язує типові (або за визначеним алгоритмом) казуси з історії права і завдання, що стосуються системи управління в певні історичні епохи, володіє базовими навичками з виконання необхідних логічних операцій та перетворень, може самостійно сформулювати типову задачу за її словесним описом, скласти типову схему та обрати раціональний метод розв'язання, але не завжди здатний провести аналіз і узагальнення результату.
D	Студент відтворює основні	Студент може розв'язати

<p>64 – 73 Е 60 – 63 задовільно – 3</p>	<p>поняття і визначення курсу, але досить поверхово, не виділяючи взаємозв'язок між ними, може сформулювати з допомогою викладача основні історико-правові положення, знає істотні ознаки (засади) основних інститутів та їх відмінність, може записати окремі термінологічні дефініції теоретичного положення за словесним формулюванням і навпаки; допускає помилки, які повною мірою самостійно виправити не може.</p>	<p>найпростіші типові задачі за зразком, виявляє здатність виконувати основний елементарний аналіз розвитку держави і права в конкретних соціально-економічних обставинах, але не спроможний самостійно сформулювати задачу за словесним описом і визначити метод її розв'язання. При вирішенні фабули студент виконує роботу за зразком (збірниками права), але з помилками; робить висновки, але не розуміє достатньою мірою мету роботи</p>
<p>FX 35 – 59 F 1– 34 незадовільно – 2</p>	<p>Відповідь студента при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлена нечіткими уявленнями про закони і правові явища в різні історичні періоди. У відповіді цілком відсутня самостійність. Студент знайомий лише з деякими основними поняттями, датами та визначеннями курсу, з допомогою викладача може сформулювати лише деякі основні положення теорії (риси, принципи).</p>	<p>Студент знає основні терміни, дати та вміє розрізняти окремі історичні закономірності. Вміє розв'язувати задачі лише на відтворення основних подій, здійснювати найпростіші логічні операції. При вирішенні фабули студент вміє користуватися окремими законодавчими положеннями тієї чи іншої історичної епохи, але не може самостійно виконати роботу і зробити висновки</p>

Рекомендована література

Основна література

1. Бойко І.Й., Кобилецький М.М., Ясінська Л.З. Історія держави: право України: практикум для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів України. Дрогобич: Коло, 2011. 332 с.
2. Іванов В.М. Історія держави і права України: підручник. Київ: КУП НАНУ, 2013. 892 с.
3. Історія держави і права України. Академічний курс: підручник: у 2-х т. / за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. Київ: Ін Юре, 2000. Т. 1. 648 с.
4. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник: у 2 т. / за ред. В.Я. Тація., А.Й. Рогожина. Київ: Ін Юре, 2000. Т. 2. 580 с.
5. Сокальська О.В. Історія держави і права України: навчально-методичний посібник. Київ: Інститут кримінально-виконавчої служби, 2014. 152 с.
6. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2011. 944 с.
7. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В.Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре, 1997. Т. 1: З найдавніших часів до початку ХХ ст. 464 с.
8. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В.Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре, 1997. Т. 2: Лютий 1917 р. – 1996 р. 800 с.

Допоміжна література

9. Антологія української юридичної думки: в 10 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: Юридична книга, 2002. 592 с.
10. Гавриленко О.А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.). Монографія. Харків: Парус, 2006. 352 с.
11. Гай-Нижник П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917-1920 рр.). Київ: «ЩеК», 2010. 304 с.
12. Гришук В.К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології. Львів: Світ, 1992. 168 с.
13. Декларація про державний суверенітет України: прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.
14. Заруба В.М. Історик держави і права України академік М.Є. Слабченко (1882–1952): Монографія. Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2004. 456 с.
15. Історія української Конституції / упоряд. А. Слюсаренко, М. Томенко. Київ: Право, 1997. 464 с.
16. Конституція України. Київ: Юрінком, 1996. 80 с.
17. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України, 1917–1920: навч. посіб. Київ: Либідь, 1997. 208 с.
18. Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. Львів: Світ, 1996. 296 с.
19. Права за якими судиться малоросійський народ, 1743 / відп. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ, 1997. 547 с.
20. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Київ: Юридична література, 2002. 464 с.
21. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Київ: Юридична література, 2002. 560 с.
22. Статут Великого князівства Литовського 1588 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Київ: Юридична література, 2002. 560 с.
23. Тищик Б.Й. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. – 1918 р.). Львів, 2003. 80 с.
24. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: словник-довідник / за ред. О.М. Мироненка. Київ: Либідь, 1997. 560 с.
25. Український парламентаризм: минуле і сучасне / за ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: Парламентське вид-во, 1999. 368 с.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

БЛОК 1.

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЗА СТАРОДАВНІХ ЧАСІВ ТА ЗА ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Тема 1. Загальні питання навчальної дисципліни «Історія держави і права України».

Поняття предмету навчальної дисципліни «Історія держави і права України». Місце і значення історії держави і права України в системі суспільних, зокрема юридичних наук, її зв'язок з теорією держави і права, історією політичних і правових вчень та іншими галузями права. Зв'язок права з українознавством, загальною історією українського народу.

Сучасна методологія історико-правових досліджень. Філософські основи, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження. Характеристика формально-догматичного, історико-правового і порівняльно-правового методів дослідження. Поєднання юридичних та історичних методів дослідження історії держави та права України.

Проблема періодизації історії і права України. «Звичайна схема руської історії» і критика її М.С. Грушевським. Теорія суспільно-економічних формацій як основа періодизації. Сучасні погляди на періодизацію історії держави і права України. Поняття історіографії історії держави і права України. Перші джерела з історії вітчизняної державності (літописи, праці іноземних істориків і мандрівників). Питання історії держави і права України в працях українських, польських та інших істориків XVIII-XIX ст. Історична школа права і зародження вітчизняної історико-юридичної науки. Перші дослідження «західноруського» і «малоруського» права. Наукові здобутки істориків права Всеукраїнської академії наук. Історико-юридична наука в післявоєнний період. Сучасний етап історико-правових досліджень. Основна та додаткова наукова і навчально-методична література з дисципліни. Інформаційні ресурси з дисципліни «Історія держави і права України».

Тема 2. Рабовласницькі державні утворення і право на території Північного Причорномор'я та Приазов'я.

Розпад первіснообщинного ладу, загальні закономірності становлення класового суспільства на території України. Виникнення скіфської рабовласницької держави (VII ст. до н.е. – III ст. н.е.) та її суспільно-політичний устрій. Виникнення держави Мала Скіфія. Рабовласницькі античні міста-держави: Ольвія, Херсонес, Пантікапей. Виникнення, розвиток Боспорського царства (VII ст. до н.е. – VI ст. н.е.) та його суспільно-політичний лад. Монархія та республіка – політичні форми перших рабовласницьких держав на території України.

Джерела та основні риси рабовласницької системи права на території Північного Причорномор'я та Приазов'я.

Тема 3. Утворення та суспільно-політичний устрій Київської Русі (друга половина IX ст. – початок XIII ст.).

Процес оформлення публічної влади, створення протодержавного союзу племен та оформлення воєнної демократії. Східні слов'яни. Антське царство.

Зародження та формування феодальних відносин. Східнослов'янські племена та союзи племен у VI-IX ст. «Князівство» Божа. Дулібо-волинський союз та Київське князівство.

Політико-правові інститути Київської Русі. Утворення Давньоруської держави – Київської Русі (IX ст.). Теорії виникнення Давньоруської держави. Суспільний устрій Київської Русі. Правові форми ранньофеодальних відносин. Князі. Боярство та боярський васалітет. Дворцові слуги. Міське населення. Правове становище окремих груп населення: вільних общинників, смердів, закупів, челяді, холопів, ізгоїв. Державний лад. Ранньофеодальна монархія. Сюзеренітет та васалітет. Великий Київський князь. Феодальна рада при князеві. Місцеві князі. Феодальні з'їзди. Народні збори (віче). Становлення княжої адміністрації та адміністративно-фінансові реформи перших київських князів. Десяткова

система управління. Двірцево-вотчинна система управління. Верв – орган місцевого селянського самоврядування. Організація збройних сил. Судові органи. Церковна організація і юрисдикція.

Тема 4. Правова система Київської Русі.

Розвиток права. Джерела давньоруського права: норми звичаєвого права; русько-візантійські договори; міжкнязівські договори; договори князів з народом; князівське законодавство; церковні статути.

Основні риси давньоруського права. Право власності. Зобов'язальне право. Спадкове право. Поняття та види злочинів. Мета та система покарань. Судовий процес.

Тема 5. Державний лад і право на території Південно-Західної Русі в період політичної роздробленості.

Місце феодальної роздробленості у розвитку феодального способу виробництва. Зростання економічного та політичного значення місцевих феодальних центрів. Розпад Київської Русі на окремі феодальні князівства: Київське, Чернігівське, Переяславське, Володимиро-Волинське, Галицьке, Галицько-Волинське.

Боротьба східнослов'янських племен проти монголо-татар. Захоплення литовськими князями Східної Волині, Поділля, Київщини та Чернігово-Сіверщини. Захоплення польськими феодалами Галицької Землі. Закарпаття під владою угорських феодалів. Буковина у складі Молдавського князівства. Золота Орда як воєнно-феодальна монархія та її відносини з південно-руськими князівствами. Пам'ятки державності та права південно-руських князівств: правові звичаї, «Руська правда», княжі грамоти, міжкнязівські угоди, польсько-литовське законодавство. Загальна характеристика суспільно-політичного устрою та права князівств в період феодальної роздробленості.

Тема 6. Поява централізованих держав у період подолання феодальної роздробленості.

Галицько-Волинська земля - центр об'єднання земель Південно-Західної Русі. Політичний та правовий устрій Галицько-Волинського князівства.

Подолання феодальної роздробленості і виникнення централізованих держав. Соціально-економічні та політичні передумови подолання феодальної роздробленості на території України.

БЛОК 2.

ДЕРЖАВА І ПРАВО ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПЕРІОДУ ТА КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Тема 7. Державний лад і право на українських землях під владою Великого Князівства Литовського, Польського королівства та Речі Посполитої.

Особливості суспільного устрою. Розвиток феодально-кріпосницької фільваркової системи сільського господарства. Правове оформлення кріпацтва згідно з Литовськими статутами. Розвиток міст.

Виникнення українського козацтва. Запорізька Січ та її роль в історії України. Політико-правова організація Запорізької Січі. Реєстрові козаки. Постанови сеймів відносно козаків. Угоди козаків із урядом Речі Посполитої (Житомирська 1614 р., Вільшанська 1617 р., Роставицька 1619 р., Куруківська 1625 р., Переяславська 1630 р.)

Політичний устрій. Влада князя і короля. Феодальні сейми. Адміністративно-територіальний поділ. Ліквідація князівства та земель і поширення на Україну польської державної правової системи. Місцеве самоврядування. Кревська 1385 р., Городельська 1413 р. і Люблінська унії 1569 р. та їх політичні наслідки для України. Берестейська церковна унія 1596 р.

Судові органи. Джерела права. Звичаєве право. Польсько-литовське законодавство. Судебник Казимира Ягеловича 1468 р. «Устава про волоки» 1557 р. Артикули Генріха Валуа 1572 р. Статути Великого князівства Литовського 1529 р., 1566 р. та 1568 р. Збірки Магдебурзького права. Канонічне (церковне) право. Ординація війська Запорізького (1638 р.).

Основні риси права. Право власності, право володіння. Зобов'язальне право. Злочини і покарання. Судовий процес.

Тема 8. Суспільно-політичний лад та право України у період національно-визвольної війни середини XVII ст.

Війна 1648-1657 рр. та її наслідки для українських земель. Державотворча програма гетьмана Б. Хмельницького. Зміни у суспільних відносинах. Ліквідація польського, магнатського та шляхетського землеволодіння. Зміцнення українського старшинського, шляхетського та православного церковного землеволодіння. Тимчасове послаблення феодально-кріпосницької системи на Лівобережній Україні.

Козацтво, його поділ та правове становище. Міське населення, його поділ та правове становище. Ліквідація польської адміністративно-політичної системи управління на Лівобережній Україні. Зборівська угода 1649 р. та старшинсько-шляхетське самоврядування.

Формування Української держави, її політична форма. Органи центральної влади та управління. Загальновійськова рада. Рада генеральної старшини. Гетьман. Генеральний уряд. Полково-сотенний адміністративно-територіальний устрій.

Закріплення в органах військового управління адміністративно-політичних, фінансових, судових та поліцейських функцій. Полкові уряди: полковник та полкова рада. Сотенний уряд: сотник та його помічник. Курінні отамани. Місцеве правління: виборні міські старшини та сільські отамани. Міське самоврядування: магістрати та ратуші. Союз України з Московською державою та його юридичне оформлення. Дипломатичні зв'язки Б. Хмельницького з Московською державою (1648 р.). Рішення Земських соборів 1651 р. та 1653 р. Переяславської ради від 8 січня 1654 р. Правовий статус Української держави у складі Московського царства згідно з Березневими статтями 1654 р. та царськими жалуваними грамотами від 27 березня та 12 квітня 1654 р.

Джерела та розвиток феодального права в Україні. Рішення загальновійськової ради та ради генеральної старшини як джерело права. Універсали гетьмана. Посилення впливу норм звичаєвого права – «козацького права». Польсько-литовські джерела. Збірки магдебурзького права.

Тема 9. Суспільний устрій та державно-правові інститути України-Гетьманщини.

Соціально-економічний розвиток та політичне становище українських земель у складі Московської держави, Речі Посполитої та під владою татаро-турецьких та угорських феодалів. Період «Руїни» на Україні та його наслідки. Міждержавні мирні договори і вирішення в них питань щодо українських земель. Гадяцький трактат 1658 р. та інші угоди гетьманів козацької держави з Річчю Посполитою, Туреччиною, Швецією, Кримом як альтернатива українсько-московського договору 1654 р. Об'єднання Правобережної України та Західної Волині з українськими землями у складі Російської імперії.

Визволення Північного Причорномор'я та Криму з-під влади Туреччини та Кримського ханства. Буковина та Закарпаття під австрійським пануванням. Суспільний устрій. Кріпосницька політика козацької старшини. Збільшення старшинсько-шляхетського та монастирського землеволодіння. Козацтво. Міське населення. Селянство, його розряди та форми експлуатації. Посилення кріпосницького гніту наприкінці XVII – на початку XVIII ст. Гетьманські універсали 1760 р. про право переходу селянина. Царський указ 1783 р. про закріпачення селянства Лівобережній та Слобідській Україні. Закріпачення південноукраїнського селянства у 1796 р.

Тема 10. Адміністративно-політичне становище України-Гетьманщини у складу Російської імперії.

Політичний устрій. Адміністративно-політичне становище України у складі Росії. Гетьманські статті. Обмеження автономії України. Посольський приказ. Малоросійський приказ (1663 р.) і Сенат. Перша Малоросійська колегія (1722-1727 рр.). Наказне гетьманство. Правління гетьманського уряду (1734-1750 рр.). Друга Малоросійська колегія (1764-1786 рр.). Утворення Київської губернії.

Гетьман і полково-сотенна система. Генеральний уряд (Генеральна військова

канцелярія). Полковий уряд. Сотники і сотенні канцелярії. Курінні та міські отамани. Магістрати та ратуші. Організація управління Запорізької Січі. Судова реформа 1760-1763 рр. Реформований Генеральний Військовий суд. Земські, міські, підкоморські суди. Посилення колонізаторської політики царизму. Реформа козацьких полків на Слобідській Україні.

Утворення Слобідської та Новоросійської губерній (1765 р.). Губернатори та губернські канцелярії. Провінції та провінціальні канцелярії. Указ від 10 листопада 1764 р. про ліквідацію гетьманської влади в Україні. Створення на Україні Вотчинного департаменту (1765 р.). Реорганізація Генерального суду (1767 р.). Указ 1781 р. про розповсюдження на Лівобережну Україну дії «Учреждения для управления губерний» 1775 р. Намісництво.

Створення Малоросійської губернії. Ліквідація Малоросійської колегії (1781-1786 рр.). Ліквідація Запорізької Січі. Створення губернських органів управління. Губернське управління. Кримінальна, цивільна та казенна палати. Верхній та нижчий земський суд. Верхня розправа для вільних селян. Губернський магістрат. Градоначальство. Розповсюдження на Україну Жалуваної грамоти дворянству і містам 1785 р.

Тема 11. Джерела кодифікації українського права та його основні риси.

Джерела польсько-литовського походження. Третій Литовський статут 1588 р. Збірники магдебурзького права. Конституція Пилипа Орлика 1710 р. Накази малоросійським депутатам 1767 р. Норми звичаєвого права. Договірні статті, нормативні акти. Гетьманські універсали.

Кодифікація феодального права в Україні. Збірник «Права, по которым судится малороссийский народ» (1743 р.), «Суд и расправа в правах малороссийских» (1750-1758 рр.), «Книга Статут и прочие права малороссийские» (1764 р.), «Экстракт малороссийских прав» (1767 р.), «Экстракт из указов, инструкций и учреждений» (1786 р.). Основні риси права. Цивільне право. Кримінальне право. Процесуальне право.

БЛОК 3.

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ПЕРІОД ВТРАТИ ДЕРЖАВНОСТІ

Тема 12. Суспільно-політичний лад та право України у першій половині XIX ст.

Суспільний устрій України. Правовий статус станів. Дворянство. Міське населення (міські обивателі). Духовенство. Селяни (сільські обивателі). Кріпосні селяни. Державні селяни. Остаточне закріпачення всіх розрядів селян. Селянські рухи першої половини XIX ст.

Державний лад. Адміністративно-територіальний поділ. Реформа губерній. Утворення генерал-губернаторств (1801-1823 рр.). Ліквідація особливостей у правовому становищі окремих губерній. Система органів самодержавного управління Україною. Комітет у справах західних губерній (1831-1848 рр.). Генерал-губернатори. Військові губернатори. Губернські правління, комітети і комісії. Повітовий апарат управління. Земський суд і земський ісправник. Самоврядування державних селян. Сільська громада і сільський староста. Волосне правління та волосний старшина. Інвентарна реформа 1847-1848 рр. на Правобережжі України. Козацьке волосне правління.

Судова система. Сільська розправа. Волосна розправа. Повітовий суд. Губернська палата цивільного суду. Губернська палата кримінального суду. Магістратські і ратушні суди.

Джерела права. Царське законодавство. Литовський статут редакції 1811 р. Збірники Магдебурзького права. Звичаї. Указна практика. Кодифікація законодавства. «Зібрання Малоросійських прав» 1807 р. «Звід законів Західних губерній» 1838 р. Сільський судовий статут. Скасування дії норм Магдебурзького права та Литовського статуту і введення в дію «Свода законов Российской империи» редакції 1842 р. Норми місцевого права Чернігівської і Полтавської губерній у Зводі законів Російської імперії. «Уложения о наказаниях уголовных и исправительных» 1845 р.

Основні риси права. Цивільне право. Право власності. Зобов'язальне право. Спадкове право. Сімейно-шлюбне право. Кримінальне право. Поняття і види злочинів. Мета й система

покарань. Основні риси судового процесу по цивільним і кримінальним справам.

Тема 13. Буржуазні реформи 60-70-х рр. XIX ст. в Російській імперії та їх вплив на суспільно-державний лад України.

Розвиток капіталістичних відносин в Україні. Селянська реформа 1861 р. та зміни в суспільних відносинах. Правова основа селянської реформи 1861 р. в Україні: законодавчі акти спільні для всієї Російської імперії, укази і постанови, призначені для українських губерній. Суспільний лад в Україні після селянської реформи. Дворяни, духовенство. Почесні громадяни. Розвиток буржуазії і формування пролетаріату. Правове становище селян. Державний устрій. Система органів самодержавного правління в Україні. Генерал-губернатори. Губернатори і губернські управління. Повітові органи управління. Сільські та волосні органи управління.

Земська 1864 р. та міська 1870 р. реформи та особливості їх проведення в Україні. Воєнні реформи 1864-1874 рр. Судова реформа 1864 р. Особливості проведення судової реформи в Правобережній Україні. Закон 1889 р. про земських дільничних начальників. Контрреформи 80-х – 90-х рр. XIX ст.

Тема 14. Джерела та основні риси права України в період другої половини XIX ст.

Специфіка застосування загальноімперського законодавства в Україні. Судові статuti 1864 р., Статут про покарання, що накладаються мировими судьями 1865 р., Положення про заходи до охорони державного порядку та громадянського спокою від 14 серпня 1881 р., «Фабричне законодавство», Уложення про покарання кримінальні та виправні 1885 р.

Основні риси права. Цивільне право. Право власності. Зобов'язальне право. Охорона інтересів наймача. Кримінальне право. Поняття і види злочинів. Мета і система.

Тема 15. Суспільно-політичний лад та право України на початку XX ст.

Перехід Росії до монополістичної стадії капіталізму та загострення класових протиріч. Зростання революційного та пожвавлення національно-визвольного руху на початку XX ст. Зміни у суспільних відносинах. Дворянство. Буржуазія. Погіршення становища робітничого класу. Селянство. Столипінська аграрна реформа 1906-1910 рр. та її юридичні акти і зміст. Особливості проведення реформи в Україні.

Виникнення Рад робітничих депутатів. Маніфест 17 жовтня 1905 р. Зміни в центральному апараті самодержавної влади і самодержавного управління. Основні державні закони Російської імперії 13 квітня 1906 р. Державна Дума. Державна Рада. Трет'ючервневий переворот 1907 р. Положення про військово-польові суди 1906 р. Розвиток права. Кримінальне Уложення 1903 р. Посилення кримінальної відповідальності за участь у революційних подіях. Адміністративне законодавство 1905-1906 рр.

Зміни в суспільно-політичному ладі і праві України в період Першої світової війни. Мілітаризація державного апарату. Утворення Особливих нарад. Організація центрального і місцевих військово-промислових комітетів. «Земгор» і його діяльність. Зміни в системі судових органів. Військово-польові суди. Зміни в діючому законодавстві і прийнятті нових актів в адміністративному, фінансовому, цивільному, трудовому і кримінальному праві.

Тема 16. Суспільно-політичний лад на західноукраїнських землях в період австрійського панування.

Українські землі під владою Росії. Галичина, Буковина і Закарпаття в складі Австрійської імперії. Суспільно-політичне становище Галичини, Буковини та Закарпаття. Зміни в суспільно-політичному ладі і праві Галичини, Північної Буковини та Закарпаття.

Основні риси права. Цивільне право. Право власності. Зобов'язальне право. Спадкове право. Сімейно-шлюбне право. Кримінальне право. Поняття і види злочинів. Мета й система покарань. Основні риси судового процесу по цивільним і кримінальним справам.

БЛОК 4. ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ НОВІТНЬОГО ПЕРІОДУ

Тема 17. Державно-політична криза 1916-1917 рр. в Росії та її вплив на суспільно-державний лад та право України.

Перемога Лютневої революції. Крах самодержавства. Виникнення двовладдя в країні. Початок створення в Україні нових політичних структур. Тимчасовий уряд та його органи в Україні. Організація в Україні Рад робітничих і солдатських депутатів. Міжнародна, аграрна, робітничка та національна політика Тимчасового уряду. Криза Тимчасового уряду. Кінець двовладдя. Всеросійська демократична нарада. Вибори до Установчих зборів в Україні. Законодавство Тимчасового уряду. Цивільне право. Правове регулювання аграрних відносин. Правове регулювання праці. Кримінальне законодавство.

Тема 18. Держава і право Української Народної Республіки за часів Центральної Ради.

Утворення Центральної Ради та еволюція її юридичного статусу. I та II універсали Центральної Ради. Державно-правові взаємовідносини Центральної Ради з Тимчасовим урядом. Утворення Української Народної Республіки. III-й Універсал Центральної Ради. Соціально-економічні перетворення. Формування українських Збройних сил. IV-й універсал Центральної Ради. Державний устрій та право УНР після Брест-Литовського миру.

Організація Центральної Влади. Місцеві органи влади. Судові органи УНР першого періоду. Законодавча діяльність Центральної Ради. Конституція УНР від 29 квітня 1918 р. Припинення діяльності Центральної Ради і її помилки у державному будівництві.

Тема 19. Держава і право Української Держави гетьмана П. Скоропадського.

Гетьманська держава Павла Скоропадського. Переворот 29 квітня 1918 р. та утворення Української гетьманської держави. «Грамота до всього українського народу». «Закони про тимчасовий державний устрій України». Загальна характеристика внутрішньої і зовнішньої політики. П. Скоропадського. Державний устрій гетьманату. Судова система Української гетьманської держави. Законодавство Української гетьманської держави. Повстання проти гетьманського уряду.

Тема 20. Держава і право Української Народної Республіки у період Директорії. Держава і право Західноукраїнської Народної Республіки.

Українська Народна Республіка часів Директорії. Падіння гетьманського уряду. Створення Директорії. Декларація Директорії 28 грудня 1918 р. Трудовий конгрес. Резолюція конгресу про владу від 23 січня 1919 р. Протиріччя між членами Директорії. Державний лад та українське законодавство періоду Директорії УНР. Варшавський договір 22 квітня 1920 р. та закінчення періоду правління Директорії. Ризький договір 18 березня 1921 р.

Західноукраїнська Народна Республіка. Утворення ЗУНР на зборах у Львові 19 жовтня 1918 р. Вищі органи влади і управління ЗУНР. Міські органи влади. Законодавство ЗУНР. Договір ЗУНР з УНР і проголошення Акту соборності України 22 січня 1919 р. Паризька конференція та вирішення на ній «східно-галицького питання». Знищення української національної держави на західноукраїнських землях.

Тема 21. Утворення державно-правових інститутів української радянської держави та їх конституційне оформлення.

Боротьба за встановлення влади Рад в Україні після жовтневого перевороту у Петрограді. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад, його постанови і рішення. Проголошення України Республікою Рад. Обрання з'їздом ЦВК. Утворення радянського уряду – Народного Секретаріату. Вищі і місцеві органи влади і управління.

Створення системи правоохоронних органів. Надзвичайні органи радянської влади – революційні та військово-революційні комітети, революційні штаби. Радянське державне будівництво в Україні в умовах громадянської війни та військовими діями. Надзвичайні органи влади. Федеративні зв'язки радянських республік до укладення воєнно-політичного союзу. Воєнно-політичний союз УСРР з РРФСР та іншими радянськими республіками.

Декрет ВЦВК 1 червня 1919 р. «Про об'єднання Радянських соціалістичних республік: Росії, України, Литви, Латвії, Білорусії для боротьби із світовим імперіалізмом». Будівництво радянських Збройних сил. Судові органи УСРР. Всеукраїнська надзвичайна комісія для боротьби з контрреволюцією.

Введення нової економічної політики та її законодавче оформлення. Господарчий і дипломатичний союзи УРСР з РРФСР та іншими радянськими республіками. Україна і утворення СРСР. Прийняття Декларації і Договору про створення СРСР. Державно-правовий статус України за Конституцією СРСР 1924 р. Перебудова державного апарату УСРР згідно з умовами НЕПу і у зв'язку зі створенням СРСР.

Вищі органи державної влади та управління. Всеукраїнський з'їзд Рад. Структура та компетенція ВУЦВК, його Президії та РНК УСРР. Українська економічна Рада. Постійне представництво УСРР при уряді СРСР. Наркомати УСРР. Місцеві органи влади і управління. Адміністративно-територіальна реформа. Ліквідація губерній і перехід на трьох ступеневу систему управління. Комітети незаможних селян. Перебудова судової системи. Організація державної прокуратури і адвокатури. Реорганізація ВУЧК. Ліквідація ревтрибуналів. Положення про судоустрій УСРР 1929 р. Національні аспекти в радянському державному будівництві. Утворення автономної Молдавської РСР. Українізація державного апарату УСРР.

Розвиток і кодифікація законодавства УСРР у 1922-1929 р. Причини кодифікації. Адміністративне законодавство. Адміністративний кодекс УСРР 1927 р. Цивільне право. Цивільний кодекс УСРР 1922 р. Декларація про основні майнові права, що визначаються в УСРР. Положення про трести 1923 і 1927 рр. Сімейно-шлюбне право. Кодекс законів про сім'ю, опіку, подружжя та акти громадянського стану УСРР 1926 р. Трудове право. Кодекс законів про працю УСРР 1922 р. Встановлення 7-годинного робочого дня і 5-денного робочого тижня (1927 р.). Постанова про зміцнення трудової дисципліни. Кодекс законів про народну освіту УСРР 1922 р. Земельне і колгоспне право. Земельний кодекс УСРР 1922 р. Закон про ліси УСРР 1923 р. Постанови «Про радянські господарства» і «Про колективні господарства». Організація і правові положення МТС. Кримінальне право. Кримінальний кодекс УСРР 1922 р., його зміни та доповнення у зв'язку з прийняттям союзних актів. Основні начала кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1924 р. «Положення про злочини державні» і «Положення про військові злочини» 1927 р. Процесуальне законодавство. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922 р., його зміни і доповнення 1927 р. Цивільно-процесуальний кодекс УСРР 1924 р., його зміни і доповнення 1929 р. Виправно-трудова кодекс УСРР 1925 р.

Тема 22. Державний устрій і право України в умовах становлення тоталітарної системи.

Зміни в соціально-економічному та політичному ладі. Вплив індустріалізації та колективізації на соціальну та економічну структури українського суспільства. Зміни в розвитку політичної системи. Подальший процес формування адміністративно-командної системи управління. Обмеження прав і компетенції державних органів УСРР. Зміни в судових установах України. Зміна найменування вищих органів влади республіки в середині 30-х рр. Конституція УРСР 1937 р. Перебудова державного апарату УСРС на основі Конституції УРСР 1937 р.

Розвиток радянського законодавства. Цивільне право. Кредитна реформа 1930 р. Соціалістична власність. Сімейне право. Зміни і доповнення до Кодексу про сім'ю, опіку і акти громадянського стану УРСР і до «Положення про реєстрацію актів громадянського стану» 1935 і 1936 рр. Трудове право. Зміни і доповнення до Кодексу законів про працю УСРР, внесені постановою ВУЦВК і РНК УСРР 25 лютого 1931 р. Введення єдиних трудових книжок. Зміни в трудовому законодавстві, введені указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 р. Колгоспне та земельне право. Примірні статuti сільськогосподарської артілі 1930 і 1935 рр. Кримінальне і кримінально-процесуальне право. Значне посилення суворості кримінальної репресії за посягання на засади соціалізму. Закон від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна держаних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної

(соціалістичної) власності». Постанова ЦВК СРСР від 8 червня 1934 р. «Про кримінальну відповідальність за зраду Батьківщини». Постанова від 1 грудня 1934 р. про боротьбу з терористичними актами.

Тема 23. Зміни в державній системі та праві Радянської України в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.).

Приєднання Західної України, частини Бессарабії та Північної Буковини до складу УРСР. Перетворення Молдавської АРСР в союзну республіку в складі СРСР. Напад Німеччини на СРСР. Організація оборони країни. Окупаційний режим. Перебудова радянського державного апарату на воєнний лад. Державний Комітет Оборони СРСР та його уповноважені при органах державного управління УРСР. Перебудова місцевих органів державної влади і державного управління та їх діяльність в період війни. Реорганізація органів суду і прокуратури у зв'язку з введенням воєнного стану. Звільнення території УРСР від окупації. Возз'єднання Закарпаття з УРСР. Право України в період війни. Надзвичайне законодавство. Зміни в цивільно-правових відносинах. Житлове законодавство. Сімейне законодавство. Колгоспне і земельне законодавство. Кримінальне право. Кримінально-процесуальне право.

Міжнародний і внутрішній стан УРСР після Другої світової війни. Відбудова народного господарства. Возз'єднання всіх українських земель в єдиній Українській державі. Зміни в суспільному ладі. Посилення тоталітаризму у внутрішній політиці. Державний лад. Ліквідація надзвичайних органів влади і управління, створених в період війни. Перші післявоєнні вибори вищих і місцевих органів влади. Перетворення РНК УРСР на Раду Міністрів УРСР.

Цивільне право. Сімейне право. Трудове право. Внесення змін та доповнень у Кримінальний кодекс УРСР.

Тема 24. Державно-правові інститути України в другій половині 1950-х – середині 1980-х рр.

Зовнішньополітичний та внутрішній стан країни. Перші ознаки десталінізації. Викриття культу особи. Початок процесу руйнування тоталітарного режиму. Економічні реформи. Перехід з галузевого принципу управління і будівництва на територіальний. Національно-державний устрій. Перехід Кримської області до складу УРСР. Розширення компетенції УРСР. Державний апарат. Вищі та місцеві органи влади і управління. Правоохоронні органи. Товариські суди. Народні дружини.

Кодифікація загальносоюзного законодавства. Основи законодавства Союзу РСР та союзних республік. Цивільне право. Трудове право. Колгоспне право. Кримінальне право. Кримінальне судочинство. Авторитарна командно-адміністративна система управління та її негативний вплив на суспільне політичне життя. Деформація у політико-управлінській сфері. Зміна децентралізованої системи управління промисловістю. Посилення силових методів управління та ідеологічного диктату, партійного апарату.

Конституція УРСР 1978 р. Вищі і місцеві органи влади і управління. Правоохоронні органи. Основні риси законодавства. Продовження початої в 1950-х роках кодифікації радянського законодавства. Видання Зводу законів УРСР. Адміністративне законодавство. Цивільне господарське законодавство. Житлове законодавство. Сімейне законодавство. Трудове право. Природноресурсове право. Кримінальне та кримінально-процесуальне право. Підготовка і опублікування систематичних збірників законодавства.

Тема 25. Зміни в державному устрої та праві України в період реформ кінця 1980-х на початку 1990-х рр.

Соціально-економічна ситуація в країні. Зміни у зовнішній і внутрішній політиці. Програма перебудови організаційних структур, форм, стилю діяльності органів управління. Реформа державного апарату. Посилення суспільно-політичної активності населення республіки. Закон Верховної Ради УРСР від 27 жовтня 1989 р. «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР». Демократизація виборчої системи. Розмежування повноважень між представницькими, виконавчими та судовими органами.

Запровадження в Україні поста Президента. Зміни в законодавстві. Законодавчі акти, які регулювали цивільно-правові відносини в Україні. Законодавство про підприємницьку діяльність. Трудове законодавство. Зміни і доповнення Конституції УРСР 1978 р.

Зміни в статусі УРСР як союзної республіки. Прийняття 16 липня 1990 р. «Декларації про державний суверенітет». Відміна назви республіки «УРСР».

Тема 26. Розпад СРСР та відродження незалежної держави – Україна.

Передумови відродження незалежної України в 1991 р. Акт проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. та його схвалення на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. Розпад СРСР і угода про створення Співдружності незалежних держав. Принципи участі України у міждержавних об'єднаннях. Закон України «Про правонаступництво України» (12 вересня 1991 р.).

Тема 27. Особливості державно-правового розвитку України на сучасному етапі.

Подальша демократизація суспільно-політичного життя суверенної України. Громадські організації: партії, рухи, профспілки, товариства. Реформування системи центральних та місцевих органів державної влади та управління. Інститут президентства та його представників на місцях. Верховна Рада України. Кабінет Міністрів України. Органи місцевого самоврядування.

Основи виборчої системи. Референдум. Конституційний Суд України. Правосуддя. Прокуратора. Гуманізація прав суб'єктів у незалежній Україні. Декларація прав національностей України. Закон про національні меншини в Україні. Розробка та прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. Структура, головні положення, оцінка. Державно-політичний розвиток України у 1996-2004 рр. «Помаранчева революція» 2004 р. Зміни до Основного закону. Причини, підготовка та проведення правової реформи в Україні. Реформування системи законодавства. Правова регламентація майнових відносин в умовах становлення ринкової економіки в Україні. Кодифікаційна діяльність в незалежній Україні. Концепція соціального забезпечення населення України.

Держава і право часів президентства В. Януковича. «Революція гідності», анексія Криму РФ, антитерористична операція на сході України. Зміни у законодавстві стосовно визначення статусу «учасника бойових дій» та «вимушених переселенців». Початок діяльності Антикорупційного бюро. Реформування структури правоохоронних органів та суддівської гілки.

Адаптація вітчизняного законодавства до вимог Європейського Союзу. Взаємини Україна – Європейський Союз та Україна – НАТО.

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 1.

Тема: Утворення та суспільно-політичний устрій Київської Русі (друга половина IX ст. – початок XIII ст.).

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою стосовно утворення та суспільно-політичного устрою Київської Русі впродовж другої половини IX – на початку XIII ст. Розглянути процес становлення та розвитку державних органів влади Давньоруської держави; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно.

Література:

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Кульчицький В.С. Історія держави і права України / Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. – Львів : Світ, 1996. – 296 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права : навч. посібник / упоряд.: Чайковський А.С., Копиленко О.Л., Кривоніс В.М. [та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.

Перелік питань семінару

1. Утворення Давньоруської держави – Київської Русі (IX ст.).
2. Державний та суспільний устрій Київської Русі.
3. Центральні та місцеві органи влади та управління Давньоруської держави.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Договори Русі із Візантією (IX-XI ст.).
2. Правове положення соціальних груп населення Київської Русі.
3. Державотворча діяльність князя Володимира Великого.
4. Державотворча діяльність князя Ярослава Мудрого.
5. Судова система Київської Русі.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Назвіть та поясніть причини виникнення держави Київська Русь.
2. Охарактеризуйте основні теорії виникнення Давньоруської держави і поясніть особисте ставлення до них.
3. Визначте особливості розвитку феодалізму Київської Русі? Які спільні та відмінні риси з тогочасними державами Європи?
4. Яке місце у давньоруській державній структурі займало обшчинне самоуправління?
5. Складіть схему взаємозв'язків владних інститутів у Київській Русі та поясніть їхню суть та компетенцію.
6. Зобразіть схематично систему судоустрою Київської держави.
7. Зробіть таблицю відмінностей десятинної (родоплемінної) системи управління у Київській Русі від двірсько-вотчинної.
8. Зобразіть схематично суспільний устрій Давньоруської держави.
9. Складіть таблицю основних джерел Київської Русі за принципом: правовий звичай: ... , нормативний договір (у т.ч. й міжнародний): ... , нормативно-правовий акт, релігійно-правове джерело, правовий прецедент.
10. Яку роль відіграло християнство у становленні державної системи Київської Русі.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 2.

Тема: Державний лад і право на території Південно-Західної Русі в період політичної роздробленості.

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою державний лад і правова система Південно-Західної Русі у період політичної роздробленості; поглибити знання про розвиток Київської Русі у період феодальної роздробленості; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно.

Література:

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Котляр М.Ф. Як і чому настала удільна роздробленість на Русі (XII–XIII ст.) / М.Ф. Котляр. – К. : Інститут історії України НАН України, 1998. – 106 с.
3. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: навч. посіб. / І.Я. Терлюк. – К.: Атіка, 2011. – 944 с.

Перелік питань семінару

1. Розпад Київської Русі на окремі феодальні князівства.
2. Пам'ятки державності та права південно-руських князівств.
3. Загальна характеристика суспільно-політичного устрою та права князівств в період феодальної роздробленості.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Загальна характеристика періоду феодальної роздробленості Київської Русі
2. Держава і право Русі періоду правління тріумвірату.
3. Держава і право Русі періоду дуумвірату.
4. Формування незалежних князівств у період феодальної роздробленості.
5. Князівські з'їзди та їх державно-правові рішення.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Назвіть причини феодальної роздробленості Київської Русі.
2. Поясніть суть процесу «осідання дружини на землю».
3. Що означала система іменитетів на території Київської Русі.
4. Назвіть найголовніші рішення князівського з'їзду в Любечі 1097 р.
5. Назвіть найвідоміші правові пам'ятки права південно-руських князівств періоду феодальної усобиці.
6. Назвіть князів, які здійснювали правління тріумвірату.
7. На яку кількість князівств розпалася Русь після смерті князя Мстислава (1132 р.)?
8. Поясніть суть державно-політичного статусу «велике князівство».
9. Поясніть суть політичного статусу «удільне князівство».
10. Які князі увійшли до правління дуумвірату?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 3.

Тема: Поява централізованих держав у період подолання феодалної роздробленості.

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою виникнення централізованих держав у період подолання феодалної роздробленості; розширити сферу знання про особливості розвитку держави і права Галицько-Волинської Русі; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно.

Література:

1. Бондарук Т.І. Західноруське право: дослідники і дослідження / Т.І Бондарчук. – К. : Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького. НАН України, 2000. –160 с.
- Головко О.Б. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку 2. Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя / О.Б. Головко. – К. : ВД «Стилос», 2006. – 575 с.
3. Кульчицький В.С. Історія держави і права України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. С.Кульчицький, Б.Й. Тищик. – К. : Ін Юре, 2007. – 624 с.

Перелік питань семінару

1. Особливості державного устрою Галицько-Волинської держави.
2. Правова система Галицько-Волинського князівства.
3. Подолання феодалної роздробленості і виникнення централізованих держав.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Формування території та виникнення міст Галицько-Волинської держави впродовж IX-XIII ст.
2. Державотворча діяльність князя Романа Мстиславича.
3. Державотворча діяльність короля Данила Романовича.
4. Червона Русь за правління нащадків Данила Галицького.
5. Соціальний устрій Галицько-Волинської Русі.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. В якому році відбулося об'єднання Волинського та Галицького князівств в одну державу?
2. Проаналізуйте міжнародну політику князя Данила Галицького.
3. Які б Ви навели доводи державного спадкоємства та правонаступництва Галицько-Волинського князівства з Київською Руссю?
4. Які спільні та відмінні риси Галицько-Волинського князівства з державним та суспільним устроєм Київської Русі та тогочасними державами Європи?
5. Розкрийте особливості запровадження Магдебурзького права у західноукраїнських містах.
6. Складіть схему органів влади й управління Галицько-Волинського князівства. Поясніть їхню суть і компетенцію.
7. Складіть таблицю основних державних ознак Галицько-Волинського князівства.
8. Складіть схему, як змінювалися кордони держави у часи владарювання галицько-волинських князів.
9. Зобразіть схематично вектори міжнародних відносин Галицько-Волинського князівства.
10. Назвіть найвідоміші пам'ятки західно-руського права

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 4.

Тема: Суспільно-політичний лад та право України у період національно-визвольної війни середини XVII ст.

Мета: розширити знання про суспільно-політичний лад та правову систему України у період національно-визвольної війни середини XVII ст.; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно; сприяти формуванню правової грамотності.

Література:

1. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / упоряд.: І.Б. Усенко, Т.І. Бондарук, О.О. Самойленко. – К.: Юридична книга, 2003. – Т. 3. Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. – 584 с.
2. Історія держави і права України : підручник / за ред. А.С. Чайковського. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
3. Смолій В. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.) / В. Смолій, В. Степанков. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 447 с.

Перелік питань семінару

1. Державотворча програма гетьмана Б. Хмельницького.
2. Формування Української держави, її політична форма.
3. Закріплення в органах військового управління адміністративно-політичних, фінансових, судових та поліцейських функцій.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Основні концепції (програми) створення національної державності у 1648-1658 рр.
2. Монархічні та олігархічні тенденції в управлінні гетьманською державою.
3. Злам польської державно-правової системи та виникнення козацької системи органів державного управління.
4. Зборівський та білоцерківський мирні договори: зміст та значення.
5. Державотворчі портери керманічів української буржуазної революції середини XVII ст.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Охарактеризуйте міжнародну політику Б. Хмельницького. Чому він звернувся до московського уряду?
2. Розкрийте зміст та дайте правову оцінку українсько-московському договору 1654 р.
3. Зобразіть схематично організацію управління у Запорізькій Січі.
4. Складіть схему судового устрою Запорозької Січі.
5. Зобразіть схематично органи влади та управління в Українській козацько-гетьманській державі Б. Хмельницького.
6. У чому суть принципу «де троє козаків, там двоє одного судять»?
7. Чим були викликані козацькі повстання кінця XVI – початку XVII ст.?
8. Який період називають часом «золотого спокою» у Речі Посполитій?
9. Пригадайте художні твори (романи, фільми та ін.), що описують даний історичний період. Чи художній вимисел відповідає історичним реаліям?
10. Чому національно-визвольну війну середини XVII ст. ще характеризують як українську буржуазну революцію?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 5.

Тема: Джерела кодифікації українського права та його основні риси.

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою джерела кодифікації українського права; залучити до аналітичної діяльності стосовно виявлення основних рис українського права; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно; сприяти формуванню правової грамотності.

Література:

1. Бойко І.Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349-1569 рр.): монографія / І.Й. Бойко. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 628 с.
2. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року / за ред. Ківалова С., Музиченка П., Панькова А. – К. : Юридична література, 2002. – 560 с.

Перелік питань семінару

1. Джерела польсько-литовського походження.
2. Збірники магдебурзького права.
3. Конституція Пилипа Орлика 1710 р.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Гадяцька угода: мрії про нову Річ Посполиту – «колиску трьох народів».
2. Пакти та Конституції законів та вольностей Війська Запорозького 1710 р. – перша українська конституція чи договірні козацькі статті?
3. Збірник «Права, по котрым судится малороссийский народ» (1743 р.).
4. «Суд и расправа в правах малороссийских» (1750-1758 рр.).
5. «Книга Статут и прочие права малороссийские» (1764 р.) та «Экстракт малороссийских прав» (1767 р.).

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Назвіть рік видання Третього Литовського статуту.
2. Назвіть рік видання «Экстракту из указов, инструкций и учреждений».
3. Визначте вплив українських державно-правових традицій на політико-правовий характер Великого князівства Литовського.
4. Назвіть характерні риси організації управління у містах з Магдебурзьким правом.
5. Складіть таблицю головних правових актів, що діяли в українських землях Великого князівства Литовського, Королівства Польського та Речі Посполитої.
6. Складіть таблицю, порівнюючи правове становище українського населення у складі Великого князівства Литовського та Королівства Польського.
7. Зобразіть схематично органи влади й управління Речі Посполитої.
8. У таблиці розкрийте обставини укладання і зміст польсько-литовських уній.
9. Зобразіть схематично судову систему Великого князівства Литовського, Королівства Польського та Речі Посполитої.
10. Складіть таблицю, у якій розкрийте головні ідеї Конституції П. Орлика.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 6.

Тема: Суспільно-політичний лад та право України у першій половині XIX ст.

Мета: *поглибити знання за темою суспільно-політичний лад України впродовж першої половини XIX ст.; розширити сферу знання про українське право у першій половині XIX ст.; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно; сприяти формуванню правової грамотності.*

Література:

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Кульчицький В.С. Історія держави і права України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. С.Кульчицький, Б.Й. Тищик. – К. : Ін Юре, 2007. – 624 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права : навч. посібник / упоряд.: Чайковський А.С., Копиленко О.Л., Кривоніс В.М. [та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.

Перелік питань семінару

1. Суспільний устрій України та правовий статус соціальних станів.
2. Державний лад та адміністративно-територіальний поділ.
3. Основні риси права.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Декабристський рух в Україні. Питання держави і права у програмних документах декабристів.
2. Литовський статут редакції 1811 р.: зміст та значення.
3. «Зібрання Малоросійських прав» 1807 р.
4. «Звід законів Західних губерній» 1838 р.
5. Основні риси цивільного права першої половини XIX ст.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Назвіть головні програмні документи декабристів
2. Які губернії були утворені в Україні впродовж першої половини XIX ст.?
3. Назвіть головні обов'язки генерал-губернаторів.
4. Визначить функції комітету у справах західних губерній (1831-1848 рр.).
5. Поясніть значення термінів «сільська розправа» та «волосна розправа».
6. Розкрийте суть інвентарної реформи 1847-1848 рр. на Правобережній Україні.
7. Розкрийте причини введення в дію на території України «Свода законів Російської імперії» редакції 1842 р.
8. Назвіть головні «Уложення о наказаниях уголовных и исправительных».
9. Визначить відмінності соціально-правового статусу державних та кріпосних селян.
10. Поясніть значення терміну «сільські обивателі».

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 7.

Тема: Джерела та основні риси права України в період другої половини XIX ст.

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою джерела та основні риси права України впродовж другої половини XIX ст.; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно; сприяти формуванню правової грамотності.

Література:

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Музиченко П. Історія держави і права України : навч. посібник / П. Музиченко. – К. : Знання, 2001. – 429 с.
3. Ярмиш О.Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. : монографія / О.Н. Ярмиш. – Х. : Консум, 2001. – 288 с.

Перелік питань семінару

1. Специфіка застосування загальноімперського законодавства в Україні.
2. Основні риси права.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Судові статути 1864 р.
2. Статут про покарання, що накладаються мировими судьями 1865 р.
3. Положення про заходи до охорони державного порядку та громадянського спокою від 14 серпня 1881 р.
4. Особливості цивільного права.
5. Уложення про покарання кримінальні та виправні 1885 р.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Складіть схему судоустрою в Україні російської юрисдикції першої половини XIX та другої половини XIX ст. Які відбулися зміни у судочинстві після проведення судової реформи 1864 р.?
2. Виокремте та охарактеризуйте головні нормативні акти, що з'явилися в Україні внаслідок проведення кодифікації в XIX ст.
3. Поясніть суть «фабричного законодавства».
4. Визначте головні тенденції розвитку кримінального права впродовж другої половини XIX ст.
5. Складіть таблицю проведення буржуазних реформ другої половини XIX ст. та вкажіть їх позитивні та негативні наслідки для розвитку держави.
6. Поясніть суть визначення «охорона інтересів прав наймача».
7. Які характерні риси зобов'язального права притаманні другій половині XIX ст.?
8. Назвіть головні положення Статуту про покарання, що накладаються мировими судьями 1865 р.
9. Визначте головні особливості Положення про заходи до охорони державного порядку та громадянського спокою від 14 серпня 1881 р.
10. Визначить специфіку застосування загальноімперського законодавства на території України.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 8.

Тема: Суспільно-політичний лад на західноукраїнських землях в період австрійського панування.

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою суспільно-політичний лад на західноукраїнських землях в період австрійського панування; розширити сферу знання про особливості розвитку західноукраїнських земель у період австрійського панування; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно; сприяти формуванню правової грамотності.

Література:

1. Кульчицький В.С. Історія держави і права України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. С. Кульчицький, Б.Й. Тищик. – К. : Ін Юре, 2007. – 624 с.
2. Петрів Р.В. Австрійські, Австро-Угорські і Галицькі конституції (кінець XVIII – XIX ст.): для фахівців права, студ. і викладачів юрид. факультетів ВУЗів / Р.В. Петрів. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2005. – 84 с.
3. Тищик Б.Й. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. – 1918 р.) / Б.Й. Тищик. – Львів, 2003. – 80 с.

Перелік питань семінару

1. Державно-правовий розвиток Австрійської та Австро-Угорської імперії з кінця XVIII до початку XX ст.
2. Суспільно-політичний устрій західноукраїнських земель у період австрійського панування.
3. Право Австрії та Австро-Угорщини, особливості його застосування на українських землях.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Діяльність Головної Руської Ради.
2. Державницькі ідеї в програмах провідних західноукраїнських партій другої половини XIX ст.
3. Крайові конституції для Галичини: основні положення та значення.
4. Королівство Галичини та Лодомерії: особливості державно-правового розвитку.
5. Галицький цивільний кодекс 1811 р.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Поясніть еволюцію правового становища українських земель у складі Австрійської імперії.
2. Розкрийте діяльність Галицького крайового сейму та діяльність у ньому української фракції.
3. Складіть порівняльну таблицю кримінальних кодексів Австрії (Австро-Угорщини).
4. Розкрийте причини «трудової еміграції» західних українців продовж другої половини XIX ст.
5. Визначте національний характер права, що було чинним на західноукраїнських землях під австрійською владою.
6. Які зміни відбулися в соціально-економічному становищі селян західноукраїнських земель після видання цісарського патенту в 1782 р.?
7. Лаву присяжних було запроваджено в ...?
8. Який імперський кримінальний кодекс вперше передбачав поділ злочинних діянь на кримінальні злочини та поліцейські проступки.
9. Які органи самоврядування були утворені на західноукраїнських землях впродовж 60-х рр. XIX ст.?
10. Поясніть значення термінів «мандатори» та «жупи».

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 9.

Тема: Державно-політична криза 1916-1917 рр. в Росії та її вплив на суспільно-державний лад та право України.

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою державно-політична криза 1916-1917 рр. та її вплив на суспільно-політичний лад та право України; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно; сприяти формуванню правової грамотності.

Література:

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Кульчицький В.С. Історія держави і права України / Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. – Львів : Світ, 1996. – 296 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 1 : 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. – 464 с.

Перелік питань семінару

1. Тимчасовий уряд та його органи в Україні.
2. Вибори до Установчих зборів в Україні.
3. Законодавство Тимчасового уряду.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Лютнева революція в та її значення.
2. Міжнародна, аграрна, робітничка та національна політика Тимчасового уряду.
3. Тимчасовий уряд та його органи в Україні.
4. Законодавство Тимчасового уряду.
5. Розвиток цивільного права у період Тимчасового уряду.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Назвіть причини Лютневої революції.
2. Коли був обраний тимчасовий уряд?
3. Яка партія зайняла найміцніші позиції в Тимчасовому уряді?
4. Визначить ідеологічну суть партії «кадетів».
5. Які органи державної влади в Україні представляли Тимчасовий уряд?
6. Назвіть головні положення «законопроекту та загальних заходів по врегулюванню господарського життя».
7. Яким чином Тимчасовий уряд планував вирішити «земельне питання»?
8. Коли був скасований департамент поліції?
9. Поясніть суть терміну «установчі збори».
10. Як Тимчасовий уряд планував вирішити «національне питання»?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 10.

Тема: Держава і право Української Народної Республіки у період Директорії. Держава і право Західноукраїнської Народної Республіки.

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою держава і право періоду Другої УНР; поглибити знання про історію держави і права Західноукраїнської Народної Республіки; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно; сприяти формуванню правової грамотності.

Література:

1. Гай-Нижник П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917-1920 рр.) / П. Гай-Нижник. – К. : "ЩеК", 2010. – 304 с.
2. Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали / [ред. Карпенко О]. – Івано-Франківськ : Лілея-Нв, 2001. – Т. 2. – 2003. – 712 с.
3. Литвин М.Р. Історія ЗУНР / М.Р. Литвин, К.Є. Науменко. – Львів : Олір, 1995. – 368 с.

Перелік питань семінару

1. Українська Народна Республіка часів Директорії.
2. Державний устрій Західноукраїнської Народної Республіки.
3. Законотворча діяльність в Західноукраїнській Народній Республіці.
4. Акт Злуки 22 січня 1919 р.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Правоохоронна система Західноукраїнської Народної Республіки
2. Законотворча діяльність уряду Директорії УНР.
3. Організація та діяльність Міністерства закордонних справ УНР.
4. «Листопадовий зрив» та перебіг українсько-польської війни 1918-1919 рр.
5. Універсал Директорії Української Народної Республіки про злуку із Західноукраїнською Народною Республікою.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Які підходи визначились у діяльності Центральної Ради і Директорії щодо побудови УНР?
2. Дайте відповідь: чи можна вважати УНР часів Директорії спадкоємицею УНР доби Центральної Ради?
3. Розкрийте політико-правовий зміст проголошення ЗУНР.
4. Які підходи визначились у діяльності УНРади щодо побудови ЗУНР?
5. Охарактеризуйте конституційне законодавство ЗУНР.
6. Проаналізуйте земельне законодавство часів Центральної Ради, Гетьманату та Директорії та ЗУНР. Складіть таблицю.
8. Зробіть конспект законодавчих актів (за галузями права) Центральної Ради, Гетьманства, Директорії УНР, ЗУНР.
9. Чому на західноукраїнських землях процес формування усіх ланок державного механізму проходив (на відміну від Української Народної Республіки) значно швидше і сприятливіше?
10. Який статус мали західноукраїнські землі у складі УНР після Акту Злуки?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 11.

Тема: Державний устрій і право УРСР в 1930-х рр.

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою державний устрій та право УРСР впродовж 1930-х рр.; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно.

Література:

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / І. Білас. – К.: Либідь, 1994. – 432 с.
2. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
3. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941) : монографія. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001. – 220 с.

Перелік питань семінару

1. Характерні риси цивільного права.
2. Сімейне та трудове законодавство.
3. Розвиток земельного права.
4. Кримінальне та кримінально-процесуальне право.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Конституція 1937 р.
2. Кредитна реформа 1930 р.
3. Розвиток трудового законодавства впродовж 1930-х рр.
4. Закон від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна держаних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності»: зміст та значення.
5. Постанова ЦВК СРСР від 8 червня 1934 р. «Про кримінальну відповідальність за зраду Батьківщини»: зміст та значення.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. У чому суть принципу безпосередньої демократії, закріпленого Конституцією УРСР 1937 р.?
2. Поясніть причини процесу централізації судової системи в СРСР у 1930-х рр.
3. В якому році був виданий Закон «Про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік»?
4. В якому році був створений Народний комісаріат юстиції СРСР?
5. Поясніть чому в грудні 1930 р. був ліквідований Наркомат внутрішніх справ УСРР.
6. Коли відбулося створення НКВС СРСР?
7. Поясніть суть «принципу колективної відповідальності у кримінальному праві».
8. Які державні злочини вважалися особливо небезпечними. Яке покарання за здійснення їх було передбачено у кримінальному законодавстві?
9. Охарактеризуйте інститути та норми сімейного права, які встановлювали умови взяття та реєстрації шлюбу, умови та процедуру розлучення, майнові та аліментні відносини подружжя, батьків та дітей, питання опіки та піклування тощо.
10. Розкрийте стан розвитку виправно-трудоного права. Охарактеризуйте систему виправно-трудоного закладів, правила та режим утримання, заходи дисциплінарного впливу на засуджених тощо. З'ясуйте, які служби були покликані допомагати засудженим, що відбували покарання, а також звільненим із місць позбавлення волі.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 12.

Тема: Зміни в державній системі та праві Радянської України в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.).

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою державна система та право України в роки Другої світової війни; розширити знання про особливості зміни радянського права в умовах воєнного часу; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно.

Література:

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Макарчук В.С. Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939-1945 рр.) : історико-правове дослідження / В.С. Макарчук. – К. : Атіка, 2007. – 368 с.
3. Скакун Р. Пацифікація: польські репресії 1930 року в Галичині / Р. Скакун. – Львів : Вид-во Українського католицького університету, 2012. – 172 с.

Перелік питань семінару

1. Політико-правове становище Західної України у складі Польщі, Румунії та Чехословаччини.
2. Окупаційний режим в Україні в роки Другої світової війни.
3. Зміни у державному апараті СРСР під час війни.
4. Система права в умовах воєнного стану.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Угорський окупаційний режим на території Закарпаття.
2. Політика «пацифікації» на території Західної України.
3. Діяльність радянських правоохоронних органів в умовах воєнного часу.
4. Акт відновлення Української держави від 30 червня 1941 р.
5. Цивільне законодавство СРСР в роки війни.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Які органи влади були запроваджені на новоприєднаних до УРСР землях?
2. Чи існувала перспектива створення незалежної Української держави на початку війни?
3. На які окупаційні зони поділялася територія України?
4. Яким чином здійснювалася перебудова державного механізму України у роки війни?
5. Які зміни були внесені до трудового та цивільного законодавства СРСР у роки війни?
6. Проаналізуйте, який характер мала воєнна акція СРСР на західноукраїнських землях у вересні 1939 р. та на території Бессарабії та Північної Буковини у червні 1940 р.
7. Прочитайте Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про воєнний стан» від 22 червня 1941 р. Поясніть, які структурні зміни і перебудову діяльності конституційних органів державної влади СРСР та УРСР спричинили потреби фронту, які напрями їхньої діяльності стали найважливішими.
8. З'ясуйте, які зміни в діяльності прокурорських органів відбулися із запровадженням воєнного стану на території України.
9. Розкрийте спрямованість та особливості діяльності прокурорських органів на визволених від німецьких окупантів територіях.
10. Проаналізуйте основні функції органів держбезпеки та НКВС на різних етапах війн.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 13.

Тема: Зміни в державному устрої та праві України в період реформ кінця 1980-х на початку 1990-х рр.

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою зміни у державному устрої та праві України періоду «перебудови» та на початку 90-х рр. ХХ ст.; розширити знання про державотворчі процеси в Україні початку 1990-х рр.; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно; сприяти формуванню правової грамотності.

Література:

1. Декларація про державний суверенітет України : прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1990. – № 31. – Ст. 429.
2. Держава, влада та громадянське суспільство у документах політичних партій України (кінець 1980-х – перша половина 2011 р.) / [Веденєєв Д.В., Гай-Нижник П.П., Любовець О.М. та ін.] ; керівник проекту М.С. Карзаміна. – К. : ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – 808 с.
3. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.

Перелік питань семінару

1. Реформа державного апарату та посилення суспільно-політичної активності населення України.
2. Демократизація виборчої системи.
3. Зміни і доповнення Конституції УРСР 1978 р.
4. «Декларація про державний суверенітет» від 16 липня 1990 р.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Друга кодифікація радянського права 60-80-х рр. ХХ ст.
2. Розвиток цивільно-правових відносин впродовж 1980-х рр.
3. Верховна Рада Української РСР: функції та повноваження.
4. Рада Міністрів Української РСР: функції та повноваження.
5. Права людини в Україні та дисидентський рух.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Назвіть повноваження Комітету конституційного нагляду СРСР.
2. Дайте коротку характеристику Закону СРСР від 6 березня 1990 р. «Про власність в СРСР».
3. Визначить зміст, мету та основні принципи економічної самостійної України, згідно закону від 3 серпня 1990 р. «Про економічну самостійність Української РСР».
4. Визначить напрямки реформування зміни трудового законодавства України наприкінці 1950-х рр.
5. Назвіть головні положення Закону СРСР від 26 квітня 1990 р. «Про розмежування повноважень між Союзом РСР і суб'єктами федерації».
6. З'ясуйте, в чому полягали головний напрям та кінцева мета проголошеного правлячою верхівкою на чолі з М. Горбачовим курсу «на – перебудову».
7. Поясніть, як відбувався поступовий перехід влади від партійної номенклатури до державних органів, що обиралися парламентським шляхом.
8. Розкрийте значення запровадження інституту президентства в СРСР.
9. Ознайомтеся з текстом Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. та розкрийте зміст та значення цього історичного документа.
10. Поясніть, які зміни та доповнення у кримінальному законодавстві спричинило реформування радянського суспільства та держави.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 14.

Тема: Розпад СРСР та відродження незалежної держави – Україна.

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою розпад радянської держави; розширити знання про особливості відродження новітньої незалежної України; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно; сприяти формуванню правової грамотності.

Література:

1. Держава, влада та громадянське суспільство у документах політичних партій України (кінець 1980-х – перша половина 2011 р.) / [Веденєєв Д.В., Гай-Нижник П.П., Любовець О.М. та ін.] ; керівник проекту М.С. Карзаміна. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – 808 с.
2. Футей Б. Становлення правової держави в Україні: 1991-2005 рр. / Б. Футей. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 352 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 2 : Лютий 1917 р. – 1996 р. – 800 с.

Перелік питань семінару

1. Акт проголошення незалежності 24 серпня 1991 р.
2. Розпад СРСР і угода про створення Співдружності незалежних держав.
3. Закон України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 р.

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Спроба державного перевороту у СРСР (ДКНС).
2. Президенти України в екзилі.
3. Становлення національних державних інституцій в Україні новітньої доби.
4. Правонаступництво України як складова міжнародного права.
5. Всеукраїнський референдум 1991 р. та його значення.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Хто був останнім Президентом УНР в екзилі?
2. Поясніть суть терміну «правонаступництво».
3. Назвіть причини, які завадили провести державний переворот 19 серпня 1991 р.
4. Коли синьо-жовтий прапор отримав статус державної символіки України?
5. Коли Верховна Рада затвердила тризуб як малий герб України?
6. Охарактеризуйте головні положення Біловезької угоди.
7. Які країни колишнього СРСР не увійшли до складу СНД і чому?
8. Коли М. Горбачов склав свої повноваження Президента СРСР?
9. Поясніть суть статті 6 Закону України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 р.
10. Назвіть головні положення Постанови Верховної Ради України «Про військові формування на Україні» від 24 серпня 1991 р.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 15.

Тема: Держава і право сучасної України.

Мета: систематизувати та поглибити знання за темою розвиток держави і права сучасної України; розширити знання про особливості новітнього вітчизняного державотворчого процесу; виховувати зацікавленість дисципліною та прагнення отримувати нові знання самостійно; сприяти формуванню правової грамотності.

Література:

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Конституція України. – К. : Юрінком, 1996. – 80 с.
3. Український парламентаризм: минуле і сучасне / за ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Парламентське вид-во, 1999. – 368 с.

Перелік питань семінару

1. Кодифікаційна діяльність в незалежній Україні.
2. Розвиток виборчої системи сучасної України.
3. Адаптація вітчизняного законодавства до вимог Європейського Союзу.
4. Зміни у законодавстві стосовно визначення статусу «учасника бойових дій» та «вимушених переселенців».

Теми рефератів до семінарського заняття

1. Європейська політика сусідства та Україна.
2. Безвізовий режим України та Європейського Союзу: позитивні та негативні сторони діалогу.
3. Співробітництво між Україною та Європейським союзом у сфері юстиції, свободи та безпеки.
4. «Гібридна війна» як тип військового конфлікту.
5. Законодавча база стосовно внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Питання та завдання для закріплення навчального матеріалу

1. Охарактеризуйте конституційний процес в Україні у 1990-ті роки.
2. Поясніть причини «помаранчевої» революції, її зміст та значення для державно-правового розвитку України.
3. Покажіть процес кодифікації українського законодавства у добу незалежності. Занесіть дані до таблиці.
4. Дайте визначення терміну «державний суверенітет».
5. В якому році був укладений Конституційний договір між Президентом та Верховною Радою?
6. В якому році було відкрито представництво Європейської Комісії в Україні?
7. Поясніть суть визначення «група опору» прийняття України до Європейського Союзу.
8. Поясніть суть терміну «учасник бойових дій».
9. Поясніть суть терміну «державний тероризм».
10. Кого, згідно діючого закону, відносять до учасників бойових дій?

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ СТУДЕНТАМИ

ТЕМА 1: ЗАРОДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.

Питання для самостійної роботи

1. Питання історії держави і права України в працях українських, польських та інших істориків XVIII-XIX ст.

2. Історична школа права та зародження вітчизняної історико-юридичної науки.

3. Історико-юридична наука в радянський період.

4. Сучасний етап історико-правових досліджень.

Література

1. Заруба В.М. Історик держави і права України академік М.Є. Слабченко (1882–1952) : Монографія / В.М. Заруба. – Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2004. – 456 с., іл.

2. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.

3. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. – К. : Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: поняття історіографії історії держави і права України. Перші джерела з історії вітчизняної державності (літописи, праці іноземних істориків та мандрівників). Питання історії держави і права України в працях українських, польських та інших істориків XVIII-XIX ст.

Історична школа права і зародження вітчизняної історико-юридичної науки. Перші дослідження «західноруського» та «малоруського» права. Наукові здобутки істориків права Всеукраїнської академії наук. Історико-юридична наука в післявоєнний період.

Діаспорна школа дослідників історії держави і права України. Сучасний етап історико-правових досліджень (представники та наукові школи).

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте донауковий період історіографії державно-правового розвитку України.

2. Науковий погляд на розвиток історіографії української держави і права припадає на... . Закінчіть речення. Які праці даного періоду вам відомі і хто їх автори?

3. У чому полягали особливості вивчення державно-правового розвитку України в радянський період?

4. Охарактеризуйте сучасний період розвитку «Історії держави і права України».

5. Який критерій лежить в основі формаційного підходу до періодизації історії держави та права України?

6. Які видатні юристи працювали в Чернівецькому, Львівському, Новоросійському, Харківському та Київському університетах?

7. В якому навчальному закладі сформувалася Київська історична школа права?

8. Визначте коло наукових інтересів академіка М. Слабченка.

9. Поясніть значення терміну «історична школа права»

10. Хто займався науковим вивченням понять «західноруське» та «малоруське» право?

ТЕМА 2: РАБОВЛАСНИЦЬКІ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У ДАВНІ ЧАСИ.

Питання для самостійної роботи

1. Становлення класового суспільства на території України.
2. Виникнення, розвиток Боспорського царства.
3. Монархія та республіка – політичні форми перших держав на території України.

Література

1. Гавриленко О.А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.). Монографія / О.А. Гавриленко. – Харків : Парус, 2006. – 352 с.
2. Гавриленко О.А. Історія держави і права України. Стародавня доба: навчальний посібник / О.А. Гавриленко. – Харків: ХНУВС, 2011. – 64 с.
3. Гайдукевич В.Ф. Боспорское царство / В.Ф. Гайдукевич. – М. ; Л. : АН СССР, 1949. – 622 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: становлення класового суспільства на території України, формування племінних союзів, протодержави, рабовласництво. Пантікапей. Боспорське царство. Повстання Савмака. Понтійська держава. Суспільний лад у Боспорському царстві. Інтенсивний експорт зерна. Рабовласницько-купецька знать. Державний устрій Боспорського царства. Монархія. Архонт. «Друг кесаря та друг римлян». Державно-політичний устрій римського часу.

Центральний апарат управління та місцеве управління. Право Боспорської держави. Зобов'язальне право.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть причини, які стимулювали формування класового суспільства.
2. Розкрийте суть понять «республіка» та монархія.
3. Який час прийнято вважати заснуванням Боспорського царства?
4. Назвіть головні причини повстання Савмака.
5. Кому належала верховна влада у Боспорському царстві?
6. Коли Боспорське царство опинилося під впливом Риму?
7. Поясніть чому володарі Боспорського царства титулувалися «друг кесаря та друг римлян»?
8. Назвіть головні джерела права Боспорської держави.
9. Розвиток якої галузі права в Боспорській державі стимулювали товарне виробництво, жвава внутрішня та зовнішня торгівля?
10. Назвіть функції судового виконавця у Боспорському царстві.

ТЕМА 3: РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ І ПРАВА КИЇВСЬКОЇ РУСІ В ПРОДОВЖ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ІХ СТ. – НА ПОЧАТКУ ХІІІ СТ.).

Питання для самостійної роботи

1. Процес оформлення публічної влади та становлення принципів військової демократії.
2. Теорії виникнення Давньоруської держави.
3. Церковна організація і юрисдикція.

Література

1. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична книга, 2002. – Т. 2. : Історія держави і права України: Руська правда. – 592 с.
2. Данилевский И.И. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX-XII вв.). Курс лекций : Учебное пособие для студентов вузов / И.И. Данилевский. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 399 с.
3. Правовий звичай як джерело українського права (IX–XIX ст.) / за ред. І.Б. Усенка. – К. : Наукова думка, 2006 . – 280 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: інститут «публічної влади»; воєнна демократія та її принципи; терміни «класогенез» та «політогенез»; вплив народних зборів на раду старійшин та на життя общини.

Теорії походження Давньої Русі: норманська, антинорманська, хозарська та кельтська теорії. Погляди на походження Русі М. Максимовича, М. Грушевського, М. Брайчевського, Л. Залізняка, О. Субтельного, Г. Міллера, М. Ломоносова, О. Пріціка, С. Шелухіна та ін. Церковна організація і юрисдикція на території Київської Русі. Етапи хрещення Київської держави. «Візантійський обряд». Десятина. Земельна власність церкви. «Церковні суди» та «церковні люди». Юрисдикція церкви. Суд у сімейних та шлюбних справах.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть значення поняття «військова демократія».
2. Яку роль відіграв торговий шлях «із варяг у греки» у становленні Київської феодальної держави?
3. Назвіть головні теорії виникнення Давньоруської держави.
4. Поясніть суть «норманської» та «антинорманської» теорії виникнення Русі.
5. В чому суть хозарської теорії виникнення Київської Русі.
6. Хто був засновником «кельтської» теорії походження Русі?
7. Назвіть головні етапи хрещення Русі.
8. Поясніть значення термінів «патріарх» та «митрополит».
9. Поясніть суть поняття «канонічне право».
10. Яку роль відіграло християнство у формуванні державного «організму» Київської Русі?

ТЕМА 4: ПРАВО КИЇВСЬКОЇ РУСІ.

Питання для самостійної роботи

1. Загальні тенденції розвитку давньоруського права.
2. Поняття та види злочинів.
3. Мета та система покарань.

Література

1. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична книга, 2002. – Т. 2. : Історія держави і права України: Руська правда. – 592 с.
2. Грушевський М.С. Історія України-Руси : у 11 т., 12 кн / М.С. Грушевський ; редкол.: П.С. Сохань [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1991–2000.
3. Правовий звичай як джерело українського права (IX–XIX ст.) / за ред. І.Б. Усенка. – К. : Наукова думка, 2006 . – 280 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: звичаєве право та казуїстичний його характер; копні суди. Русько-візантійські договори як джерело права, які регулювали торговельні відносини, визначали права, якими користувалися руські купці у Візантії. Норми кримінального, цивільного права, визначення прав та привілеїв феодалів. Князівське законодавство: Устав Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Закон руський (Устав руський). Руська правда.

Поняття та види злочинів. Злочини проти особи (вбивство, тілесні ушкодження, побої, образа словом). Майнові злочини (розбій, грабїж, крадіжка, незаконне користування чужим майном, псування межових знаків).

Мета та система покарань. Система покарань – віддання на поталу, віра (штраф). Злочини за Руською правдою. Домінування кримінального права в Руській правді над усіма іншими галузями права.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть, що означає вираз «казуїстичний характер звичаєвого права»?
2. Які функції виконували копні суди?
3. Назвіть роки підписання найважливіших договорів між Руссю та Візантійською імперією.
4. Що означає термін «варварські правди»?
5. Коли на території Київської русі з'являється князівське законодавство?
6. Назвіть головні джерела права Київської Русі.
7. Що означає вбивство здійснене «в пиру»?
8. Які майнові злочини були «прописані» в Руській правді?
9. Назвіть види покарань на території Київської Русі.
10. Які редакції Руської правди Ви знаєте?

ТЕМА 5: ДЕРЖАВА І ПРАВО ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ПЕРІОД ПОЛІТИЧНОЇ РОЗДРОБЛЕНОСТІ.

Питання для самостійної роботи

1. Місце феодальної роздробленості у розвитку феодального способу виробництва.
2. Боротьба східнослов'янських племен проти монголо-татар.
3. Золота Орда як воєнно-феодальна монархія та її відносини з південно-руськими князівствами.

Література

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Котляр М.Ф. Як і чому настала удільна роздробленість на Русі (XII–XIII ст.) / М.Ф. Котляр. – К. : Інститут історії України НАН України, 1998. – 106 с.
3. Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. / Б.А. Рыбаков. – М. : Наука, 1982. – 591 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: феодальний спосіб виробництва; вотчина; феодальна роздробленість та процеси децентралізації; селянський земельний наділ.

Державно-правові ознаки феодальної роздробленості. Зростання економічного та політичного значення місцевих феодальних центрів, розпад Київської Русі на окремі феодальні князівства. Київське князівство, Володимирське князівство: особливості правового розвитку. Подальша диференціація соціальних класів. Зростання ролі міст. Давньоруська держава цього періоду, як своєрідна феодальна федерація.

Заснування в окремих князівствах особистих династій. Зміна порядку займання князівського стола. Зростання феодального адміністративного апарату. Боротьба слов'янських племен проти монголо-татар. Золота Орда, як воєнно-феодальна монархія та її відносини з південно-руськими князівствами.

Питання для самоконтролю

1. Що означає термін «децентралізація»?
2. Назвіть причини феодальної роздробленості Русі.
3. Що означає поняття «феодальний спосіб виробництва»?
4. Що означає вотчина?
5. Що таке «ярлик»?
6. Назвіть функції курултаю.
7. Яку роль відігравали дивани як органи управління?
8. Яку роль на Русі відігравали ханські баскаки?
9. Хто з дослідників історії феодальної Київської держави відзначав наступне «Русь була відкинута назад на кілька століть, і в ті століття, коли цехова промисловість Заходу переходила до епохи первісного нагромадження капіталу, руська реміснича промисловість повинна була вдруге проходити частину того історичного шляху, який був пройдений до Батия»?
10. Назвіть головні наслідки золотоординського іґа для подальшого розвитку українських земель.

ТЕМА 6: ДЕРЖАВА ТА ПРАВО ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ РУСІ.

Питання для самостійної роботи

1. Галицько-Волинська земля – центр об'єднання земель Південно-Західної Русі.
2. Церковна організація та юрисдикція.
3. Правові пам'ятки Галицько-Волинської держави.
4. Соціально-економічні та політичні передумови подолання феодальної роздробленості на території України.

Література

1. Бондарук Т.І. Західноруське право: дослідники і дослідження / Т.І Бондарчук. – К. : Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького. НАН України, 2000. –160 с.
2. Головка О.Б. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя / О.Б. Головка. – К. : ВД «Стилос», 2006. – 575 с.
3. Кульчицький В. Галицько-Волинська держава (1199-1349). Монографія / Кульчицький В., Тищик Б., Бойко І. – Львів, 2005. – 280 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: особливості формування Галицького та Волинського князівств, процес їх об'єднання у єдину державу. Діяльність князя Ярослава Осмомисла.

Роль Романа Мстиславовича і Данила Галицького у формуванні Галицько-Волинської держави. «Грамота князя Івана Ростиславовича (Берладника) 1134 року»; «Рукописання (заповіт) князя Володимира Васильковича 1287 року»; «Уставна грамота волинського князя Мстислава Даниловича 1289 року».

Галицька митрополія та її взаємини із Константинопольським патріархом.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть найвідоміші пам'ятки права Галицько-Волинської держави.
2. Який документ регламентував правове становище іноземних купців на території Галицько-Волинського князівства?
3. Яке українське місто першим отримало Магдебурзьке право?
4. Чи можна вважати Галицько-Волинську державу «спадкоємицею» Київської Русі?
5. В якому році Константинопольський патріарх визнав існування окремої Галицької митрополії?
6. Назвіть найчисельніший соціальний стан Галицько-Волинської держави.
7. Які єпископії існували на території Галицько-Волинської держави?
8. Кого називали «ліпшими мужами»?
9. Назвіть головні функції «печатника».
10. У якому році перестала існувати єдина Галицько-Волинська держава?

ТЕМА 7: УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ПІД ВЛАДОЮ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ.

Питання для самостійної роботи

1. Політико-правова організація Запорізької Січі. Реєстрові козаки.
2. Люблінська унії 1569 р. та її державно-політичні наслідки для України.
3. Тенденції розвитку канонічного (церковного) права.

Література

1. Бойко І.Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349-1569 рр.): монографія / І.Й. Бойко. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 628 с.
2. Гошко Т.Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.) / Гошко Т.Д. – Львів : Афіша, 2002. – 255 с.
3. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: військовий суддя, військовий писар, військовий осавул їх функції та соціально-правовий статус. Паланковий суд, курінний суд, суд військового (генерального) судді, суд кошового отамана, суд козацької ради. Звичаєве кримінальне право козацтва. Злочини проти життя, злочини проти здоров'я, військові злочини, майнові злочини, статеві злочини. Соціально-правове становище реєстрового козацтва. «Ординація Війська Запорозького реєстрового». Повстання козаків проти польської влади.

Люблінський сейм. Річ Посполита. Поширення фільваркового господарства та панщина. Утворення Руського, Белзького, Волинського, Київського, Подільського, Брацлавського воєводств. Занепад православної церкви в Україні та виникнення греко-католицької церкви.

Питання для самоконтролю

1. Що таке паланка?
2. Поясніть значення термінів «зимівник» та «слобода»
3. Поясніть чому Запорозьку Січ часто називають «демократичною республікою».
4. Які привілеї мало реєстрове козацтво?
5. Назвіть головні положення «Ординації Війська Запорозького реєстрового».
6. Назвіть головні положення Люблінської унії 1569 р.
7. Які злочини судова система козацтва трактувала як майнові?
8. Назвіть, які військові злочини вважалися найтяжчими.
9. Назвіть головні положення Берестейської церковної унії.
10. Поясніть чому наприкінці XVI ст. відбувається активний занепад позицій православ'я на українських землях.

ТЕМА 8: ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ У УМОВАХ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ СЕРЕДИНИ XVII ст.

Питання для самостійної роботи

1. Війна 1648-1657 рр. та її наслідки для українських земель.
2. Союз України з Московською державою та його юридичне оформлення.
3. Правовий статус Української держави у складі Московського царства згідно з Березневими статтями 1654 р. та царськими жалуваними грамотами від 27 березня та 12 квітня 1654 р.

Література

1. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / упоряд.: І.Б. Усенко, Т.І. Бондарук, О.О. Самойленко. – К.: Юридична книга, 2003. – Т. 3. Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. – 584 с.
2. Бойко І.Й. Історія держави: право України : практикум для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів України / Бойко І.Й., Кобилецький М.М., Ясінська Л.З. – Дрогобич : Коло, 2011. – 332 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 1 : 3 найдавніших часів до початку XX ст. – 464 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: протекторат; військово-політичний союз із Кримським ханством та Османською імперією; козацькі посольства до Московського царства. Рішення Земського собору 1653 р., характеристика положень «Березневих статей» та їх історико-правове значення. Персональна унія; протекторат Москви над Україною; входження українських земель до складу Московської держави; військово-політичний союз Москви та України; конфедерацію Московського царства та Гетьманщини. Царська «жалувана грамота». Збереження прав та привілеїв; збереження козацької судової системи та адміністративно-територіального поділу; козацький реєстр; зовнішньополітичні зносини; порядок обрання гетьмана.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть головні міжнародні документи підписані козацтвом в роки війни 1648-1657 рр.
2. Чому гетьман Б. Хмельницький пішов на укладання військово-політичного союзу з Московським царством?
3. Назвіть головні рішення Земського собору 1653 р.
4. Дайте визначення терміну «протекторат».
5. Охарактеризуйте головні положення «Березневих статей» 1654 р.
6. Що означає поняття «елекційний сейм»?
7. Як дослідники історії права України оцінювали(ють) характер «Березневих статей» 1654 р.
8. Що означає визначення «персональна унія»?
9. Чому частина українського духовенства на чолі з митрополитом С. Косовим відмовилась присягати на вірність московському царю в січні 1654 р.?
10. Чому частина українського козацтва відмовилась присягати на вірність московському царю в січні 1654 р.?

ТЕМА 9: ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ.

Питання для самостійної роботи

1. Соціально-економічний розвиток та політичне становище українських земель у складі Московської держави, Речі Посполитої та під владою татаро-турецьких та угорських феодалів.

2. Період «Руїни» на Україні та його наслідки.

3. Закріпачення південноукраїнського селянства в 1796 р.

Література

1. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / упоряд.: І.Б. Усенко, Т.І. Бондарук, О.О. Самойленко. – К.: Юридична книга, 2003. – Т. 3. Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. – 584 с.

2. Бойко І.Й. Історія держави: право України : практикум для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів України / Бойко І.Й., Кобилецький М.М., Ясінська Л.З. – Дрогобич : Коло, 2011. – 332 с.

3. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 1 : 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. – 464 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: Гетьманщина за І. Виговського; війна з Польщею та Московським царством; значення Гадяцького договору; Слободищенський трактат; Андрусівське перемир'я та подальший державно-правовий розвиток України-Гетьманщини. Поняття «Руїни» та її оцінки в роботах українських дослідників. Спроби гетьмана І. Мазепи відновити українську державність під протекторатом Швеції. Полтавська битва в історії української державності.

Гетьманування П. Орлика та Бендерська конституція 1710 р. Правове становище соціальних груп. Особливості державницького устрою Слобідської України та її зв'язки з Гетьманщиною. Державний устрій Гетьманщини. Заселення та суспільно-політичний розвиток Південної України. Стихійна, урядова та іноземна колонізація південноукраїнських земель Гетьманські та царські правові акти, спрямовані на закріпачення селян.

Питання для самоконтролю

1. Хто із українських істориків запровадив назву «Руїна»?

2. Визначить головні причини «Руїни» в історії України.

3. Назвіть головні положення Слободищенського трактату та Андрусівського перемир'я.

4. В чому полягає різниця старшинського володіння землею «приватно-спадкова» та «тимчасово-умовна»?

5. Хто такі посполиті?

6. В якому році гетьман І. Мазепа запровадив дводенну панщину для українських селян?

7. Що таке «показанщина»?

8. Що проголосив універсал гетьмана І. Скоропадського 1721 р.?

9. Що проголосив універсал гетьмана К. Розумовського 1760 р.?

10. Поясніть різницю у правовому становищі «державних» та «кріпосних» селян.

ТЕМА 10: РЕФОРМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО УСТРОЮ ГЕТЬМАНЩИНИ У СКЛАДУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ.

Питання для самостійної роботи

1. Утворення Київської губернії.
2. Утворення Слобідської та Новоросійської губерній.
3. Створення Малоросійської губернії.

Література

1. Капелюшний В.П. Історія держави та права України (у схемах) / В.П. Капелюшний, С.В. Кудін. – К.: Олан, 2001. – 198 с.
2. Сиза Н. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини / Н. Сиза. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2000. – 120 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 1 : 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. – 464 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: намісництва; указ Павла I «Про новий поділ держави на губернії»; губернії; Київське, Полтавське, Харківське та Чернігівське генерал-губернаторства.

Губернатор, губернське правління, губернські установи галузевого управління. Дворянські збори з предводителями дворянства. Новоросійська губернія, Нова Сербія, Новослобідський козацький полк, Українська лінія, Слов'яно-Сербія. Миколаївська (Херсонська), Катеринославська та Таврійська губернії.

Малоросійське генерал-губернаторство. Генеральний Малоросійський суд (1797-1831 рр.), земські та підкоморські суди. Ліквідація малоросійського генерал-губернаторства.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть суть терміну «намісництво».
2. Скільки губерній існувало в Україні на початок ХІХ ст.?
3. В якому році було засновано Київське генерал-губернаторство?
4. Назвіть головні функції губернатора.
5. Назвіть головні функції дворянських зборів.
6. В якому році була створена Новоросійська губернія?
7. Що таке «Нова Сербія» і де вона розташовувалася?
8. Поясніть суть поняття «Українська лінія».
9. Назвіть функції Генерального Малоросійського суду.
10. В якому році було ліквідовано Малоросійське генерал-губернаторство?

ТЕМА 11: КОДИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА ТА ЙОГО РИСИ ВПРОДОВЖ XVII-XVIII ст.

Питання для самостійної роботи

1. Норми звичаєвого права.
2. Договірні статті та нормативні акти.
3. Гетьманські універсали.
4. Кодифікація феодального права в Україні.

Література

1. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / упоряд.: І.Б. Усенко, Т.І. Бондарук, О.О. Самойленко. – К.: Юридична книга, 2003. – Т. 3. Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. – 584 с.
2. Гуржій О.І. Українська козацька держава в другій половині XVII-XVIII ст.: кордони, населення, право / О.І. Гуржій. – К. : Основи, 1996. – 223 с.
3. Сиза Н. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини / Н. Сиза. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2000. – 120 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: комісії та приватні кодифікатори; «Решительные пункты» (1728 р.); право власності на рухоме майно (спадкове і набуте); договори купівлі-продажу, обміну, позички, особистого та майнового найму, поклажі, поруки, зберігання. Поземельні відносини. Статус старшини, шляхти, духовенства, залежних селян. Приватноправовий характер кримінального права. Злочини проти релігії, проти «влади і честі монаршої», проти особи, проти майна, проти моралі. Замах на злочин.

Джерела кодифікації: Литовські статуту, магдебурзьке та холмське право, гетьманські універсали, російські закони, реальна практика козацьких судів, українське звичаєве право. «Суд і розправа в правах малоросійських» та «Екстракт малоросійських прав».

Питання для самоконтролю

1. Поясніть суть поняття «кодифікація права»
2. Хто такі приватні кодифікатори?
3. Поясніть суть терміну «універсал»
4. Назвіть та охарактеризуйте суть положень «Решительних пунктів» (1728 р.).
5. Які нормативно-правові документи врегульовували поземельні відносини в Україні XVII-XVIII ст.
6. Поясніть суть визначення «приватноправовий характер» кримінального права.
7. Поясніть суть поняття «замах на злочин» та «пом'якшувальні обставини злочину»
8. В якому році був складений «Суд і розправа в правах малоросійських»?
9. Охарактеризуйте головні положення «Екстракту малоросійських прав».
10. Охарактеризуйте державотворчу діяльність гетьмана К. Розумовського.

ТЕМА 12: СУСПІЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРАВО УКРАЇНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Питання для самостійної роботи

1. Остаточне закріпачення всіх категорій українського селянства.
2. Литовський статут редакції 1811 р.: головні положення та наслідки.
3. Судовий процес у цивільних та кримінальних справах.

Література

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Кульчицький В.С. Історія держави і права України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. С.Кульчицький, Б.Й. Тищик. – К. : Ін Юре, 2007. – 624 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права : навч. посібник / упоряд.: Чайковський А.С., Копиленко О.Л., Кривоніс В.М. [та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: кодифікаційна комісія 1804 р.; «Зібрання малоросійських прав» (1807 р.) – перший в Україні систематизований збірник норм цивільного права. «Звід місцевих законів західних губерній» (1830-1864 рр.). «Звід законів Російської імперії». М. Сперанський. П. Завадський. Група А. Повстанського.

Загальноросійське законодавство про покарання за переховування втікачів і про позасудовий, поліцейський порядок вирішення усіх кримінальних справ. Укази «Про заходи з викорінення бродяжництва і пристаноутримання втікачів у західних губерніях», «Про строки утримання бродяг у Київській арештантській роті цивільного відомства і про пропуску їх після звільнення до міст і селищ Київського краю». Магістратські та ратушні міста України. Скасування чинності магдебурзького права.

«Ручной словарь, или краткое содержание польских и литовских законов, служащих руководством в судебных тяжбах всякого рода, собранных для употребления в присутственных местах и для пользы частных обывателей коронных и литовских провинций». Литовський статут 1811 р.: структура, зміст та значення. Норми матеріального та процесуального права.

Питання для самоконтролю

1. В якому році був закінчений збірник «Звід місцевих законів західних губерній»?
2. На які українські губернії мало поширювати свою чинність «Зібрання малоросійських прав» 1807 р.?
3. Дайте власну оцінку кодифікаційної діяльності М. Сперанського.
4. У якому році спеціальним указом на правобережні та лівобережні губернії були поширені загальноімперські кримінальні норми про покарання за подвійне шинкарство?
5. В якому році в усіх магістратських та ратушних містах України було ліквідовано магдебурзьке право?
6. В якому році у Києві було скасовано магдебурзьке право?
7. В якому році у Петербурзі було видано «Ручной словарь, или краткое содержание польских и литовских законов, служащих руководством в судебных тяжбах всякого рода, собранных для употребления в присутственных местах и для пользы частных обывателей коронных и литовских провинций»?
8. Норми якого права містив Литовський статут російської редакції 1811 р.?
9. В якому році був виданий «Сільський судовий устав»?
10. Яку роль відіграв граф П. Завадський в роботі української кодифікаційної комісії?

ТЕМА 13: РЕФОРМИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст. ТА ЇХ ВПЛИВ НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ.

Питання для самостійної роботи

1. Суспільний лад в Україні після селянської реформи 1861 р.
2. Розвиток системи органів управління в Україні.
3. Військові реформи 1864-1874 рр.

Література

1. Грушевський М.С. Історія України-Руси : у 11 т., 12 кн / М.С. Грушевський ; редкол.: П.С. Сохань [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1991–2000.
2. Исаев И.А. История государства и права России : учебник / И.А. Исаев. – М. : Юристъ, 1998. – 608 с.
3. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: «інвентарні правила», інститут мирових посередників, панщина, державні селяни, викупна операція. Земська реформа та її вплив на формування місцевих органів управління. Земські та губерньські управи. Функції земств. Майновий ценз. Предводителі дворянства.

Новий Статут про військову повинність. Ополчення. Військова повинність та термін служби. Військово-окружна система. Військові округи, їх кількість. Реформи структури Військового міністерства. Артилерійське та інженерне головні управління. «Положення про військові округи» та «Статут стройової піхотної служби»

Питання для самоконтролю

1. Що таке «інвентарні правила»?
2. Поясніть суть терміну «панщина».
3. Чи змінилося правове становище селян після реформи 1861 р.?
4. Назвіть головні функції інституту мирових посередників.
5. Хто розробляв проект земської реформи?
6. Поясніть суть поняття «майновий ценз».
7. Розкрийте зміст військової реформи в Росії.
8. В якому році було затверджено «Положення про військові округи»?
9. В якому році був розроблений «Статут стройової піхотної служби»?
10. В якому році був підготовлений новий «Статут про військову повинність»?

ТЕМА 14: РОЗВИТОК ПРАВА В УКРАЇНІ ВПРОДОВЖ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.

Питання для самостійної роботи

1. «Фабричне законодавство»: суть, положення та наслідки.
2. Характерні риси цивільного права.
3. Поняття та види злочинів.

Література

1. Исаев И.А. История государства и права России : учебник / И.А. Исаев. – М. : Юристъ, 1998. – 608 с.
2. Иванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Иванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
3. Ткач А.П. Історія кодифікації дореволюційного права України / А.П. Ткач. – К. : Вид-во Київського університету, 1968. – 170 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: розвиток промисловості та оформлення правових основ «фабричного законодавства»: Положення про взаємини між робітниками та власниками підприємств, норми праці на підприємствах, утворення фабричної поліції та ін. Поняття «юридичної» особи. Право власності та обмеження на право власності. Рухомі та нерухомі речі. Спосіб набуття права на річ. Зобов'язальне право. Найважливіші договори. Особливості кримінального права другої половини XIX ст.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть суть визначення «фабричне законодавство».
2. В якому році був запроваджений 8-годинний робочий день для малолітніх (від 12 до 15 років)?
3. В якому році була утворена фабрична поліція?
4. В якому році був запроваджений 11,5-годинний робочий день для звичайних робітників?
5. Як російське право пореформеного періоду трактувало поняття «юридичної особи»?
6. Яким чином обмежувалося право власності у цивільному праві пореформеного періоду?
7. Які речі у цивільному праві були віднесені до рухомих?
8. Які речі у цивільному праві були віднесені до нерухомих?
9. Які види договорів прописувало цивільне право другої половини XIX ст.?
10. Назвіть головне джерело кримінального права Російської імперії другої половини XIX ст.

ТЕМА 15: СУСПІЛЬНІ ЗМІНИ ТА ПРАВО В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Питання для самостійної роботи

1. Зміни у суспільних відносинах.
2. Маніфест 17 жовтня 1905 р.: головні положення та значення.
3. Зміни в законодавстві та прийняття нових актів в адміністративному, фінансовому, цивільному, трудовому і кримінальному праві.

Література

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. – К. : Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 1 : 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. – 464 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: пролетаріат та активізація робітничого руху, політичні страйки, соціалізм, буржуазно-демократична революція 1905-1907 рр., Перша та Друга Державні думи, наслідки російсько-японської війни, конституційно-демократична партія, «Союз 17 октября», виборче право.

Основні закони Російської імперії. Верховна самодержавна влада та принципи «святенності та недоторканності» імператорської влади. Повноваження Ради міністрів. Державна рада. Указ про військово-політичні суди, указ про зміну й доповнення аграрного законодавства.

Рада державної оборони: її функції та повноваження. Указом про заборону страйків на залізниці, телеграфі та телефонних станціях, газових заводах, у державних установах і на всіх підприємствах, «припинення чи призупинення діяльності котрих загрожує безпеці держави». Система покарань.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть головні особливості суспільно-політичного розвитку України на початку ХХ ст.
2. Визначить причини, які спонукали до видання Маніфесту 1905 р.
3. Назвіть та проаналізуйте головні положення «Найвищого маніфесту».
4. Поясніть чому революцію 1905-1907 рр. вважають «буржуазно-демократичною за своїм характером».
5. Назвіть головні напрямки діяльності «української фракції» у Державній думі Російської імперії.
6. Поясніть, що означає принцип «святенності та недоторканності» імператорської влади.
7. Назвіть функції Ради міністрів.
8. В якому році був прийнятий указ про військово-політичні суди?
9. Що проголосував указ від 9 листопада 1906 р. про зміну і доповнення аграрного законодавства?
10. В кому році був підготовлений царський указ про заборону страйків?

ТЕМА 16: ЗАХІДНА УКРАЇНА У СКЛАДІ АВСТРІЇ ТА АВСТРО-УГОРЩИНИ.

Питання для самостійної роботи

1. Суспільно-політичне становище Галичини, Буковини та Закарпаття.
2. Зміни в суспільно-політичному ладі і праві Галичини, Північної Буковини та Закарпаття.
3. Основні риси судового процесу по цивільним і кримінальним справам.

Література

1. Бондарук Т.І. Західноруське право: дослідники і дослідження / Т.І Бондарчук. – К. : Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького. НАН України, 2000. –160 с.
2. Кульчицький В.С. Державний лад і право в Галичині (в другій половині XIX – на початку XX століття) / В.С. Кульчицький. – Львів : Львівський ордена Леніна державний університет імені Івана Франка, 1966. – 62 с.
3. Петрів Р.В. Австрійські, Австро-Угорські і Галицькі конституції (кінець XVIII – XIX ст.): для фахівців права, студ. і викладачів юрид. факультетів ВУЗів / Р.В. Петрів. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2005. – 84 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: реформа «освіченого абсолютизму»: її суть, напрямки та значення для західноукраїнських земель. Аграрна реформа Йосипа II.

Революція 1848 р. в Австрійській імперії та її вплив на західноукраїнські землі. Австро-Угорська імперія. Адміністративно-територіальний устрій: Цислейтанія та Транслейтанія. Жупи. Австрійська конституція 1867 р., угорська конституція 1848 р. Рейхсрат, імперський суд, судова влада. Куріальна система виборів. «Пропінаційне право». Закон про місцеве самоврядування. Торговий кодекс.

Закон про компетенцію суду 1852 р. та закон про судочинство по безспірних справах 1854 р. Новий цивільно-процесуальний кодекс 1895 р. Кримінальний кодекс 1855 р. Військовим кримінальний кодекс. Український національно-визвольний рух на території Галичини, Північної Буковини та Закарпаття. Утворення українських політичних партій: їх програми.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть суть поняття «освічений абсолютизм».
2. Охарактеризуйте напрямки реформ Марії Терези та Йосипа II.
3. В якому році була створена дуалістична монархія Австро-Угорщина?
4. Які землі входили в Цислейтанію?
5. Які землі входили в Транслейтанію?
6. Чому економіка західноукраїнських земель у складі Австро-Угорщини мала в основному сировинно-агарний характер?
7. В якому році був прийнятий торговий кодекс?
8. Назвіть головні положення кримінального кодексу 1855 р.
9. Назвіть головні положення цивільно-процесуального кодексу 1895 р.
10. В якому році була створена Українська радикальна партія?

ТЕМА 17: КРИЗА МОНАРХІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК УКРАЇНИ.

Питання для самостійної роботи

1. Перемога Лютневої революції.
2. Організація в Україні Рад робітничих і солдатських депутатів.
3. Міжнародна, аграрна, робітнича та національна політика Тимчасового уряду.

Література

1. Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ століття : нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
2. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 2 : Лютий 1917 р. – 1996 р. – 800 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: Лютнева революція: її причини, зміст та значення. Активізація профспілкового руху. Ради робітничих і солдатських депутатів: причини утворення та напрямки діяльності. Поразки на фронтах та посилення дезертирства.

Тимчасовий уряд Росії. Г. Львов та О. Керенський. Декларація від 3 березня 1917 р.: її зміст та наслідки. Програма діяльності Тимчасового уряду: амністія, встановлення політичної свободи в усіх формах: свобода слова, свобода друку, союзів, зібрань, страйків; скасування всіх станових, національних та релігійних обмежень.

Урядова криза квітня 1917 р.: причини та наслідки. Військовий заколот генерала Л. Корнілова. Проголошення Росії республікою. Активізація національно-визвольного руху в Україні: зміст та наслідки.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть причини, які викликали Лютневу революцію в Російській імперії.
2. Коли відбулося зречення Миколи II від влади?
3. Поясніть суть поняття «Ради робітничих і солдатських депутатів».
4. Назвіть хронологічні межі Першої світової війни.
5. Хто першим очолив російський Тимчасовий уряд?
6. Як українські політичні діячі сприйняли лютневі події в Росії?
7. Назвіть причини першої урядової кризи Тимчасового уряду в квітні 1917 р.
8. Назвіть причини військового заколоту генерала Л. Корнілова.
9. Назвіть головні положення Декларації від 3 березня 1917 р.
10. Що таке «Установчі збори»?

ТЕМА 18: ДЕРЖАВА І ПРАВО ПЕРШОЇ УНР.

Питання для самостійної роботи

1. Державно-правові взаємовідносини Центральної Ради з Тимчасовим урядом.
2. Принципи організації Центральної Ради.
3. Припинення діяльності Центральної Ради та її помилки у державному будівництві.

Література

1. Мироненко О.М. Світоч української державності: політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради : монографія / О.М. Мироненко. – К., 1995. – 327 с.
2. Тищик Б.Й. Становлення державності в Україні (1917–1922 рр.) / Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А., Лешкович Н.О. – Львів ; Івано-Франківськ : Вік, 2000. – 272 с.
3. Українська Центральна Рада : документи і матеріали : у 2 т. / Ін-т історії України НАН України. – К. : Наукова думка, 1997. – Т. 2 : 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – 424 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: Центральна Рада та Генеральний Секретаріат: функції, повноваження та напрямки діяльності. Представницький орган. Партійне представництво в уряді Першої УНР. Автономія України. М. Грушевський та В. Винниченко. Представництво національних меншин в уряді Першої УНР. Велика та Мала Рада: їх функції та повноваження.

«Інструкція Тимчасового уряду Генеральному Секретаріатові»: зміст, положення та наслідки. Центральні та місцеві органи влади в Україні у період Першої УНР. Губернські комісари, губернські земські управи, міські та повітові комісари, губернські виконкоми. Всеросійський земський союз та Всеросійський союз міст. Закон «Про поділ України на землі» (березень 1918 р.). «Тимчасове положення про губерніяльних та повітових комісарів».

Помилки уряду Центральної ради у державотворчому процесі березня 1917 – квітня 1918 рр.

Питання для самоконтролю

1. Коли була утворена Центральна Рада?
2. Назвіть партійне «представництво» в Центральній Раді?
3. Охарактеризуйте положення «Інструкції Тимчасового уряду Генеральному Секретаріатові».
4. Назвіть функції Генерального Секретаріату.
5. На які українські землі поширювалася юрисдикція Центральної Ради?
6. Поясніть суть терміну «автономія».
7. Назвіть функції губернських комісарів.
8. Назвіть функції виконкомів.
9. Дайте оцінку положенням Закону «Про поділ України на землі» (березень 1918 р.)
10. Назвіть причини, які на Вашу думку, стали основними у падінні уряду Першої УНР.

ТЕМА 19: ДЕРЖАВА І ПРАВО ПЕРІОДУ ГЕТЬМАНАТУ (КВІТЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1918 р.).

Питання для самостійної роботи

1. Переворот 29 квітня 1918 р. та утворення Української гетьманської держави.
2. «Грамота до всього українського народу».
3. Реформування судової система Української гетьманської держави.

Література

1. Павленко Ю. Українська державність у 1917–1919 рр.: історико-генетичний аналіз / Ю. Павленко, Ю. Храмов. – К. : Манускрипт, 1995. – 262 с.
2. Українська революція і державність (1917-1920 рр.). – К. : Парламентське видавництво, 1998. – 245 с.
3. Яневський Д. Політичні системи України 1917-1920 років спроби творення і причини поразки / Д. Яневський. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2003. – 767 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: Українська держава, Гетьманат. Українські хлібороби-демократи та Всеукраїнський хліборобський з'їзд. Вільне козацтво.

«Грамота до всього українського народу»: зміст та значення.

Міністерство судових справ (юстиції): функції, структура та повноваження. Судова система України: загальні, місцеві та військові суди. Генеральний суд: його структура та функції. «Закон про тимчасовий державний устрій України». Апеляційний суд. Комісія з підготовки законопроектів про утворення Державного Сенату та судових палат. Закон «Про утворення Державного Сенату» (8 липня 1918 р.). «Учреждение Российского Правительствующего Сената», «Учреждение судебных установлений» та «Устав уголовного и гражданского судопроизводства». Закон «Про судові палати і апеляційні суди» (8 липня 1918 р.). Судова палата. Мирові судді. Мирова дільниця. Одеський комерційний суд. Імперський Статут торгового судочинства.

Система військових судів Української держави. Закон «Про військову підсудність» (30 травня 1918 р.). Поняття виняткової підсудності військовому суду. Закон «Про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію» (21 червня 1918 р.). Закон «Про Порядок обрання виборних суддів у військових судах» (8 листопада 1918 р.). Окупаційні військові суди.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть причини державного перевороту квітня 1918 р. в результаті якого до влади в Україні прийшов П. Скоропадський.
2. Що означає термін «вільне козацтво»?
3. Назвіть головні функції та повноваження Міністерства судових справ гетьманської держави.
4. Назвіть головні функції Генерального суду Української держави.
5. Які питання розглядали загальні суди Української держави?
6. Які функції покладалися на систему мирових суддів?
7. Що означає поняття «військові суди»?
8. Назвіть функції Державного Сенату.
9. Охарактеризуйте зміст Закону «Про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію».
10. Поясніть чому в Україні часів гетьманської держави паралельно діяли і окупаційні військові суди.

ТЕМА 20: ДЕРЖАВА І ПРАВО ДРУГОЇ УНР.

Питання для самостійної роботи

1. Декларація Директорії 28 грудня 1918 р.
2. Трудовий конгрес України та його рішення.
3. Варшавський договір 22 квітня 1920 р. та Ризький договір 18 березня 1921 р.: основні положення та значення.

Література

1. Гай-Нижник П. УНР у період Директорії : пошук моделі державного устрою (кінець 1918 – 1919 рр.) / П. Гай-Нижник, О. Лейберов. – Ніжин, 2013. – 214 с.
2. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : Документи і матеріали / [упоряд. В. Верстюк та ін.]. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – 2006. – 686 с.
3. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : Документи і матеріали / [упоряд. В. Верстюк та ін.]. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – Т. 2. – 2006. – 742 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: створення Директорії та початок антигетьманського повстання. Вступ повстансько-республіканських військ до Києва.

Трудовий конгрес як вищий тимчасовий законодавчий орган. Державна Народна Рада. «Інструкція для виборів на Конгрес трудового народу» (5 січня 1919 р.), «Універсал Трудового конгресу до українського народу» (28 січня 1919 р.). Закон «Про форму влади на Україні» (28 січня 1919 р.). Закон «Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР» та Закон «Про державну Народну Раду УНР» (12 листопада 1920 р.).

Принципи та система виборів. Установчі Збори УНР. Універсал Директорії УНР (22 січня 1919 р.). Західна Область УНР (ЗО УНР).

Головний Отаман С. Петлюра та його роль у державотворчому процесі доби Другої УНР. Кам'янецька доба уряду Другої УНР. Підписання Варшавського договору 1920 р.: зміст та наслідки для України. Військова конвенція між УНР та Польщею квітня 1920 р. Уряд І. Мазепи та В. Прокоповича. Похід на Київ українсько-польських військ та його поразка.

Прелімінарний договір між польським та радянським урядами 12 жовтня 1920 р. Ризький мир 18 березня 1921 р. Визнання УСРР. Правовий статус Холмщини, Підляшшя, Західної Волині, Західного Полісся та Східної Волині. Правовий статус Східної Галичини.

Еміграційний період уряду Другої УНР.

Питання для самоконтролю

1. Визначить головні причини, які сприяли приходу до влади в Україні уряду Директорії.
2. Назвіть персональний склад Директорії УНР.
3. Як Декларація Директорії від 28 грудня 1918 р. бачила проведення «соціальних» реформ?
4. Охарактеризуйте головні положення «Інструкції для виборів на Конгрес трудового народу» від 5 січня 1919 р.
5. Охарактеризуйте головні положення Закону «Про форму влади на Україні» від 28 січня 1919 р.
6. Назвіть напрямки діяльності урядів І. Мазепи та В. Прокоповича.
7. Поясніть причини, які призвели до підписання Варшавської угоди 1920 р.
8. Яким чином мала проводитися аграрна реформа в Україні за умовами Варшавського договору 1920 р.?
9. Які наслідки мав Варшавський договір для ЗО УНР?
10. Які державно-правові наслідки для України мав Ризький договір 1921 р.?

ТЕМА 21: СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ.

Питання для самостійної роботи

1. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад, його постанови і рішення.
2. Утворення радянського уряду – Народного Секретаріату.
3. Введення нової економічної політики та її законодавче оформлення.

Література

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Українське державотворення: невитребуваний потенціал : словник-довідник / за ред. О.М. Мироненка. – К. : Либідь, 1997. – 560 с.
3. Яневський Д. Політичні системи України 1917-1920 років спроби творення і причини поразки / Д. Яневський. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2003. – 767 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Центральної Ради». Більшовики, меншовики, есери. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад. Раднарком. Резолюції «Про організацію влади в Україні», «Про самовизначення України». Утворення Української Радянської Республіки.

Радянський уряд – Народний Секретаріат. Секретарства: внутрішніх справ, військових справ, землеробства, фінансів, міжнаціональних справ, народної освіти, судових справ, пошт і телеграфів, шляхів сполучення та управління справами.

«Маніфест до всіх трудящих мас республіки». Закон «Про запровадження народного суду» та «Про порядок створення на Україні робітничих і селянських повітових і міських трибуналів, їх завдання і функції». Донецько-Криворізька республіка, Таврійська республіка, Одеська республіка, Миколаївська повітова соціалістична трудова комуна.

Запровадження нової економічної політики та нормативно-правові акти, що її «супроводжували». Постанови: «Про натуральний податок на зернові продукти» (1921 р.), «Про державні промислові підприємства, які діють на засадах комерційного розрахунку (трести)» (1923 р.), «Про купівлю-продаж вроздріб із розстрочкою платежу» (1923 р.), «Про товарні біржі» (1924 р.), «Про торговельний реєстр» (1924 р.).

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте головні положення «Маніфесту до українського народу з ультимативними вимогами до Української Центральної Ради».
2. Коли був відкритий Перший Всеукраїнський з'їзд рад?
3. Назвіть головні функції Центрального виконавчого комітету рад України.
4. Коли був створений перший український радянський уряд.
5. Охарактеризуйте головні положення «Маніфесту до всіх трудящих мас республіки» від 19 грудня 1917 р.
6. Що означає поняття «червоний терор» та політика «воєнного комунізму»?
7. Охарактеризуйте головні положення Закону «Про запровадження народного суду» від 4 січня 1918 р.
8. Поясніть значення поняття «комбіді».
9. Визначить головні причини запровадження нової економічної політики.
10. Які наслідки мала нова економічна політика для економічної системи радянської України?

ТЕМА 22: АПАРАТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВО УКРАЇНИ В 1930-Х рр.

Питання для самостійної роботи

1. Обмеження прав і компетенції державних органів УСРР.
2. Реформування державного апарату УСРС на основі Конституції УРСР 1937 р.
3. Введення єдиних трудових книжок.

Література

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Музиченко П. Історія держави і права України : навч. посібник / П. Музиченко. – К. : Знання, 2001. – 429 с.
3. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: навч. посіб. / І.Я. Терлюк. – К.: Атіка, 2011. – 944 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: перевага загальносоюзного законодавства над республіканськими. Конституція СРСР 1936 р., Конституція УРСР 1937 р. Президія Верховної Ради УРСР. Створення командно-адміністративної системи управління. Створення комісій виконання. Реформування системи та функцій радянських наркоматів. Наркомат постачання УСРР, Наркомат внутрішніх справ УСРР, Наркомат комунального господарства.

Програма «на суцільну колективізацію та ліквідацію куркульства як класу». Рішення листопадового (1929 р.) Пленуму ЦК ВКП(б). Комнезами. Підготовка кадрів для системи органів державного управління. «Положення про сільські Ради» від 1 липня 1931 р., постанова «Про ліквідацію округів та перехід на двоступеневу систему управління» від 2 серпня 1930 р. Місцеві Ради республіканського та районного підпорядкування. Система триступеневого адміністративно-територіального управління: район – область – центр.

Зміни та доповнення до Кодексу законів про працю УСРР. Процес переведення робітників промисловості та транспорту на 7-годинний робочий день. Відрядна, почасова та преміальна системи оплати. Трудова дисципліна робітників і службовців. Статути про дисципліну: на залізничному транспорті (1933 р.), в органах юстиції (1933 р.), на водному транспорті (1934 р.), в органах зв'язку (1935 р.). Статут про дисципліну робітників та службовців комунальних електростанцій та електромереж УСРР від 11 вересня 1935 р. Запровадження єдиних трудових книжок.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть головні повноваження Президії Верховної Ради УРСР.
2. Коли була запроваджена назва «Українська Радянська Соціалістична Республіка» (УРСР)?
3. Поясніть головні функції «комісій виконання», як були утворені 18 січня 1931 р.
4. Назвіть головні функції Наркомату постачання УСРР.
5. Чому 15 грудня 1930 р. був ліквідований Наркомат внутрішніх справ УСРР?
6. Поясніть значення термінів «форсована індустріалізація» та «суцільна колективізація».
7. Поясніть суть виразу «ліквідація куркульства як класу».
8. Поясніть суть постанови від 2 серпня 1930 р. «Про ліквідацію округів та перехід на двоступеневу систему управління».
9. Чому в лютому 1932 р. була запроваджена триступенева адміністративно-територіальна система управління: «район – область – центр».
10. Поясніть чому впродовж 1930-х рр. в окремих галузях народного господарства СРСР були прийняті статути про дисципліну (напр., на залізничному транспорті (1933 р.), в органах юстиції (1933 р.), на водному транспорті (1934 р.), в органах зв'язку (1935 р.) та ін.)?

ТЕМА 23: РАДЯНСЬКА УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939-1945 рр.).

Питання для самостійної роботи

1. Приєднання Західної України, частини Бессарабії та Північної Буковини до складу УРСР.

2. Державний Комітет Оборони СРСР та його уповноважені при органах державного управління УРСР.

3. Особливості перших післявоєнних виборів вищих та місцевих органів влади.

Література

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / І. Білас. – К.: Либідь, 1994. – 432 с.

2. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.

3. Макарчук В.С. Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939-1945 рр.) : історико-правове дослідження / В.С. Макарчук. – К. : Атіка, 2007. – 368 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: 23 серпня 1939 р. радянсько-німецький пакт «Про ненапад»; радянсько-німецький договір «Про дружбу і кордони» від 28 вересня 1939 р. Народні збори Західної України. Приєднання Західної України до складу СРСР і УРСР. Закон про включення Північної Буковини і частини Бессарабії до УРСР. Указ від 4 грудня 1939 р. про новий адміністративний поділ Західної України. Утворення Волинської, Рівненської, Львівської, Дрогобицької, Станіславської та Тернопільської областей. Створення Чернівецької та Ізмаїльської областей.

Указ про введення воєнний стан у тих республіках і областях СРСР, які ймовірно могли стати районами бойових дій. Зони «спаленої землі». Постанова про створення Державного Комітету Оборони (ДКО): його функції, повноваження та склад. Рада з питань евакуації, бюро обліку і розподілу робочої сили. Створення Надзвичайної комісії з установами збитків, яких було завдано державі, і тих злочинів, що німецько-фашистські окупанти скоїли на захоплених територіях проти мирного населення.

Перетворення Наркомату іноземних справ із союзного в союзно-республіканський. Республіканський Наркомат житлово-цивільного будівництва, Управління у справах архітектури, Управління у справах сільського і колгоспного господарства. Перші післявоєнні вибори. Віковий ценз для обрання до Верховної Ради України. Символіка УРСР.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть головні положення радянсько-німецького договору «про дружбу і кордони» від 28 вересня 1939 р.

2. Поясніть суть поняття «Народні збори» Західної України.

3. Коли Верховна Рада УРСР вирішила «прийняти Західну Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки і возз'єднати тим самим великий український народ в єдиній українській державі».

4. Що означає «зони спаленої землі»?

5. Коли був утворений Державний Комітет Оборони (ДКО)?

6. Коли керівництво СРСР утворило Раду з питань евакуації та хто її очолив?

7. Коли Верховна Рада СРСР прийняла рішення про перетворення Наркомату іноземних справ із союзного в союзно-республіканський?

8. В якому році відбулися перші післявоєнні вибори?

9. В якому році була затверджена державна символіка Української РСР?

10. В якому році наркомати були перетворені на міністерства, як органи галузевого управління?

ТЕМА 24: ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ У 1950-Х – СЕРЕДИНІ 1980-Х рр.

Питання для самостійної роботи

1. Процеси «десталінізації» та критика культу особи.
2. Процеси кодифікації загальносоюзного законодавства.
3. Видання Зводу законів УРСР.

Література

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Музиченко П. Історія держави і права України : навч. посібник / П. Музиченко. – К. : Знання, 2001. – 429 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права : навч. посібник / упоряд.: Чайковський А.С., Копиленко О.Л., Кривоніс В.М. [та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: XX з'їзд КПРС 1956 р., постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків» від 30 червня 1966 р.; «десталінізація по вертикалі» та початок реабілітаційних процесів. Курс на засудження «культу особи» Й. Сталіна.

Закон СРСР «Про віднесення до відання союзних республік законодавства про судоустрій союзних республік, прийняття цивільного, кримінального і процесуальних кодексів» (лютий 1957 р.). Етапи кодифікації загальносоюзного законодавства. 1958-1985 рр. розробка та запровадження в дію шістнадцяти Основ: кримінального та цивільного законодавства; кримінального та цивільного судочинства; про адміністративні правопорушення, судоустрій, шлюб і сім'ю, працю, надра, народну освіту, охорону здоров'я; земельного, виправно-трудового, водного, лісового, житлового законодавства.

Положення про військові трибунали, Повітряний кодекс, Митний кодекс, Кодекс торговельного мореплавства, Закон про державний нотаріат та ін. З 1960 р. прийняття тринадцяти кодексів: Кримінальний і Кримінально-процесуальний (1960 р.); Цивільний і Цивільно-процесуальний (1963 р.); Про шлюб і сім'ю (1969 р.); Земельний і Виправно-трудовий (1971 р.); Про працю (1971 р.); Водний (1972 р.); Про надра (1976 р.); Лісовий (1971 р.); Житловий (1983 р.); Про адміністративні правопорушення (1984 р.).

Семитомне видання «Хронологічного зібрання чинних законів, указів Президії ВР УРСР, постанов і розпоряджень уряду УРСР». Третій етап в історії Другої комплексної кодифікації

Питання для самоконтролю

1. Назвіть хронологічні етапи кодифікації радянського права.
2. Поясніть суть постанови ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків» від 30 червня 1966 р.
3. Що означає поняття «десталінізація по вертикалі»?
4. Поясніть суть вислову «коли в Москві стрижуть нігті, то в Україні рубають пальці».
5. Що означає термін «реабілітація»?
6. Поясніть чому реабілітаційні процеси 1950-1960-х рр. мали обмежений характер.
7. Хто з керівників ЦК влітку 1957 р. виступив проти хрущовських реформ, спрямованих на засудження «культу особи» Й. Сталіна?
8. Поясніть суть закону СРСР «Про віднесення до відання союзних республік законодавства про судоустрій союзних республік, прийняття цивільного, кримінального і процесуальних кодексів» (лютий 1957 р.).
9. Коли був виданий семитомник «Хронологічне зібрання чинних законів, указів Президії ВР УРСР, постанов і розпоряджень уряду УРСР»?
10. Коли до влади в СРСР прийшов Л. Брежнєв?

ТЕМА 25: УРСР В УМОВАХ ПОЛІТИКИ «ПЕРЕБУДОВИ».

Питання для самостійної роботи

1. Соціально-економічна ситуація в країні.
2. Зміни у зовнішній і внутрішній політиці.
3. Законодавство про підприємницьку діяльність.

Література

1. Держава, влада та громадянське суспільство у документах політичних партій України (кінець 1980-х – перша половина 2011 р.) / [Веденєєв Д.В., Гай-Нижник П.П., Любовець О.М. та ін.] ; керівник проекту М.С. Карзаміна. – К. : ПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – 808 с.
2. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
3. Музиченко П. Історія держави і права України : навч. посібник / П. Музиченко. – К. : Знання, 2001. – 429 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: програма «перебудови» її етапи на правове оформлення. «Побудова демократичного, гуманного соціалізму». Реформа М. Рижкова – Л. Абалкіна: її суть та положення. Червень 1990 р. – програма переходу до регульованої ринкової економіки СРСР. ХІХ партійна конференція (червень 1988 р.) – рішення про кардинальне реформування політичної системи та закріплення курсу на гласність. Комітет конституційного нагляду СРСР.

27 жовтня 1989 р. Закон УРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР». 27 жовтня 1989 р. закони «Про вибори народних депутатів Української РСР» та «Про вибори депутатів місцевих Рад народних депутатів Української РСР». Закони СРСР «Про підприємства в СРСР», «Про кооперацію в СРСР», «Про власність в СРСР», Основи законодавства СРСР і союзних республік про оренду від 23 листопада 1989 р.

Закони СРСР від 11 квітня 1991 р. «Про загальні засади державної молодіжної політики в СРСР», від 15 травня 1990 р. «Про пенсійне забезпечення громадян в СРСР», від 24 квітня 1990 р. «Про мови народів СРСР», від 1 жовтня 1990 р. «Про свободу совісті і релігійні організації». Закони від 28 жовтня 1989 р. «Про мови в Українській СРСР» та від 5 листопада 1991 р. «Про пенсійне забезпечення». Внесення змін та доповнень у загальносоюзне законодавство у зв'язку з приєднанням СРСР до міжнародних конвенцій щодо наркотиків, СНІДу та заручників. 2 липня 1991 р. – основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік. 3 серпня 1990 р. Закон «Про економічну самостійність Української РСР».

Питання для самоконтролю

1. Проясніть значення терміну «перебудова».
2. Що означала програма «побудови гуманного соціалізму»?
3. Назвіть головні положення реформи М. Рижкова – Л. Абалкіна.
4. Чому програма переходу до регульованої ринкової економіки виявилася нежиттєздатною?
5. Поясніть суть поняття «гласність».
6. В якому році був створений Комітет конституційного нагляду СРСР?
7. Назвіть головні положення закону «Про вибори народних депутатів Української РСР» від 27 жовтня 1989 р.
8. В якому році був прийнятий закон «Про підприємства в СРСР»?
9. В якому році був прийнятий закон «Про власність в СРСР»?
10. Назвіть головні положення закону «Про економічну самостійність Української РСР» від 3 серпня 1990 р.

ТЕМА 26: ВІДРОДЖЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ.

Питання для самостійної роботи

1. Передумови відродження незалежної України в 1991 р.
2. Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р.
3. Принципи участі України у міждержавних об'єднаннях.

Література

1. Алексєєв Ю.М. Україна на зламі історичних епох (державотворчий процес 1985-1999 рр.) : навч. посібник / Алексєєв Ю.М., Кульчицький С.В., Слюсаренко А.Г. – К. : ЕксОб, 2000. – 296 с.
2. Футей Б. Становлення правової держави в Україні: 1991-2005 рр. / Б. Футей. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 352 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права : навч. посібник / упоряд.: Чайковський А.С., Копиленко О.Л., Кривоніс В.М. [та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: «надзвичайний стан», Державний комітет з надзвичайного стану (ДКНС). 19 серпня 1991 р. заклик Народного Руху України до співвітчизників не підкорятися наказам ДКНС, створювати структури активного опору та вдатися до всеукраїнського страйку. 19-22 серпня 1991 р. масові мітинги-протести проти дій ДКНС у Києві, Львові, Харкові, Донецьку, інших містах України. Заборона діяльності Компартії України як складової частини КПРС.

1 грудня 1991 р. Всеукраїнський референдум: його причини та юридичні наслідки.

Головні цілі зовнішньої політики незалежної України. Міжнародні та регіональні організації. СНД. «Копенгагенські критерії». Світова організація торгівлі. Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р.

Питання для самоконтролю

1. Коли Президія Верховної Ради України заборонила діяльність Компартії України як складової частини КПРС?
2. Яка кількість українців взяла участь в голосуванні на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р.?
3. Що таке «міжнародна організація»?
4. Чим відрізняються між собою міжурядові та неурядові міжнародні організації?
5. В якому документі закладені правові норми становлення України як суб'єкта міжнародних відносин?
6. Що дає Україні участь в діяльності ЮНЕСКО?
7. Які переваги для нашої держави називають прихильники курсу України на інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури?
8. Перерахуйте «Копенгагенські критерії» вступу до Євросоюзу.
9. Назвіть пріоритети діяльності України в ОБСЄ.
10. Які перспективи для України має входження у європейський простір?

ТЕМА 27: ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ В УМОВАХ НОВІТНЬОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.

Питання для самостійної роботи

1. Причини, підготовка та проведення правової реформи в Україні.
2. Початок діяльності Антикорупційного бюро.
3. Реформування структури правоохоронних органів та суддівської гілки влади.

Література

1. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Політичні партії України у парламентській виборчій кампанії 2012 року. Колективна монографія / [Кармазіна М., Бевз Т., Гай-Нижник П. та ін.] ; за ред. М.С. Кармазіної. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – 400 с.
3. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: навч. посіб. / І.Я. Терлюк. – К.: Атіка, 2011. – 944 с.

Методичні рекомендації. В контексті винесеної для самостійного вивчення теми розглядаються наступні питання: «правова система», «правова реформа», «Конституція України», «законодавство», «конституційна реформа», «Конституційна Асамблея», «правоохоронні органи» та ін. Указ Президента України «Про підтримку ініціативи щодо створення Конституційної Асамблеї» від 21 лютого 2011 р.

Напрями правової реформи: у науковій сфері, у правотворчості, у навчальному процесі; у правозастосовній діяльності.

Процес удосконалення національної правової системи повинен містити такі рівні: підвищення ступеня правосвідомості та правової культури громадян; подальше проведення правової реформи; вироблення нових підходів до права для юридичного регулювання складних суспільних процесів; розвиток і вдосконалення законодавства; забезпечення виконання законів; створення ефективної системи правозастосування.

14 жовтня 2014 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про національне антикорупційне бюро України» (НАБУ). Правова основа діяльності НАБУ. Працівники НАБУ. Структура НАБУ.

Судові та правоохоронні органи: їх система, структура, нормативно-правова база тощо. Головні напрямки реформ.

Конституційний суд України; суди загальної юрисдикції; господарські суди; прокуратура України; Міністерство юстиції України; Служба безпеки України; Міністерство внутрішніх справ; адвокатура України; нотаріат України.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення термінам «правова система» та «правова реформа».
2. Дайте визначення термінам «Конституція» та «Конституційна Асамблея».
3. Коли був прийнятий Закон України «Про національне антикорупційне бюро України»?
4. Назвіть, що є правовою основою діяльності Національного антикорупційного бюро.
5. З чого структурно складається Національне антикорупційне бюро України?
6. Назвіть завдання судових органів влади.
7. Назвіть завдання Конституційного Суду України.
8. Назвіть завдання Служби безпеки України.
9. Назвіть завдання адвокатури України.
10. Назвіть завдання нотаріату України.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ (Тематика рефератів та індивідуальних виступів)

1. Договори Русі із Візантією (IX-XI ст.).
2. Правове положення соціальних груп населення Київської Русі.
3. Нормотворчі акти гетьманської влади (1648-1764 рр.).
4. Статути Великого Князівства Литовського XVI ст., особливості їх застосування в Україні.
5. Центральні органи автономної влади України-Гетьманщини (1648-1764 рр.).
6. Зібрання малоросійських прав 1807 р. – пам'ятка права України.
7. Судові органи та судовий процес за Руською Правдою.
8. Галицько-Волинське королівство: його утворення та значення в історії України.
9. Виникнення козацтва та його роль в історії українського народу.
10. Місцеві органи автономної влади України-Гетьманщини (1648-1781 рр.).
11. Органи самодержавного управління Лівобережної України (1648-1781 рр.).
12. Джерела магдебурзького права, які діяли в Україні (XIV-XIX ст.).
13. «Права, за якими судиться малоросійський народ» як пам'ятка права.
14. Судові органи та судовий процес Запорізької Січі.
15. Боротьба Центральної Ради за відродження державності українського народу.
16. Українська держава гетьмана Скоропадського.
17. Відродження УНР. Директорія.
18. Проголошення Соборної України.
19. Всеукраїнський з'їзд Рад та його рішення.
20. Правове оформлення політики «воєнного комунізму» в Україні.
21. Становлення радянського суду в Україні.
22. Діяльність органів державної влади і управління України в умовах тоталітаризму.
23. Соціально-економічні та політичні наслідки індустріалізації і колективізації в Україні.
24. Командно-адміністративна система. Сталінський терор в Україні.
25. Возз'єднання Західної України з УРСР.
26. Возз'єднання Північної Буковини і Бессарабії з УРСР.
27. Розвиток радянського права в передвоєнні роки.
28. Держава і право в Україні у другій половині 50-х- першій половині 60-х років XIX ст.
29. Радянське право у другій половині 60-80-х рр. XX ст.
30. Україна на шляху до відновлення національної державності. Декларація про державний суверенітет України.
31. Розвиток правової системи незалежної України.
32. Зміни правових принципів військової служби. Реформа військової юстиції в Росії в 60-70-рр. XIX ст.
33. Уложення про покарання 1845 та 1885 рр.: порівняльна характеристика.
34. Формування політичних партій в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.: їх державно-політичні програми.
35. Зміни в державному апараті в роки Першої світової війни.
36. Зміни державної системи в період правління Тимчасового уряду.
37. Основні закони 1906 р.: влада імператора, повноваження органів влади і управління.
38. Договір 1922 р.: правові принципи федерації.
39. Конституція СРСР 1924 р.
40. Правові основи масових репресій в 1930-их рр.
41. Злочини проти особи в Руській Правді.
42. Релігійні основи оцінки злочинів та призначення покарань в праві Київської Русі.
43. Розробка Конституції 1919 р.
44. Права громадян по Конституції УРСР 1919, 1929 та 1937 рр.
45. Зміни прав союзних республік в Конституції 1978 р. в порівнянні із Конституціями 1924 та 1937 рр.

ТЕМИ КУРСОВИХ РОБІТ

Тематика курсових робіт з дисципліни визначається кафедрою права. Здобувач вищої освіти може вільно вибрати тему роботи із запропонованого кафедрою переліку. Здобувачі також мають право пропонувати власні теми, якщо вони актуальні, пов'язані з науковою тематикою кафедри та спрямовані на вирішення вирішення професійних завдань. У цьому випадку здобувач виконує курсову роботу за запропонованою ним темою.

Перелік тем курсових робіт:

1. Історіографія досліджень розвитку державно-правових інститутів України.
2. Найдавніші державні утворення на українських землях.
3. Державний устрій, суспільний лад і право грецьких полісів Північного Причорномор'я.
4. Суспільний лад Давньої Русі.
5. Державний лад Київської Русі.
6. Церква в політичній системі Русі-України.
7. Руська правда: редакції, списки, структура.
8. Судочинство та судоустрій Київської Русі.
9. Державний устрій Галицько-Волинського князівства.
10. Суспільний лад Галицько-Волинського князівства.
11. Джерела та основні риси права Галицько-Волинської держави.
12. Державний устрій українських земель у складі Великого князівства Литовського.
13. Суспільний лад українських земель у литовсько-польський період.
14. Польсько-литовські унії та їх наслідки для України.
15. Джерела та основні риси права литовсько-руської держави.
16. Правове становище українських земель у складі Польщі (XIV-XVI ст.).
17. Адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Речі Посполитої (1569-1648 рр.).
18. Статути Великого князівства Литовського: загальна характеристика та основні положення.
19. Магдебурзьке право в українських містах.
20. Люблінська унія та її наслідки для українських земель.
21. Система органів влади Запорозької Січі
22. Система злочинів, види покарання та судочинство у Запорозькій Січі.
23. Формування державності українського народу під час визвольної війни 1648-1657 рр.
24. Правовий статус української гетьманської держави (Війська Запорозького) за Зборівським та Білоцерківським договорами.
25. Правове становище України за Березневими статтями 1654 р.
26. Гадяцька угода 1658 р.: основні положення.
27. Джерела права Української гетьманської держави.
28. Органи влади та адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини.
29. Конституція П. Орлика та її історичне значення.
30. Кодифікація українського права XVIII ст.
31. Політика Московської держави на Лівобережній Україні та Слобожанщини в другій половині XVII-XVIII ст.
32. Статус західноукраїнських земель під владою імперії Габсбургів.
33. Ліквідація автономії України. Друга Малоросійська колегія (1722-1727 рр.).
34. Суспільно-політичний устрій українських земель у складі Російської імперії (XVIII-XIX ст.).
35. Суспільно-політичний устрій на західноукраїнських землях у складі Австрійської та Австро-Угорської імперій.
36. Реформи другої половини XIX ст. у Російській імперії.

37. Утворення Української Центральної Ради. Структура та компетенція Центральної Ради та Генерального Секретаріату.
38. Становлення радянської влади в Україні.
39. Державно-правові акти Центральної Ради.
40. Брестський мир 1918 р. та його наслідки для України.
41. Конституція УНР від 29 квітня 1918 р.
42. Українська Держава гетьмана П. Скоропадського 1918 р.
43. Законодавча діяльність гетьманського уряду.
44. Формування української національної держави за доби Директорії.
45. Проголошення ЗУНР. Акт злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р. та його значення.
46. Ризький і Варшавський договори та їх наслідки для України.
47. Конституція УСРР 1919 р. Загальна характеристика.
48. Конституція СРСР 1924 р. та перебудова органів державної влади та управління в УСРР.
49. Адміністративно-територіальні реформи УСРР 1920-1930 рр.
50. Конституція УРСР 1937 р.: основні риси-принципи та норми.
51. Становище Західної України, Північної Буковини та Бессарабії у міжвоєнний період.
52. Окупаційний режим на території України у роки Другої світової війни.
53. Роль УРСР у створенні ООН.
54. Правове закріплення передачі Кримської обл. та м. Севастополя до складу УРСР.
55. Кодифікація права УРСР у 1960-х роках. Основні риси цивільного, сімейного, трудового, кримінального права.
56. Конституція УРСР 1978 р.: загальна характеристика.
57. Суспільно-політичне життя в Україні у 1980-х рр.
58. Розпад СРСР та відродження незалежності України.
59. Декларація про державний суверенітет України. Акт проголошення незалежності України.
60. Конституція України 1996 р. Структура та основні положення.

ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ ТА МІЖНАРОДНІ УГОДИ

АНДРУСІВСЬКЕ ПЕРЕМИР'Я (1667) – договір про перемир'я між Московською державою і Річчю Посполитою.

Основні положення:

- 1) перемир'я встановлювалось на 13,5 років;
- 2) за Московською державою залишались Лівобережна Україна і Смоленськ;
- 3) Правобережна Україна, Білорусь залишались у складі Речі Посполитої;
- 4) Київ на два з половиною роки передавався Московській державі;
- 5) Запорозька Січ мала перебувати в спільному володінні обох держав;
- 6) Польща і Москва домовились про спільну боротьбу з татарською агресією проти України.

БАТУРИНСЬКІ СТАТТІ (1663) – договір, укладений гетьманом Лівобережної України І. Брюховецьким і представниками московського уряду в Батурині. Суттєво обмежував автономію козацької України.

БАХЧИСАРАЙСЬКИЙ ДОГОВІР (1681) – перемир'я, укладене між Росією і Туреччиною та Кримом на 20 років.

Основні положення:

- 1) Туреччина й Кримське ханство визнавали Лівобережну Україну, Запоріжжя та Київ за Росією;
- 2) султан і хан зобов'язувалися не допомагати ворогам Москви;
- 3) татари зберігали право кочувати в південних степах України;
- 4) Південна Київщина, Брацлавщина, Поділля залишалися під владою Туреччини;
- 5) кордоном між Московською державою та Османською імперією визнано Дніпро.

Договір анульований Росією 1686 р.

Березневі статті (1654) – договір, укладений гетьманом Б. Хмельницьким і представниками московського уряду. Згідно з яким, Україна переходить під протекторат Московської держави.

Основні положення:

- 1) Україна входила до складу Московської держави з правом козацько-старшинського самоврядування;
- 2) козацький реєстр становив 60 тис. чол.;
- 3) влада в українській автономії належить гетьману, якого обирає військо і затверджує цар;
- 4) визнавалася самостійність української православної церкви;
- 5) гетьман мав право вести зовнішню політику з усіма державами, крім Туреччини та Польщі;
- 6) Україна повинна була виплачувати російській скарбниці певну суму грошей від своїх прибутків.

БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР (1918) – договір, укладений між УНР та країнами Четверного союзу (Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією, Туреччиною).

Основні положення:

- 1) Україна виходила з Першої світової війни;
- 2) визнавалася незалежність України;
- 3) кордони України встановлювалися довоєнні між Австро-Угорщиною та Росією;
- 4) Холмщина мала залишатися в складі України;
- 5) сторони взаємно відмовлялися від воєнних контрибуцій; таємна декларація між УНР та Австро-Угорщиною передбачала об'єднання Східної Галичини та Буковини в один коронний край (згодом ця угода буде анульована Австро-Угорщиною).

Додатковою умовою договору був пункт про надання Німеччиною та Австро-Угорщиною збройної допомоги УНР проти більшовиків.

БІЛОВЕЗЬКА УГОДА (1991) – документ, підписаний Президентом України

Л. Кравчуком, Президентом Росії Б. Єльциним та Головою Верховної Ради Республіки Білорусь С. Шушкевичем у Біловезькій Пущі під Брестом, яким було оголошено розпуск СРСР і створення Співдружності Незалежних Держав.

Окрема угода була укладена щодо здійснення єдиного контролю над наявною в державах ядерною зброєю.

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ДОГОВІР (1651) – договір між польським урядом і Б. Хмельницьким, укладений біля Білої Церкви після битви під Берестечком.

Основні положення:

- 1) козацькою територією визначалося тільки Київське воєводство;
- 2) відновлювалася польська влада;
- 3) польській шляхті поверталися маєтності;
- 4) козацький реєстр становив 20 тис. чол.;
- 5) гетьман позбавлявся права мати зв'язки з іншими державами.

БРЕСТСЬКА ЦЕРКОВНА УНІЯ (1596) – об'єднання православної церкви з католицькою на території Речі Посполитої, більшій частині України, Білорусі та утворення Української греко-католицької (уніатської) церкви. Головою церкви у справах віри, моралі та церковної адміністрації визнавався Папа Римський, проте зберігалася церковно-культурна автономія.

БУЧАЦЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР (1672) – договір між Річчю Посполитою і Османською імперією у ході польсько-турецької війни 1672-1676 рр. Українська козацька армія на чолі з гетьманом П. Дорошенком виступала на боці турків. Після оточення Львова українсько-турецькими військами Польща змушена була укласти мир.

Основні положення:

- 1) Польща віддавала Туреччині Поділля;
- 2) Брацлавщина і південна Київщина переходили під владу П. Дорошенка;
- 3) Польща повинна була сплатити Туреччині контрибуцію за зняття облоги Львова і щорічно платити 22 тис. злотих данини.

Мирний договір не був ратифікований польським сеймом, і війна продовжувалась до 1676 р., до підписання Журавненського мирного договору. Але більша частина Правобережної України потрапила під владу Туреччини.

ВАЛУЄВСЬКИЙ ЦИРКУЛЯР (1863) – таємне розпорядження російського уряду про заборону друкування українською мовою.

ВАРШАВСЬКА УГОДА (1920) – договір між урядами Польщі та УНР, який підписали Ю. Пілсудський та С. Петлюра.

Основні положення:

- 1) визнання польським урядом незалежності УНР;
- 2) часткове визначення українсько-польського кордону;
- 3) спільні польсько-українські дії проти більшовиків на території України.

Денонсована Ризьким мирним договором 18 березня 1921 р.

ВІЛЕНСЬКЕ ПЕРЕМИР'Я (1656) – перемир'я між Росією та Річчю Посполитою. (уповноважені Б. Хмельницького на переговори не були допущені).

Основні положення:

- 1) спільні воєнні дії проти Швеції та Бранденбурга;
- 2) відмова від укладення сепаратного миру зі Швецією;
- 3) обрання російського самодержця на королівський трон після смерті Яна Казимира.

Залишилися невирішеними проблеми українських земель, погіршилися відносини з Чигирином, Москва втягувалася у стан міжнародної ізоляції, зміцніли позиції Речі Посполитої.

ВІЧНИЙ МИР (1686) – мирний договір між Польщею і Московською державою, укладений на основі Андрусівського перемир'я 1667 р.

Основні положення:

- 1) Польща відмовлялась від претензії на Київ, за що отримала 146 тис. крб. компенсації;

2) Північна Київщина та Брацлавщина мали стати нейтральною зоною між Польщею та Московською державою;

3) Правобережна Україна (за винятком Поділля, яке до 1699 р. перебувало під владою Туреччини) залишалась під владою Польщі, Лівобережжя – Москви.

Вічний мир остаточно закріпив поділ українських земель між двома державами.

ГАДЯЦЬКИЙ ДОГОВІР (1658) – угода гетьмана І. Виговського з польсько-шляхетським урядом.

Основні положення:

1) українські землі у складі трьох воєводств – Київського, Чернігівського, Брацлавського (під назвою «Великого князівства Руського») поверталися до складу Речі Посполитої на правах автономії;

2) Велике князівство Руське повинно було мати власні судову й фінансову системи, свою власну монету;

3) військо мало нараховувати 30 тис. козаків і 10 тис. найманого війська;

4) церковну унію належало скасувати.

Залишився нереалізованим.

ГЕНУЕЗЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ (1922) – міжнародна конференція з економічних та фінансових питань. В її роботі взяли участь 29 держав і 5 домініонів Великої Британії, від США був спеціальний спостерігач. РСФРР було висунуто вимоги інших країн визнати міжнародні борги, фінансові зобов'язання всіх колишніх російських урядів, взяти на себе відповідальність за всі збитки від дій радянського і попередніх урядів або місцевих властей. Делегація РСФРР, очолювана І. Чечеріним, погодилася обговорювати питання про борги та компенсацію колишнім іноземним власникам, зажадавши своєю чергою відшкодування збитків від іноземної інтервенції, визнання де-юре радянського уряду й надання йому фінансової допомоги. Нею було порушено проблему загального скорочення озброєнь.

Жодне питання позитивно розв'язане не було.

ГЛУХІВСЬКІ СТАТТІ (1669) – договір. між Д. Многогрішним і представниками московського царя. 27 статей договору які обмежували українську автономію.

Основні положення:

1) московські воєводи лишалися тільки в п'яти містах: Києві, Ніжині, Чернігові, Переяславі, Острі, вони не мали права втручатися в українське судочинство;

2) надавалося право мати 30-тисячне реєстрове військо;

3) не дозволялось Війську Запорозькому налагоджувати міжнародні дипломатичні зв'язки з іншими країнами світу;

4) податки мала збирати тільки козацька старшина.

ГОРОДЕЛЬСЬКА УНІЯ (1413) – угода, між польським королем Владиславом II Ягайлом та великим князем литовським Вітовтом, укладена в м. Городлі. Угода підтверджувала існування Литовського князівства як окремої незалежної держави, але визнавалась політична зверхність польського короля. Передбачалось проведення ряду заходів, спрямованих на уніфікацію систем органів державного управління обох країн. Католицька шляхта обох держав зрівнювалась у правах.

ДРУГІ ПЕРЕЯСЛАВСЬКІ СТАТТІ (1674) – укладені козацькою старшиною, полковниками 10 правобережних полків із царем. Угода стала можливою внаслідок успішного походу об'єднаного московсько-козацького війська Лівобережної України на протилежний берег Дніпра і визволення українських територій з-під гніту Туреччини і Кримського ханства. На Генеральній раді в Переяславі гетьманом Правобережжя був обраний І. Самойлович, який іменувався «гетьманом обох берегів Дніпра». Особливість договору полягала в тому, що І. Самойлович статей не підписував, присяги не приймав і в тексті його прізвище не згадується. Конституцію власними підписами скріпила старшина на чолі з генеральним обозним І. Гулаком. Другі Переяславські статті 1674 р. цілковито базувалися на Глухівських і Конотопських статтях. Лише одне положення є новим у названих двосторонніх договорах – зобов'язання царя захищати правобережні українські землі від турецького

султана чи кримського хана. Кількість правобережних реєстрових козаків зменшили до 20 тис.

ЖВАНЕЦЬКЕ ПЕРЕМИР'Я (1653) – перемир'я, укладене між Б. Хмельницьким і польським королем Яном II Казимиром після Жванецької облоги. За умовами перемир'я Білоцерківська мирна угода 1651 р. скасувалась, а стосунки між Україною і Польщею регулювались на основі Зборівської угоди 1649 р.

ЗЛУКА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (1919) – акт проголошення об'єднання Наддніпрянської Великої України і ЗУНР в єдину незалежну УНР. Після проголошення злуки назва ЗУНР замінена на «Західноукраїнська область Української народної республіки», якій забезпечувалася територіальна автономія.

Акт на практиці залишився нереалізованим.

КОЛОМАЦЬКІ СТАТТІ (1687) – українсько-московська угода, укладена на козацькій раді, що відбулася біля р. Коломак при обранні гетьманом І. Мазепи. 22 статті обмежували й навіть певною мірою ліквідували самостійну економічну, соціальну та зовнішню політику України.

Основні положення:

- 1) гетьман позбавлявся права усувати з керівних посад козацьку старшину без царського дозволу;
- 2) передбачалося розміщення в гетьманській столиці – м. Батурині московського стрілецького полку;
- 3) козацьке військо обмежувалося 30 тис. чол.;
- 4) обмежувалося право гетьмана розпоряджатися землею;
- 5) козацьке військо повинно було брати участь у всіх військових експедиціях Московії;
- 6) українським купцям заборонялося торгувати у Московській державі, а також вести торгівлю з Кримом;
- 7) заборона міжнародних відносин України. Листи й документи від сусідніх держав наказувалося, не розпечатуючи, надсилати до Москви;
- 8) вимога злиття російського народу з українським шляхом заохочення змішаних шлюбів.

Влада гетьмана зводилася до поліційних функцій - стежити і сприяти виконанню численних царських заборон.

КОНОТОПСЬКІ СТАТТІ (1672) – угода між І. Самойловичем та царським урядом. Містила 10 пунктів, які повторювали Глухівські статті 1669 р. із подальшим обмеженням прав України:

- 1) гетьманові заборонялося без царського указу й Старшинської ради висилати посольства до іноземних держав;
- 2) заборонялося підтримувати відносини з П. Дорошенком;
- 3) гетьманові заборонялося позбавляти старшину посад, карати без згоди Старшинської ради або вироку військового суду.

КРЕВСЬКА УНІЯ (1385) – державно-політичний союз Польського королівства і Великого князівства Литовського. За умовами унії Владислав II Ягайло, одружившись з Ядвігою, спадкоємницею польського престолу, і одержавши польську корону, *повинен був здійснити:*

- 1) повернення у католицизм Владислава II та всіх мешканців Литви;
- 2) обернути на користь Польщі великокнязівську скарбницю;
- 3) інкорпорування Великого князівства Литовського до складу Польської держави.

КЮЧУК-КАЙНАРДЖИЙСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР (1774) – договір, укладений між Російською імперією та Туреччиною після закінчення російсько-турецької війни 1768-1774 рр. Османська імперія визнавала незалежність Кримського ханства, право російським торговельним суднам безперешкодно плавати Чорним морем і вільно проходити через Чорноморські протоки. Російська імперія приєднувала українські землі в міжріччі Дніпра і Південного Бугу та частину морського узбережжя з фортецями Керч, Азов та ін. Російсько-

турецький кордон на Кавказі встановлювався по р. Кубань. Молдавське князівство та Волощина звільнялись з-під турецького протекторату і переходили під протекторат Росії.

ЛИТОВСЬКІ СТАТУТИ (1529, 1566, 1588) – кодекси середньовічного права Великого князівства Литовського, які діяли на захоплених ним українських землях у XVI – першій половині XIX ст. Норми Литовських статутів закріплювали станові привілеї землевласників, визначали правові норми феодальної експлуатації селянства. Статути посилили кріпосне право, в той же час частково обмежили свавілля магнатів. Остаточо скасовані в 1840 р.

ЛЮБЛІНСЬКА УНІЯ (1569) – угода про об'єднання між Польщею та Великим князівством Литовським і утворення держави Річ Посполита.

Основні положення:

- 1) король Речі Посполитої є виборним і одночасно обіймає два престоли – польський королівський та литовський великокнязівський;
- 2) Річ Посполита має спільний сейм, зовнішню політику та грошову систему;
- 3) Велике князівство Литовське зберігало державну автономію, в тому числі окремі закони, виконавчу та судову влади, військо, фінансову систему, «руську мову»;
- 4) українська шляхта зрівнювалася в правах з польською та литовською;
- 5) під юрисдикцію Польщі переходили українські землі – Брацлавщина, Волинь, Київщина, Підляшшя, Поділля.

МОСКОВСЬКІ СТАТТИ (1665) – українсько-російський договір, укладений гетьманом І. Брюховецьким з урядом Олексія Михайловича.

Основні положення:

- 1) управління військово-адміністративним і фінансово-господарським життям України передавалося в руки царських воєвод, за винятком лише козацького стану;
- 2) московські залоги отримували право перебувати майже в усіх великих містах;
- 3) збирання податків покладалося на московських воєвод, а збори повністю мали надходити до царської казни;
- 4) вибори гетьмана могли відбуватися лише з дозволу царя та за присутності царського представника;
- 5) гетьманський уряд позбавлявся права на проведення самостійної зовнішньої політики;
- 6) Українська православна церква (Київська митрополія) підпорядковувалася московському патріархові.

ОРДИНАЦІЯ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО, ЩО ПЕРЕБУВАЄ НА СЛУЖБІ В РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ (1638) – постанова польського сейму після придушення повстання 1637-1638 рр. під проводом П. Павлюка і К. Скидана. Обмежувала права і привілеї запорозьких козаків, скорочувала козацький реєстр. Ординація скасовувала посаду гетьмана, відміняла виборність козацької старшини, ліквідувала козацьке судочинство. На чолі козацького війська мав стояти польський комісар. Козаки втратили право проводити самостійну зовнішню політику тощо.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКІ СТАТТИ (1659) – договір, укладений між Ю. Хмельницьким та царським урядом. Його підписання проходило під значним політичним і силовим тиском уповноваженого московського царя князя О. Трубецького.

Основні положення:

- 1) повноваження гетьмана і всього Війська Запорозького значно звужувалися;
- 2) обраний гетьман тепер зобов'язаний був прибути до московського царя і отримати від нього символи влади - булаву і клейноди;
- 3) київський митрополит мав перейти у підлеглість до московського;
- 4) зовнішня політика проводилася тільки з дозволу московського царя; зв'язки з Кримським ханством заборонялися взагалі;
- 5) запровадження смертної кари для гетьмана І. Виговського, його родини, а також полковників, які брали участь у виступі проти царської влади;
- 6) гетьманові та Війську Запорозькому заборонялося ухвалювати самостійні рішення

про початок чи завершення війни з іншими країнами без царського дозволу;

7) зростала кількість міст, у яких мали право перебувати царські воєводи;

8) заборонялося козацькій владі знімати гетьмана, хіба що за зраду цареві;

9) судова гілка влади втрачала свою незалежність, судам заборонялося виносити вирoki щодо смертної кари старшинам, які були союзниками московської влади;

10) за відмову від присяги на користь самодержця передбачалося застосування смертної кари для українських козаків, старшини, міщан.

РЕШЕТИЛІВСЬКІ СТАТТІ (1709) – історіографічна назва листування гетьмана І. Скоропадського та Петра I з питань правового статусу України. Після Полтавської битви І. Скоропадський з козацького табору відправив до Петра I «Просительні статті», які містили 14 статей, де йшлося про «права і вольності» Гетьманщини, з проханням затвердити їх. У відповідь Петро I надіслав іменний указ, що ніяк не нагадував договірні статті, було обіцяно згодом дати і статті, але так і не виконано.

Основні положення:

1) підтвердження «прав і вольностей» в такому вигляді, який відповідав інтересам Москви;

2) під владою російських генералів під час війни будуть не тільки рядові козаки, а й гетьман;

3) воєводи перебуватимуть в усіх українських містах, як і раніше, але в справі українців вони не втручатимуться, крім «державних», таких як, наприклад, зрада;

4) встановлено російський контроль за збиранням податків та витратами на утримання козацького війська, старшинського адміністративного апарату.

Одночасно було призначено царського резидента Ізмайлова при гетьманові. Ізмайлову надавалося право здійснювати контроль над гетьманом і урядом України.

РІШИТЕЛЬНІ ПУНКТИ (1728) – царський указ, виданий гетьманові України Д. Апостола, яким визначався правовий статус України в межах Російської імперії. Був відповіддю на козацьку петицію.

Основні положення:

1) гетьман міг обиратися тільки за згоди царя;

2) гетьман не мав права здійснювати дипломатичні відносини з іноземними державами;

3) під час війни гетьман підпорядковувався уже фельдмаршалові, а не цареві;

4) наймане козацьке військо обмежувалося трьома полками;

5) кандидатів на старшину затверджував цар, а молодшу – гетьман;

6) вища апеляційна інстанція – Генеральний суд, до якого входили по 3 українців і 3 росіян під президентством гетьмана;

7) мито від торгівлі іноземних купців йшло в російську казну;

8) росіянам дозволялося купувати землі в Україні.

РИЗЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР (1921) – договір між РСФРР і УСРР та Польщею, який зафіксував закінчення польсько-радянської війни 1920 р. Було визначено державні кордони між країнами. Щодо України кордони встановлювалися по річці Збруч, до Польщі відходила частина Волині. Країни відмовлялися від територіальних претензій, зобов'язувалися на своїх територіях забезпечувати права відповідних національних меншин.

«**РУСЬКА ПРАВДА**» – зведення норм давньоруського права XI-XII ст., який об'єднав звичаєві правові норми Київської Русі. Узаконив зміни, що сталися в суспільстві та свідомості людей.

СЛОБОДИЩЕНСЬКИЙ ТРАКТАТ (1660) – договір, укладений гетьманом України Ю. Хмельницьким з Польщею.

Основні положення:

1) Україна розривала союз з Москвою і відновлювала союз з Річчю Посполитою на основі Гадяцького договору 1658 р.;

2) Україна отримувала лише автономію з гетьманом на чолі;

3) українські війська повинні були брати участь у війні з Московською державою на

боці Польщі;

4) підписання трактату поклало початок поділу Гетьманської держави на дві частини: Правобережну і Лівобережну.

СТАТУТ ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА – закони великого князя київського Володимира Мономаха. Складався з 69 статей, регулював правове становище залежних селян і визначав порядок стягнення лихварських відсотків з боржників.

СУДЕБНИК КАЗИМИРА ІV (1468) – законодавчий акт Великого князівства Литовського – перший кодекс норм кримінального права та судочинства Литовської держави. Базувався на правових нормах «Руської правди», попередніх великокнязівських привілеях, ухвалах, уставах та звичаєвому праві литовських, білоруських та українських земель. Закріпив за феодалами права імунітету, перетворив вільних селян на кріпаків. Діяв до прийняття першого Литовського статуту (1529 р.).

«УСТАВА НА ВОЛОКИ» (1557) - правовий документ, затверджений польським королем, великим князем литовським Сигізмундом ІІ Августом, про проведення аграрної та фінансово-податкової реформи на території Великого князівства Литовського.

ЯЛТИНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ (1945) – зустріч керівників країн антигітлерівської коаліції – Й. Сталіна, Ф. Рузвельта, В. Черчілля.

Основні рішення:

- 1) воєнно-політичні плани щодо остаточного розгрому блоку фашистських держав;
- 2) вироблено лінію на післявоєнний світовий устрій;
- 3) розглядалося питання демілітаризації та денацифікації Німеччини;
- 4) ухвалила рішення про створення ООН та Ради Безпеки при ній;
- 5) прийнято «Декларацію про визволену Європу»;
- 6) передбачалося визначення польсько-радянського кордону вздовж лінії Керзона з невеликими поправками;
- 7) досягнуто угоди щодо вступу до ООН України та Білорусії як рівноправних членів поряд з СРСР.

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ДОВІДНИК

- VI ст. до н.е. – III ст. – Скіфське державне утворення.
- VII-V ст. до н.е. – Заснування античних міст-держав у Північному Причорномор'ї (Ольвія, Феодосія, Пантікапей).
- 480-438 рр. до н.е. – заснування Боспорського царства.
- V ст. – заснування Києва.
- V-VII ст. – розселення східних слов'ян.
- VI-VII ст. – перші східнослов'янські політичні об'єднання (союзи племен).
- VIII-IX ст. – формування державності у східних слов'ян. Об'єднання слов'янських князівств у «союз союзів» – Русь з центром у Києві. Переростання придніпровського «союзу союзів» Русь у об'єднання «Руська земля».
- 882 р. – утворення Древньоруської держави – Київська Русь.
- 945 р. – адміністративно-фінансова реформа княгині Ольги.
- 988 р. – запровадження християнства на Русі як державної релігії.
- XI ст., 10-30-ті рр. – «Правда Ярослава».
- XI ст., 50-60-ті рр. – «Правда Ярославичів».
- 1097 р. – князівський з'їзд у Любечі, зібраний, щоб припинити князівські чвари і зберегти єдність Київської Русі.
- 1113 р. – написання «Повісті минулих літ» (у першій редакції Нестора).
- 1113 р. – Устав Володимира Мономаха.
- 1187 р. – вперше згадується назва «Україна» (в «Іпатіївському» літопису). Стосовно Переяславської, Чернігівської та Київської земель.
- Середина XII ст. – відокремлення Волинського князівства в окрему державу.
- 1199 р. – об'єднання волинських князем Романом Мстиславовичем Галицької землі і Волині в єдине Галицько-Волинське князівство.
- 1237-1240 рр. – навала орд Батия на Русь.
- 1139 р. – надання магдебурзького права першому з українських міст – м. Сянок.
- 1340 р. – припинення існування самостійного Галицько-Волинського князівства.
- 1385 р. – Кревська унія між Литвою і Польщею.
- 1413 р. – Городельська унія.
- 1433 р. – судова реформа в українських землях.
- 1468 р. – Статут (Судебник) Казимира.
- 1490-ті рр. – перші документальні згадки про українських козаків.
- 1529 р. – I Литовський статут.
- 1543 р. – остаточне закріплення українських селян.
- 1552-1556 рр. – заснування козаками на чолі з Д. Вишневецьким фортеці (Запорозької Січі) на о. Мала Хортиця.
- 1557 р. – «Устави на волоки» Сигізмунда II Августа і волочна поміра.
- 1566 р. – II Литовський статут.
- 1569 р. – Люблінська унія. Об'єднання Польщі та Литва в єдину державу – Річ Посполиту. Приєднання до Польщі Підляшшя, Київщини, Волині, Брацлавщини.
- 1572 р. – указ Сигізмунда II про створення реєстрового козацтва.
- 1573 р. – «Артикули» Генріха Валуа.
- 1578 р. – Універсал Стефана Баторія про створення козацького війська.
- 1588 р. – III Литовський статут.
- 1596 р. – Берестейська унія православної церкви України і католицької церкви Польщі на умовах залежності від папи римського.
- 1638 р. – «Ординація Війська Запорізького реєстрового».
- 1648 р., січень – обрання Б. Хмельницького гетьманом України.
- 1648 р. січень – початок Визвольної війни.
- 1649 р., 8 серпня – Підписання Зборівської угоди Б. Хмельницького з поляками.

- 1651 р., 18 вересня – підписання Білоцерківської угоди Б. Хмельницького з поляками.
- 1654 р., 8 січня – Переяславська рада.
- 1654 р., березень – Березневі статті або Статті Богдана Хмельницького. Переговори в Москві про встановлення правового статусу України.
- 1659 р. – Переяславські статті.
- 1663 р. – діяльність Малоросійського приказу.
- 1667 р. – Андрусівське перемир'я між Російською державою і Польщею.
- 1669 р. – Глухівські статті.
- 1686 р. – «Вічний мир» між Росією і Польщею.
- 1687 р. – Коломацькі статті.
- 1710 р. – «Пакти і конституція прав і вольностей Запорозького Війська».
- 1722-1727 рр. – діяльність I Малоросійської колегії.
- 1728 р., 22 серпня – «Решительные пункты».
- 1734 р. – ліквідація гетьманства. Утворення «Правління гетьманського уряду».
- 1734-1750 рр. – діяльність «Правління гетьманського уряду» в Лівобережній Україні.
- 1743 р. – «Права, за якими судиться малоросійський народ».
- 1750-1758 рр. – збірник Ф. Чуйкевича «Суд и расправа в правах малороссийских».
- 1764 р. – ліквідація гетьманства.
- 1764-1786 рр. – діяльність II Малоросійської колегії.
- 1767 р. – «Экстракт Малороссийских прав».
- 1775 р. – ліквідація Запорозької Січі.
- 1781 р. – остаточна ліквідація полково-сотенного устрою в Україні.
- 1783 р., 3 травня – указ Катерини II про заборону переходів селян в Лівобережній Україні. Юридичне закріплення селян.
- 1796 р. – поширення загальноросійського адміністративного устрою на території України. Губернії та генерал-губернаторства.
- 1807 р. – «Зібрання Малоросійських прав». Введення комерційних судів.
- 1840-1842 рр. – введення на території України Зводу законів Російської імперії.
- 1861 р., 19 лютого – підписання царем Маніфесту і «загального положення про селян, звільнених від кріпосної залежності».
- 1862 р., 25 грудня – Тимчасові правила про устрій поліції в містах та повітах губерній.
- 1864 р. – земська реформа. Положення про губернські та повітові земські установи.
- 1864 р. – судова реформа.
- 1870 р. – міська реформа.
- 1864-1874 рр. – військова реформа.
- 1903 р. – Кримінальне уложення.
- 1905 р., 17 жовтня – Маніфест Миколи II «Про вдосконалення державного ладу».
- 1906 р., 23 квітня – основні закони Російської імперії.
- 1906 р., 27 квітня – 8 липня – I Державна дума.
- 1906 р., 6 листопада – Початок Столипінської аграрної реформи
- 1907 р., 20 лютого – 3 червня – II Державна дума.
- 1907-1912 рр. – III Державна дума.
- 1912-1917 рр. – IV Державна дума.
- 1914 р. – Указ Миколи II про заборону української преси.
- 1914 р., серпень – Початок Першої світової війни.
- 1917 р., 23 - 27 лютого – Лютнева революція в Петрограді.
- 1917 р., 2 березня – зречення Миколи II престолу.
- 1917 р., 3 - 4 березня – утворення Центральної Ради.
- 1917 р., березень-квітень – утворення Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів в Україні.
- 1917 р., 6 - 8 квітня – Всеукраїнський національний Конгрес.
- 1917 р., 5 - 8 травня – I Всеукраїнський військовий з'їзд.

- 1917 р., 28 травня - 2 червня – I Всеукраїнський селянський з'їзд.
- 1917 р., 10 червня – I Універсал Центральної Ради.
- 1917 р., 15 червня – створення Генерального Секретаріату Центральної Ради.
- 1917 р., 3 липня – II Універсал Центральної Ради.
- 1917 р., 11 - 14 липня – Український робітничий з'їзд.
- 1917 р., 16 липня – затвердження Малою Радою Статуту Генерального Секретаріату.
- 1917 р., 4 серпня – затвердження Тимчасовим урядом (Петроград) «Тимчасової інструкції Генеральному Секретаріатові Тимчасового Правительства на Україні».
- 1917 р., 7 листопада – III Універсал Центральної Ради. Проголошення Української Народної Республіки (УНР) у складі федеративної Росії.
- 1917 р., 19 листопада – Закон Центральної Ради про амністію.
- 1917 р., 25 листопада – Закон про виключне право Центральної Ради видавати законодавчі акти УНР. Ухвала Генерального Секретаріату про друкування грошей УНР.
- 1917 р., 2 грудня – Закон про утворення Генерального суду УНР.
- 1917 р., 3 грудня – Маніфест Раднаркому (Петроград) до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради.
- 1917 р., 4 грудня – відповідь Генерального Секретаріату на ультиматум РНК.
- 1917 р., 9 грудня – закони Центральної Ради про держані кошти УНР, про Головну скарбницю та Держаний банк України, про скасування Дворянського й Селянського банків та повернення зиску з цукрової монополії на користь УНР.
- 1917 р., 11 - 12 грудня – I Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові. Проголошення України Республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів.
- 1917 р., 17 грудня – утворення радянського уряду України - Народного Секретаріату.
- 1917 р., 23 грудня – закони Центральної Ради «Про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального та Апеляційного судів» та «Про упорядження прокураторського нагляду на Україні».
- 1917 р., 25 грудня – постанова Народного секретаріату (Харків) про формування частин Червоної гвардії для боротьби проти Центральної Ради й Каледіна.
- 1917 р., 26 грудня – постанова Генерального Секретаріату про створення армії УНР на засадах добровільності та оплати.
- 1918 р., 3 січня – Закон Центральної Ради «Про утворення добровільного війська» (армії).
- 1918 р., 9 січня – IV Універсал Центральної Ради. Проголошення повної самостійності УНР. перейменування Генерального Секретаріату на Раду Народних Міністрів.
- 1918 р., 18 січня – земельний закон, затверджений Центральною Радою.
- 1918 р., 9 лютого – мирний договір УНР із країнами Четверного союзу.
- 1918 р., 2 березня – Закон про громадянство УНР.
- 1918 р., 3 березня – підписання РНК РСФРР Брестського мирного договору. Визнання відокремлення України від Росії.
- 1918 р., 6 березня – Закон про адміністративно-територіальний устрій УНР.
- 1918 р., 25 квітня – запровадження в Україні німецьких військово-польових судів.
- 1918 р., 29 квітня – затвердження Малою Радою Конституції УНР.
- 1918 р., 29 квітня – державний переворот в Україні й перехід усієї повноти влади до П. Скоропадського, проголошеного на Всеукраїнському хліборобському з'їзді гетьманом. «Грамота до всього українського народу». «Закони про тимчасовий державний устрій України».
- 1918 р., 27 травня – Закон «Про право на врожай 1918 р. на території Української держави».
- 1918 р., 21 червня – Закон «Про організацію судово-військових установ та їх компетенцію».
- 1918 р., 1 липня – Закон про українське громадянство.
- 1918 р., 8 липня – Закон «Про Державний Сенат», Тимчасовий закон «Про заходи

боротьби з розладнанням сільського господарства».

1918 р., 15 липня – Закон «Про передачу хліба врожаю 1918 р. в розпорядження держави».

1918 р., 24 липня – Закон про загальний військовий обов'язок.

1918 р., 1 серпня – Тимчасовий закон про верховне управління державою на випадок смерті, тяжкої хвороби й перебування поза межами Держави ясновельможного Пана Гетьмана всієї України.

1918 р., 16 жовтня – універсал Гетьмана про відновлення козацтва.

1918 р., 18 жовтня – створення Української Національної Ради у Львові.

1918 р., 9 листопада – утворення УНРадою виконавчого органу влади – Державного Секретаріату.

1918 р., 13 листопада – тимчасовий Основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії, ухвалений УНРадою. Закон УНРади про обов'язкову військову службу громадян ЗУНР.

1918 р., 13 - 14 листопада – утворення Директорії УНР на чолі з В. Винниченком.

1918 р., 16 листопада – Тимчасовий закон «Про адміністрацію Західноукраїнської Народної Республіки».

1918 р., 3 грудня – Декрет УСРР «Про організацію Всеукраїнської Надзвичайної Комісії».

1918 р., 14 грудня – передвступний договір між УНРадою та Директорією УНР про об'єднання. Гетьман П. Скоропадський зрікається влади.

1918 р., 26 грудня – Декларація Директорії УНР.

1919 р., 11 січня – Декрет УСРР «Про порядок націоналізації підприємств».

1919 р., 22 січня – проголошення Акта возз'єднання УНР і ЗУНР у єдину соборну Україну.

1919 р., 29 січня – перетворення Тимчасового робітничо-селянського уряду України на Раду народних комісарів (РНК).

1919 р., 20 лютого – «Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали УСРР».

1919 р., 6 - 10 березня – III Всеукраїнський з'їзд Рад затвердження незалежності УСРР. Прийняття Конституції УСРР.

1919 р., 1 червня – Декрет Всеросійського ЦВК про військовий союз радянських республік; Росії, України, Латвії, Литви, Білорусі для боротьби проти імперіалістів.

1919 р., 11 грудня – утворення в Москві Всеукраїнського Ревкому.

1920 р., 5 лютого – прийняття Всеукрревкомом закону про землю.

1920 р., 9 травня – Закон ВУЦВК про утворення комнезамів.

1920 р., 4 серпня – введення в дію на території УСРР «Керівних начал з кримінального права РСФРР».

1920 р., 12 листопада – ухвалення Радою Народних Міністрів Законів «Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР», «Про Державну Народну Раду УНР».

1920 р., 28 грудня – Союзний робітничо-селянський договір між РСФРР і УСРР.

1921 р., 27 березня – Постанова ВУЦВК «Про заміну продовольчої розверстки натуральним податком».

1922 р., 28 червня – Положення про прокурорський нагляд.

1922 р., 2 жовтня – Положення про адвокатуру.

1922 р., 16 грудня – Положення про судовий устрій УСРР.

1922 р., 30 грудня – I з'їзд Рад СРСР. Утворення Союзу РСР.

1922-1929 рр. – перша кодифікація радянського законодавства. Кодекси УСРР: земельний, кримінальний, кримінально-процесуальний, цивільний, про працю, про народну освіту (1922), цивільний процесуальний (1924), виправно-трудоий (1925), про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану (1926), адміністративний, кримінальний, кримінально-процесуальний (1927), цивільний процесуальний (1929).

- 1923 р., 1 серпня – Постанова ВУЦВК і РНК УСРР «Про заходи забезпечення рівноправності мов і про допомогу розвитку української мови».
- 1924 р., 23 лютого – Положення про товарні біржі.
- 1924 р., 13 серпня – Положення про Державне політичне керування (ДПК) УСРР.
- 1924 р., 12 жовтня – Постанова ВУЦВК «Про утворення Автономної Молдавської СРР».
- 1924 р., 31 січня – затвердження II з'їздом Рад СРСР Основного Закону (Конституції) СРСР.
- 1929 р., 7 - 15 травня – XI Всеукраїнський з'їзд Рад. Прийняття Конституції УСРР.
- 1930 р., 5 квітня – Постанова ВУЦВК і РНК УСРР «Про заборону орендувати землю й застосовувати найману працю в поодиноких селянських господарствах у районах суцільної колективізації».
- 1932 р., лютий – Постанова ВУЦВК про перехід на триступеневу адміністративно-територіальну систему управління: район – область – центр.
- 1932 р., 7 серпня – Закон СРСР «Про охорону майна, державних підприємств, колгоспів та кооперації зміцнення суспільної (соціалістичної) власності».
- 1933 р., 17 грудня – Положення про Прокуратуру Союзу РСР.
- 1934 р., 16 липня – Постанова ЦВК СРСР «Про утворення загальносоюзного народного комісаріату внутрішніх справ».
- 1934 р., 5 листопада – Постанова Президії ЦВК і РНК СРСР «Про особливу нараду при НКВС СРСР».
- 1934 р. 1 грудня – Постанова ЦВК СРСР «Про виключний порядок судочинства у справах про терористичні акти».
- 1937 р., 30 січня – Конституція УРСР, затверджена XIV Всеукраїнським з'їздом Рад.
- 1938 р., 16 серпня – Закон СРСР «Про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік».
- 1938 р., 20 грудня – Постанова РНК СРСР «Про введення трудових книжок».
- 1939 р., 23 серпня – Договір про ненапад між Німеччиною і Радянським Союзом.
- 1939 р., 1 вересня – початок Другої світової війни.
- 1939 р., 27 жовтня – прийняття Народними Зборами Західної України Декларацій про встановлення радянської влади в Західній Україні та про прийняття Західної України до складу СРСР і включення її до складу УРСР.
- 1939 р., 1 листопада – Закон СРСР про включення Західної України до складу СРСР і возз'єднання її з УРСР.
- 1940 р., 2 серпня – Закон СРСР «Про включення північної частини Буковини і Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки».
- 1941 р., 22 червня – початок Великої Вітчизняної війни. Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про воєнний стан».
- 1941 р., 30 червня – утворення Державного Комітету Оборони СРСР (ДКО).
- 1942 р., 14 жовтня – утворення ОУН Української повстанської армії (УПА).
- 1944 р., 4 березня – Закон УРСР «Про утворення союзно-республіканського Наркомату закордонних справ УРСР».
- 1945 р., 27 квітня – включення Української РСР до складу перших членів ООН.
- 1945 р., 29 червня – Договір між СРСР і Чехословацькою Республікою про возз'єднання Закарпатської України з Українською РСР.
- 1945 р., 4 вересня – скасування ДКО.
- 1946 р., 19 березня – перетворення РНК УРСР на Раду Міністрів УРСР.
- 1947 р., 26 травня – Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про скасування смертної кари».
- 1950 р., 12 січня – Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про застосування смертної кари до зрадників Батьківщини, шпигунів, підричників-диверсантів».
- 1954 р., 26 квітня – Закон СРСР «Про передачу Кримської області із складу РРФСР до

складу Української РСР».

1955 р., 24 травня – Положення про прокурорський нагляд в СРСР.

1956 р., 30 червня – Постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків».

1956 р., 14 липня – Закон СРСР «Про державні пенсії».

1957 р., 11 лютого – Закон СРСР «Про віднесення до віддання союзних республік розв'язання питань обласного, крайового адміністративно-територіального устрою».

1958 р., 25 грудня – Основи кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік.

1960 р., 30 червня – Закон УРСР про судоустрій.

1960-ті – 1980-ті рр. – друга кодифікація радянського законодавства. Кодекси УРСР: кримінальний, кримінально-процесуальний (1960), цивільний, цивільно-процесуальний (1963), про шлюб та сім'ю (1969), земельний, виправно-трудоий (1970), про працю (1971), водний (1972), про надра (1976), лісовий (1979), житловий (1983), про адміністративні правопорушення (1984).

1961 р., 8 грудня – Основи цивільного судочинства Союзу РСР та союзних республік.

1969 р., 11 липня – Основи виправно-трудоого законодавства Союзу РСР і союзних республік.

1969 р., 13 грудня – Основи земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік.

1970 р., 15 липня – Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про працю.

1972 р., 9 липня – Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про надра.

1978 р., 20 квітня – прийняття позачерговою VII сесією Верховної Ради УРСР Конституції УРСР.

1980 р., 14 жовтня – Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення.

1987 р., 30 червня – Закон СРСР про державне підприємство (об'єднання).

1989 р., 20 червня – Закон СРСР «Про статус суддів в СРСР».

1989 р., 28 жовтня – Закон УРСР «Про мови в Українській РСР».

1989 р., 13 листопада – Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про судоустрій.

1990 р., 28 лютого – Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про землю.

1990 р., 15 березня – обрання М. Горбачева Президентом СРСР.

1990 р., 26 квітня – Закон СРСР «Про розмежування повноважень між Союзом РСР і суб'єктами федерації».

1990 р., 16 липня – Декларація про державний суверенітет України.

1990 р., 3 серпня – Закон УРСР «Про економічну самостійність Української РСР».

1990 р., 20 грудня – Закон УРСР «Про міліцію».

1991 р., 7 лютого – Закони УРСР «Про власність», «Про підприємництво».

1991 р., 12 лютого – Постанова Верховної Ради УРСР про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки.

1991 р., 24 серпня – проголошення Верховною Радою УРСР Акта незалежності України.

1991 р., 12 вересня – Закон України «Про правонаступництво України».

1991 р., 8 жовтня – Закон України «Про громадянство України».

1991 р., 5 листопада – Закон України «Про прокуратуру».

1991 р., 1 грудня – референдум про незалежність України. Обрання Президентом України Л. Кравчука.

1991 р., 6 грудня – Закони України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України».

1991 р., 10 грудня – ратифікація Верховною Радою України Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД).

1992 р., 28 квітня – прийняття Верховною Радою України Концепції судово-правової реформи.

- 1992 р., 19 червня – Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду».
- 1992 р., 25 червня – Закон України «Про національні меншини в Україні».
- 1992 р., 17 листопада – Закон України «Про статус народного депутата України».
- 1992 р., 15 грудня – Закон України «Про статус суддів».
- 1994 р., 21 січня – Лісовий кодекс України.
- 1994 р., 27 березня – вибори до Верховної Ради України II скликання.
- 1994 р., 10 липня – Президентом України обраний Л.Д. Кучма.
- 1994 р., 27 липня – Кодекс України про надра.
- 1995 р., 6 червня – Водний кодекс України.
- 1995 р., 8 червня – Конституційний договір між Верховною Радою та Президентом України.
- 1996 р., 28 червня – прийняття Верховною Радою Конституції України.
- 1997 р., 19 лютого – Закон України «Про приватизацію державного майна».
- 1997 р., 21 травня – Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні».
- 1998 р., 29 березня – вибори до Верховної Ради України III скликання.
- 1999 р., 9 квітня – Закон України «Про місцеві державні адміністрації».
- 1999 р., 20 травня – Закон України «Про Національний банк України».
- 1999 р., 14 листопада – Л.Д. Кучма повторно обраний Президентом України.
- 2000 р., 18 травня – Закон України «Про державну програму приватизації на 2000 - 2002 роки».
- 2000 р., 19 жовтня – Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва».
- 2000 р., 7 грудня – Закон України «Про банки і банківську діяльність».
- 2001 р., 18 січня – Закон України «Про громадянство України».
- 2001 р., 5 квітня – Закон України «Про політичні партії в Україні».
- 2001 р., 5 квітня – Кримінальний кодекс України.
- 2001 р., 21 червня – «Мала» судова реформа.
- 2001 р., 21 червня – Бюджетний кодекс України.
- 2001 р., 25 жовтня – Земельний кодекс України.
- 2002 р., 10 січня – Сімейний кодекс України.
- 2002 р., 7 лютого – Закон України «Про судоустрій України». Поглиблення судової реформи.
- 2002 р., 31 березня – вибори до Верховної Ради України IV скликання.
- 2002 р., 11 липня – Митний кодекс України.
- 2002 р., 21 листопада – Закон України «Про концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу».
- 2003 р., 16 січня – Цивільний кодекс України. Господарський кодекс України.
- 2004 р., 26 грудня – обрання Президентом України В. Ющенко.
- 2005 р., 4 лютого – обрання прем'єр-міністром Ю. Тимошенко.
- 2008 р., 5 лютого – вступ України до світової організації торгівлі.
- 2008 р., грудень – січень 2009 р. – газовий конфлікт між Росією та Україною.
- 2010 р., січень – обрання Президентом України В. Януковича.
- 2010 р., липень – Закон України «Про судоустрій і статус суддів».
- 2010 р., грудень – Податковий кодекс України.
- 2012 р., березень – Митний кодекс
- 2012 р., серпень – Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».
- 2013 р., листопад – Всеукраїнська акція непокори владі з вимогою підписання угоди про асоціацію з ЄС та відставкою уряду Азарова. Початок Європейських майданів по всій Україні, найбільшими з яких були Київський та Львівський.
- 2013 р. 30 листопада – силовий розгін Євромайдану в Києві. Початок Революція гідності.
- 2014 р., березень – Росія ввела свої війська в Крим.
- 2014 р., червень – обрання П. Порошенка Президентом України.

2014 р., вересень – підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС).

2015 р., квітень – групи озброєних проросійськи налаштованих людей почали захоплювати адміністративні будівлі і відділення міліції в містах Донецької та Луганської області. Незважаючи на заклики української влади, зброю вони не склали. У зв'язку з цим в окремих районах Донецької і Луганської області почалася антитерористична операція (АТО).

2015 р., листопад – створення Національної поліції України.

2015 р., грудень – заборона діяльності Комуністичної партії України.

2016 р., 1 січня – набирає чинності зона вільної торгівлі між Україною та ЄС.

2017 р., 11 червня – за наявності лише біометричного паспорта українці можуть відвідувати країни Європейського союзу без віз, а також 4 держави, що не є членами ЄС, але входять до Шенгенської зони.

2018 р., 15 грудня – У Соборі Св. Софії у Києві відбувся Об'єднавчий собор українських православних церков, на якому було проголошено утворення єдиної помісної Православної церкви України.

2019 р., травень – президентом України обраний В. Зеленський.

ПЕРЕЛІК ТЕМ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ЕКЗАМЕНУ З ДИСЦИПЛІНИ

ТЕМА 1. Загальні питання навчальної дисципліни «Історія держави і права України».

ТЕМА 2. Рабовласницькі державні утворення і право на території Північного Причорномор'я та Приазов'я.

ТЕМА 3. Утворення та суспільно-політичний устрій Київської Русі (друга половина IX ст. – початок XIII ст.).

ТЕМА 4. Правова система Київської Русі.

ТЕМА 5. Державний лад і право на території Південно-Західної Русі в період політичної роздробленості.

ТЕМА 6. Поява централізованих держав у період подолання феодалної роздробленості.

ТЕМА 7. Державний лад і право на українських землях під владою Великого Князівства Литовського, Польського королівства та Речі Посполитої.

ТЕМА 8. Суспільно-політичний лад та право України у період національно-визвольної війни середини XVII ст.

ТЕМА 9. Суспільний устрій та державно-правові інститути України-Гетьманщини.

ТЕМА 10. Адміністративно-політичне становище України-Гетьманщини у складу Російської імперії.

ТЕМА 11. Джерела кодифікація українського права та його основні риси.

ТЕМА 12. Суспільно-політичний лад та право України у першій половині XIX ст.

ТЕМА 13. Буржуазні реформи 60-70-х рр. XIX ст. в Російській імперії та їх вплив на суспільно-державний лад України.

ТЕМА 14. Джерела та основні риси права України в період другої половини XIX ст.

ТЕМА 15. Суспільно-політичний лад та право України на початку XX ст.

ТЕМА 16. Суспільно-політичний лад на західноукраїнських землях в період австрійського панування.

ТЕМА 17. Державно-політична криза 1916-1917 рр. в Росії та її вплив на суспільно-державний лад та право України.

ТЕМА 18. Держава і право Української Народної Республіки за часів Центральної Ради.

ТЕМА 19. Держава і право Української Держави гетьмана П. Скоропадського.

ТЕМА 20. Держава і право Української Народної Республіки у період Директорії. Держава і право Західноукраїнської Народної Республіки.

ТЕМА 21. Утворення державно-правових інститутів української радянської держави та їх конституційне оформлення.

ТЕМА 22. Державний устрій і право України в умовах становлення тоталітарної системи.

ТЕМА 23. Зміни в державній системі та праві Радянської України в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.).

ТЕМА 24. Державно-правові інститути України в другій половині 1950-х – середині 1980-х рр.

ТЕМА 25. Зміни в державному устрої та праві України в період реформ кінця 1980-х на початку 1990-х рр.

ТЕМА 26. Розпад СРСР та відродження незалежної держави – Україна.

ТЕМА 27. Особливості державно-правового розвитку України на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА

1. Бойко І.Й. Історія держави: право України : практикум для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів України / Бойко І.Й., Кобилецький М.М., Ясінська Л.З. – Дрогобич : Коло, 2011. – 332 с.
2. Заруба В.М. Історія держави і права України : навч. посібник / В.М. Заруба. – К. : Істина, 2006. – 416 с.
3. Захарченко П.П. Історія держави і права України : підручник / П.П. Захарченко. – К. : Атіка, 2004. – 368 с.
4. Іванов В.М. Історія держави і права України : навч. посібник/ В.М. Іванов. – К. : Атіка, 2007. – 728 с.
5. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник / В.М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
6. Історія держави і права України : підручник / за ред. А.С. Чайковського. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
7. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. – К. : Ін Юре, 2000. – Т. 1. – 648 с.
8. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / за ред. В.Я. Тація., А.Й. Рогожина. – К. : Ін Юре, 2000. – Т. 2. – 580 с.
9. Історія українського права : курс лекцій / за ред. О.О. Шевченка. – К. : Олан, 2001. – 214 с.
10. Капелюшний В.П. Історія держави та права України (у схемах) / В.П. Капелюшний, С.В. Кудін. – К.: Олан, 2001. – 198 с.
11. Кузьминець О. Історія держави і права України / О. Кузьминець, В. Калиновський ; за ред. проф. Я.Ю. Кондратьєва. – К. : Україна, 2002. – 446 с.
12. Кульчицький В.С. Історія держави і права України : навч. посібник / В.С. Кульчицький, Б. Й.Тищик. – К. : Атіка, 2006. – 352 с.
13. Кульчицький В.С. Історія держави і права України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. С.Кульчицький, Б.Й. Тищик. – К. : Ін Юре, 2007. – 624 с.
14. Музиченко П. Історія держави і права України : навч. посібник / П. Музиченко. – К. : Знання, 2001. – 429 с.
15. Сокальська О.В. Історія держави і права України : навчально-методичний посібник / О.В. Сокальська. – К. : Ін-т крим.-викон. служби, 2014. – 152 с.
16. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: навч. посіб. / І.Я. Терлюк. – К.: Атіка, 2011. – 944 с.
17. Хрестоматія з історії держави і права : навч. посібник / упоряд.: Чайковський А.С., Копиленко О.Л., Кривоніс В.М. [та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.
18. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 1 : З найдавніших часів до початку ХХ ст. – 464 с.
19. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 2 : Лютий 1917 р. – 1996 р. – 800 с.

ДОДАТКОВА

20. Алексєєв Ю.М. Україна на зламі історичних епох (державотворчий процес 1985-1999 рр.) : навч. посібник / Алексєєв Ю.М., Кульчицький С.В., Слюсаренко А.Г. – К. : ЕксОб, 2000. – 296 с.
21. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична книга, 2002. – Т. 2. : Історія держави і права України: Руська правда. – 592 с.
22. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / упоряд.: І.Б. Усенко, Т.І. Бондарук,

- О.О. Самойленко. – К.: Юридична книга, 2003. – Т. 3. Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. – 584 с.
23. Бабий Б.М. Очерк развития правовых исследований в Украинской ССР, 1919-1984 гг. / Б.М. Бабий. – К. : Наукова думка, 1984. – 196 с.
24. Бардах Ю. История государства и права Польши / Бардах Ю., Леснодорский Б., Пиетрчак М. – М. : Юридическая литература, 1980. – 559 с.
25. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / І. Білас. – К.: Либідь, 1994. – 432 с.
26. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917-1941 рр.) : джерелознавче дослідження / С. Білокінь. – К., 1999. – 448 с.
27. Бойко І.Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349-1569 рр.): монографія / І.Й. Бойко. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 628 с.
28. Бондарук Т.І. Західноруське право: дослідники і дослідження / Т.І. Бондарчук. – К. : Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького. НАН України, 2000. –160 с.
29. Вінцковський Т.С. Політичні діячі України: 1917-2004 / Т.С. Вінцковський. – Харків : Основа, 2005. – 110 с.
30. Гавриленко О.А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.). Монографія / О.А. Гавриленко. – Харків : Парус, 2006. – 352 с.
31. Гавриленко О.А. Історія держави і права України. Стародавня доба: навчальний посібник / О.А. Гавриленко. – Харків: ХНУВС, 2011. – 64 с.
32. Гайдукевич В.Ф. Боспорское царство / В.Ф. Гайдукевич. – М. ; Л. : АН СССР, 1949. – 622 с.
33. Гай-Нижник П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917-1920 рр.) / П. Гай-Нижник. – К. : "ЩеК", 2010. – 304 с.
34. Гай-Нижник П. УНР у період Директорії : пошук моделі державного устрою (кінець 1918 – 1919 рр.) / П. Гай-Нижник, О. Лейберов. – Ніжин, 2013. – 214 с.
35. Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) / П. Гай-Нижник. – К., 2004. – 430 с.
36. Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / за ред. М.Ф. Котляра. – К. : Наукова думка, 2002. – 400 с.
37. Геродот із Галікарнасу. Скіфія. Найдавніший опис України з V століття перед Христом. – К. : Довіра, 1992. – 75 с.
38. Головка О.Б. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя / О.Б. Головка. – К. : ВД «Стилос», 2006. – 575 с.
39. Гошко Т.Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.) / Гошко Т.Д. – Львів : Афіша, 2002. – 255 с.
40. Греченко В.А. Україна в добу «раннього» тоталітаризму (20-ті роки XX ст.) / В.А. Греченко, О.Н. Ярмиш. - Х. : Вид-во НУВС, 2001. – 276 с.
41. Грищук В.К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології / В.К. Грищук. – Львів : Світ, 1992. – 168 с.
42. Грушевський М.С. Історія України-Руси : у 11 т., 12 кн / М.С. Грушевський ; редкол.: П.С. Сохань [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1991–2000.
43. Гунчак Т. Україна. Перша половина XX століття : нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
44. Гуржій О.І. Українська козацька держава в другій половині XVII-XVIII ст.: кордони, населення, право / О.І. Гуржій. – К. : Основи, 1996. – 223 с.
45. Данилевский И.И. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX-XII вв.). Курс лекций : Учебное пособие для студентов вузов / И.И. Данилевский. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 399 с.

46. Декларація про державний суверенітет України : прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1990. – № 31. – Ст. 429.
47. Держава, влада та громадянське суспільство у документах політичних партій України (кінець 1980-х – перша половина 2011 р.) / [Веденєєв Д.В., Гай-Нижник П.П., Любовець О.М. та ін.]; керівник проекту М.С. Карзаміна. – К. : ПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – 808 с.
48. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : Документи і матеріали / [упоряд. В. Верстюк та ін.]. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – 2006. – 686 с.
49. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : Документи і матеріали / [упоряд. В. Верстюк та ін.]. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – Т. 2. – 2006. – 742 с.
50. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. : збірник документів / АН України, Ін-т археографії; упоряд.: В.Й. Горобець. – К. : Наукова думка, 1993. – 392 с.
51. Документи Богдана Хмельницького, 1648-1657 / відп. ред. Ф.П. Шевченко; упоряд.: І. Крип'якевич. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 740 с.
52. Заруба В.М. Історик держави і права України академік М.Є. Слабченко (1882–1952) : Монографія / В.М. Заруба. – Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2004. – 456 с., іл.
53. Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали / [ред. Карпенко О]. – Івано-Франківськ : Лілея-Нв, 2001. – Т. 2. – 2003. – 712 с.
54. Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали / [ред. Карпенко О]. – Івано-Франківськ : Лілея-Нв, 2001. – Т. 3. – Книга 1. – 2005. – 644 с.
55. Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали / [ред. Карпенко О]. – Івано-Франківськ : Лілея-Нв, 2001. – Т. 3. – Книга 2. – 2005. – 680 с.
56. Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали / [укладачі О. Карпенко, К. Мицан]. – Івано-Франківськ : Лілея-Нв, 2001. – Т. 4. – 2008. – 886 с.
57. Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали / [укладачі О. Карпенко, К. Мицан]. – Івано-Франківськ : Лілея-Нв, 2001. – Т. 1. – 2001. – 584 с.
58. Західно-українська народна республіка. 1918-1923. Уряди. Постаті / [упоряд. : М. Литвин, І. Патер, І. Соляр]. – Львів, 2009. – 350 с.
59. Исаев И.А. История государства и права России : учебник / И.А. Исаев. – М. : Юристъ, 1998. – 608 с.
60. Ісаєвич Я.Д. Галицько-Волинська держава / Я.Д. Ісаєвич. – Львів, 1999. – 39 с.:
61. Історія української Конституції / упоряд.: А. Слюсаренко, М. Томенко. – К. : Право, 1997. – 464 с.
62. Касьянов Г. Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. – К. : Либідь, 1995. – 130 с.
63. Кобилецький М. Утворення та структура державного апарату ЗУНР : навч. посіб. / М. Кобилецький. – Львів : Вид-во юрид. ф-ту ЛНУ ім. І. Франка, 1998. – 60 с.
64. Конституційні акти України, 1917–1920 : невідомі конституції України. – К. : Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.
65. Конституція України. – К. : Юрінком, 1996. – 80 с.
66. Копиленко О.Л. Держава і право України, 1917–1920: навч. посібник / О.Л. Копиленко, М.Л. Копиленко. – К. : Либідь, 1997. – 208 с.
67. Котляр М.Ф. Як і чому настала удільна роздробленість на Русі (XII–XIII ст.) / М.Ф. Котляр. – К. : Інститут історії України НАН України, 1998. – 106 с.
68. Кульчицький В. Галицько-Волинська держава (1199-1349). Монографія / Кульчицький В., Тищик Б., Бойко І. – Львів, 2005. – 280 с.
69. Кульчицький В.С. Державний лад і право в Галичині (в другій половині XIX – на початку XX століття) / В.С. Кульчицький. – Львів : Львівський ордена Леніна державний університет імені Івана Франка, 1966. – 62 с.

70. Кульчицький В.С. Історія держави і права України / Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. – Львів : Світ, 1996. – 296 с.
71. Лашенко Р.М. Лекції по історії українського права / Р.М. Лашенко. – К. : Україна, 1998. – 254 с.
72. Литвин М.Р. Історія ЗУНР / М.Р. Литвин, К.Є. Науменко. – Львів : Олір, 1995. – 368 с.
73. Лісна І.С. Становлення державності в Галичині (1918-1923 рр.). Монографія / І.С. Лісна. – Тернопіль, 2001. – 92 с.
74. Літопис Самовидця / підгот. Я.І. Дзира. – К. : Наукова думка, 1971. – 207 с.
75. Макарчук В.С. Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939-1945 рр.) : історико-правове дослідження / В.С. Макарчук. – К. : Атіка, 2007. – 368 с.
76. Мироненко О.М. Світоч української державності: політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради : монографія / О.М. Мироненко. – К., 1995. – 327 с.
77. Нелин А. Собрание малороссийских прав 1807 года, его содержание и значение / А. Нелин. – К. : Україна, 1990. – 123 с.
78. Орлик П. Конституція, маніфести та літературна спадщина : вибрані твори / П. Орлик. – К. : МАУП, 2006. – 736 с.
79. Павленко Ю. Українська державність у 1917–1919 рр.: історико-генетичний аналіз / Ю. Павленко, Ю. Храмов. – К. : Манускрипт, 1995. – 262 с.
80. Пашук А.Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII-XVIII ст. (1648-1782) / А.Й. Пашук. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1967. – 179 с.
81. Петрів Р.В. Австрійські, Австро-Угорські і Галицькі конституції (кінець XVIII – XIX ст.): для фахівців права, студ. і викладачів юрид. факультетів ВУЗів / Р.В. Петрів. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2005. – 84 с.
82. Повість минулих літ. – К. : Веселка, 1982. – 226 с.
83. Політичні партії України у парламентській виборчій кампанії 2012 року. Колективна монографія / [Кармазіна М., Бевз Т., Гай-Нижник П. та ін.] ; за ред. М.С. Карзаміної. – К. : ППІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – 400 с.
84. Права за якими судиться малоросійський народ, 1743 / відп. ред. Ю.С. Шемчушенко. – К., 1997. – 547 с.
85. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941) : монографія. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001. – 220 с.
86. Правовий звичай як джерело українського права (IX–XIX ст.) / за ред. І.Б. Усенка. – К. : Наукова думка, 2006. – 280 с.
87. Разиграєв О.В. Польська державна поліція на Волині у 1919-1926 роках / О.В. Разиграєв. – Луцьк : ДП «Волинські старожитності», 2011. – 432 с.
88. Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. / Б.А. Рыбаков. – М. : Наука, 1982. – 591 с.
89. Салтовський О.І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку XX сторіччя) / О.І. Салтовський. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2002. – 396 с.
90. Сапрыкин С.Ю. Боспорское царство на рубеже двух эпох / С.Ю. Сапрыкин. – М. : Наука, 2002. – 271 с.
91. Сиза Н. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини / Н. Сиза. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2000. – 120 с.
92. Скакун Р. Пацифікація: польські репресії 1930 року в Галичині / Р. Скакун. – Львів : Вид-во Українського католицького університету, 2012. – 172 с.
93. Смолій В. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.) / В. Смолій, В. Степанков. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 447 с.
94. Собрание Малороссийских прав 1807 г. / сост. К.А. Вислобоков, А.П. Ткач, И.Б. Усенко, В.А. Чехович. – К., 1993. – 368 с.
95. Сокальська О.В. Нариси з історії українського судочинства (XVI – початок XVII ст.) :

монографія / О.В. Сокальська. – Одеса : Інтерпрінт, 2010. – 210 с.

96. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. Ківалова С., Музиченка П., Панькова А. – К. : Юридична література, 2002. – 464 с.

97. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. Ківалова С., Музиченка П., Панькова А. – К. : Юридична література, 2002. – 560 с.

98. Статут Великого князівства Литовського 1588 року / за ред. Ківалова С., Музиченка П., Панькова А. – К. : Юридична література, 2002. – 560 с.

99. Стецюк П. Перша Конституція Польщі (1791) : спроба правового аналізу / П. Стецюк. – Л. : Астролябія, 2010. – 112 с.

100. Тимошук О.В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.) / О.В. Тимошук. – Харків : Вид-во Університету внутрішніх справ, 2000. – 462 с.

101. Тищик Б.Й. Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права / Б.Й. Тищик. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 392 с.

102. Тищик Б.Й. Західноукраїнська Народна Республіка. 1918-1923 рр. (до 75-річчя утворення і діяльності) / Б.Й. Тищик, О.А. Вівчаренко. – Коломия : Світ, 1993. – 118 с.

103. Тищик Б.Й. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. – 1918 р.) / Б.Й. Тищик. – Львів, 2003. – 80 с.

104. Тищик Б.Й. Становлення державності в Україні (1917–1922 рр.) / Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А., Лешкович Н.О. – Львів ; Івано-Франківськ : Вік, 2000. – 272 с.

105. Ткач А.П. Історія кодифікації дореволюційного права України / А.П. Ткач. – К. : Вид-во Київського університету, 1968. – 170 с.

106. Українська революція і державність (1917-1920 рр.). – К. : Парламентське видавництво, 1998. – 245 с.

107. Українська Центральна Рада : документи і матеріали : у 2 т. / Ін-т історії України НАН України. – К. : Наукова думка, 1996. – Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. – 590 с.

108. Українська Центральна Рада : документи і матеріали : у 2 т. / Ін-т історії України НАН України. – К. : Наукова думка, 1997. – Т. 2 : 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – 424 с.

109. Українське державотворення: невитребуваний потенціал : словник-довідник / за ред. О.М. Мироненка. – К. : Либідь, 1997. – 560 с.

110. Український парламентаризм: минуле і сучасне / за ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Парламентське вид-во, 1999. – 368 с.

111. Усенко И.Б. Первая кодификация законодательства Украинской ССР / И.Б. Усенко. – К. : Наукова думка, 1989. – 119 с.

112. Футей Б. Становлення правової держави в Україні: 1991-2005 рр. / Б. Футей. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 352 с.

113. Шабульдо Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского / Ф.М. Шабульдо. – К. : Наукова думка, 1987. – 183 с.

114. Щербак В.О. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 295 с.

115. Яневський Д. Політичні системи України 1917-1920 років спроби творення і причини поразки / Д. Яневський. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2003. – 767 с.

116. Ярмиш О.Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. : монографія / О.Н. Ярмиш. – Х. : Консум, 2001. – 288 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <http://ikvsu.kvs.gov.ua/sites/default/files/>
2. <http://kul.kiev.ua/zagalna-informacija-pro-universitet.html>
3. <http://library.nlu.edu.ua/>
4. <http://litopys.org.ua/dynasty/dynbibl.htm>
5. http://pidruchniki.com/1584072045407/pravo/istoriya_derzhavi_i_prava_ukrayini
6. http://sites.znu.edu.ua/ua_statehood_history

7. <http://statelaw.pp.ua>
8. <http://studies.in.ua/istorija-derzhavy-ta-prava-ukrainy-lekcija.html>
9. <http://westudents.com.ua/knigi/418-stor>
10. <http://www.kmu.gov.ua/control/>
11. <http://www.president.gov.ua/>
12. <http://www.twirpx.com/library/>
13. <http://www.ukurier.gov.ua/>
14. <http://zakon.rada.gov.ua/>
15. <https://yandex.ua/images/search?text=>